

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Resocializace jako možný způsob prevence diskriminačních tendencí
v multikulturní společnosti

Bc. Lukáš Strnad

Diplomová práce
2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lukáš Strnad**
Osobní číslo: **H11093**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Resocializační pedagogika**
Název tématu: **Resocializace jako možný způsob prevence diskriminačních tendencí v multikulturní společnosti**
Zadávací katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce na téma Resocializace jako možný způsob prevence diskriminačních tendencí v multikulturní společnosti si klade za cíl zjistit, zda je možné resocializaci chápat jako preventivní opatření vůči diskriminačním tendencím za využití metody analýzy dokumentů. Práce definuje rovnost, diskriminaci, její formy a možnosti obrany proti diskriminaci. Zabývá se i multikulturalismem, který chápe jako možné řešení diskriminačních tendencí. Jako další možný způsob řešení dané problematiky práce uvádí resocializaci jedinců diskriminací ohrožených.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

- BOBEK, Michal, et al. Rovnost a diskriminace. Vyd. 1. Praha : C.H. Beck, 2007. 471 s. ISBN 978-80-7179-584-1.
- CHIN, Jean Lau (ed.). Psychology of prejudice and discrimination : Volume 1, Racism in America. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. 257 p. ISBN 0-275-98235-1.
- CHIN, Jean Lau (ed.). Psychology of prejudice and discrimination : Volume 2, Ethnicity and multiracial identity. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. 236 p. ISBN 0-275-98236-X.
- CHIN, Jean Lau (ed.). Psychology of prejudice and discrimination : Volume 3, Bias based on gender and sexual orientation. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. 296 p. ISBN 0-275-98237-8.
- CHIN, Jean Lau (ed.). Psychology of prejudice and discrimination : Volume 4, Disability, religion, physique and other traits. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. 304 p. ISBN 0-275-98238-6.
- CZAPÓW, Czesław a JEDLEWSKI, Stanisław. Resocializační pedagogika. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 414 s.
- HLADÍK, Jakub. Multikulturní výchova : socializace a integrace menšin. Vyd. 1. Zlín : Univerzita Tomáše Bati, 2006. 73 s. ISBN 80-7318-424-9.
- MORAVCOVÁ, I., PRŮKA, M. Aktuální problémy resocializační pedagogiky. Univerzita Pardubice, Praha: 2010. 58s. ISBN 978-80-7395-342-3.
- PRŮCHA, Jan. Multikulturní výchova : : teorie - praxe - výzkum. Vyd. 1. Praha : ISV, 2001. 211 s. ISBN 80-85866-72-2.
- PRŮCHA, Jan. Interkulturní psychologie : sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. 199 s. ISBN 80-7178-885-6.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.

Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce:

28. března 2012

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2013

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

Univerzita Pardubice
Fakulta pedagogická
532 10 Pardubice, Studentská 84
L.S.

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. října 2012

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 18. 11. 2013

Bc. Lukáš Strnad

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí mé diplomové práce PhDr. Mgr. Iloně Moravcové Ph.D. za její vstřícnost, podporu, trpělivost, věcné rady, připomínky, odborné vedení této práce a v neposlední řadě za její lidský a partnerský způsob vedení práce.

ANOTACE

Práce pojednává o resocializaci jako možném způsobu prevence diskriminačních tendencí v multikulturní společnosti. Definiuje proces resocializace, resocializační pedagogiku, její cílové skupiny a metody resocializační práce. Zabývá se multikulturalismem, multikulturní výchovou a interkulturní psychologíí, shrnuje poznatky o rovnosti a diskriminaci, kterou vnímá jako sociálně patologický jev. Jako možný způsob prevence diskriminace uvádí multikulturalismus působící na většinovou společnost a resocializaci působící na jednotlivé skupiny tak, aby docházelo k jejich přizpůsobení a integraci do společnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Bezdomovectví; diskriminace; homosexualita; interkulturní psychologie; mateřství; minority; multikulturalismus; multikulturní výchova; nezaměstnanost; postižení; prevence; prostituce; resocializace; resocializační pedagogika; rovnost; sekty; senioři; vězeňství; závislost.

TITLE

Resocialization as a possible way to prevent discriminatory tendencies in multicultural society.

ANNOTATION

The thesis discusses resocialization as a possible way to prevent discriminatory tendencies in multicultural society. It defines the process of resocialization, resocialization pedagogy, its target groups and the methods of resocialization work. The thesis deals with multiculturalism, multicultural education and cross-cultural psychology, summarizes the findings about equality and discrimination which is considered socially pathological phenomenon. It states multiculturalism applied to the majority and resocialization applied to each group so that there was their adaptation and integration into society as a possible way to prevent discriminatory tendencies.

KEYWORDS

Addiction; cross-cultural psychology; disability; discrimination; equality; homelessness; homosexuality; minorities; motherhood; multiculturalism; multicultural education; prevention; prison; prostitution; resocialization; resocialization pedagogy; sects; seniors; unemployment.

Obsah

ÚVOD	9
1. RESOCIALIZACE.....	11
1.1. Pojetí resocializační pedagogiky jako aplikované vědní disciplíny a studijního oboru v souvislosti se sociálními deviacemi.....	13
1.2. Vybrané cílové skupiny resocializační pedagogiky.....	18
1.2.1. Odsouzení	19
1.2.2. Etnické minority.....	23
1.2.3. Ženy poskytující placené sexuální služby.....	27
1.2.4. Členové sekt.....	30
1.2.5. Závislí.....	37
1.2.6. Nezaměstnaní.....	41
1.2.7. Lidé bez přístřeší.....	44
1.2.8. Lidé se zdravotním postižením.....	47
1.2.9. Senioři, matky na mateřské dovolené, homosexuálové.....	50
1.3. Metody resocializační práce	53
2. MULTIKULTURALISMUS.....	55
2.1. Multikulturalismus a multikulturní výchova.....	55
2.2. Interkulturní psychologie	60
3. PREVENCE DISKRIMINAČNÍCH TENDENCÍ V KONTEXTU RESOCIALIZACE A MULTIKULTURALISMU.....	66
3.1. Pojmy prevence a diskriminace.....	66
3.2. Součinnost resocializace a multikulturalismu v prevenci diskriminace.....	75
ZÁVĚR	80
SEZNAM LITERATURY	82

ÚVOD

Problematika multikulturalismu je v současnosti důležitým jevem ve společnosti. Dochází k migraci obyvatel a vytváření etnicky pluralitních společností. Tento jev je pro mnohé novou a složitou situací. Společnost reaguje na konflikty plynoucí z kontaktu různých kultur prostřednictvím multikulturní výchovy, která má za cíl nejen informovat žáky a studenty o specifických znacích jednotlivých menšin, ale také podporovat toleranci a respekt k odlišnostem. Neomezuje se pouze na respekt k odlišným kulturám, ale zahrnuje respekt k jinakosti obecně. Multikulturalismus působí na většinovou společnost. Jeho působení může vyvolávat pocit jednostranného zaměření na nedostatky majority a vyzdvihování pozitivních znaků minorit. Působení na menšiny zajišťují instituce zaměřené na poskytování resocializačních služeb. Tímto způsobem dochází k součinnosti multikulturalismu a resocializace a působení na obě složky společnosti. Multikulturní společnost provází problémy spojené s diskriminací. I přes velké množství směrnic, zákonů a listin práv a svobod k tomuto sociálně patologickému jevu stále dochází.

Tato diplomová práce si klade za cíl definovat resocializaci jako možný způsob prevence diskriminačních tendencí v multikulturní společnosti. Popisuje proces resocializace, resocializační pedagogiku a její cílové skupiny a metody resocializační práce. Resocializační pedagogiku chápe jako interdisciplinární vědní obor. Takto ji definují odborníci věnující se danému tématu. Na interdisciplinaritu resocializační pedagogiky poukazuje také její široké pole působnosti. Resocializační pedagogika je vědou společenskou o člověku. Je zřejmé, že každá humanitní věda ve své komplexnosti musí být interdisciplinární. Lidé žijí ve společnosti, vzdělávají se, cítí, přemýšlejí, žijí. Jejich život není určován pouze biologickými procesy, ale také společností, ve které žijí a vlastními psychickými dispozicemi ať už vrozenými nebo získanými. Cílové skupiny resocializační pedagogiky jsou specifické jinakostí jim vlastní. Mezi cílové skupiny resocializační pedagogiky nepatří jen skupiny ohrožené nebo konající sociálně patologické jednání (odsouzení, závislí a podobně), ale také skupiny, jejichž jinakost vychází z jejich samotné podstaty nebo životní fáze (senioři, matky, homosexuálové). Resocializace na ně působí tak, aby se s vlastní jinakostí vyrovnali, překonali sociálně patologické prvky chování a mohli se znovu začlenit do společnosti. Toto znovuzачlenění není chápáno pouze ve smyslu fyzické existence ve společnosti, ale především ve smyslu zvnitřnění hodnot a ideálů, na kterých se daná společnost zakládá. V tomto směru práce přináší poznatky prezentované z různých úhlů pohledu. Diplomová

práce dále definuje multikulturalismus zastávající hodnoty tolerance a respektu, multikulturní výchovu a interkulturní psychologii. I přes výše zmiňované ušlechtilé ideály je multikulturalismus podroben kritice. Diplomová práce v rámci objektivitu zmiňuje i kritiku multikulturalismu, kterou chápe spíše jako konstruktivní než jako destruktivní a jednotlivé argumenty přijímá jako podněty k zefektivnění daných snah. Diskriminaci vnímá jako sociálně patologický jev provázející multikulturní společnost, k jehož odstranění přispívá jak multikulturalismus, tak i resocializační působení. V závěrečné části diplomové práce je kriticky zhodnocen současný stav české společnosti a efektivita oficiálních snah o zamezení diskriminačních tendencí a prohlubování tolerance.

Přínos diplomové práce spočívá v propojení témat resocializace, diskriminace a multikulturalismu. Jednotlivá témata jsou v dostupné literatuře podrobně zpracována. Spojitosti mezi danými tématy jsou ale zmíněny pouze sporadicky. V dostupné literatuře chybí texty, které by se komplexně zabývaly resocializací jako možným způsobem prevence diskriminačních tendencí v multikulturní společnosti.

Metodou použitou k dosažení cílů je analýza dokumentů. Bylo využito velkého množství literatury české i cizojazyčné zaměřující se na problematiku resocializace, sociální práce, sociologie, antropologie, psychologie a práva. Toto široké spektrum poznatků umožňuje popsat danou problematiku komplexně a vyvodit příslušné závěry.

1. RESOCIALIZACE

V úvodu této kapitoly je potřeba definovat jeden z klíčových pojmů celé práce – pojem resocializace.¹

Český sociolog Jan Jandourek ve svém Sociologickém slovníku uvádí následující definici resocializace. „Resocializace je snaha znovu zapojit do života jedince, který už kdysi socializačním procesem prošel a z nějakého důvodu byl z daného společenství vyřazen. Děje se tak např. po vstupu do nové životní fáze různého typu (adolescence, stáří (jako poslední životní fáze)), nové zaměstnání, invalidita kvůli tělesnému nebo duševnímu postižení, emigrace), po propuštění z výkonu trestu nebo výchovného zařízení. Jedinec může s procesem souhlasit, nebo mu záměrně odporovat, v čemž hraje mj. velkou roli vliv a otevřenost nového prostředí a vazby na prostředí staré.“²

Velký sociologický slovník uvádí propracovanější definici: „Resocializace – opětná, další socializace u jedince, který podobným procesem již jednou prošel. Může být z jeho strany záměrná, vyvolaná a podporovaná snahou sžít se s novým soc. prostředím (ať už se do něj dostal náhodně nebo programově), nebo spontánní, neuvědomovaná, bez snahy o regulaci a urychlení celého procesu. V některých případech je proces r. brzděn záměrným nebo spontánním odporem příslušného jedince, protože se do nového soc. prostředí dostal proti své vůli. Rychlost a průběh r. závisí zejm.: 1. na schopnosti adaptace dané osoby na soc. změnu, na míře jeho postojové otevřenosti, na ochotě měnit hodnotovou orientaci, podřizovat se novým soc. normám, přijímat nové vzory chování, akceptovat nové autority, ujímat se nových sociálních rolí, intelektuálně zvládnout novou informační základnu apod. 2. na míře odlišnosti nového soc. prostředí od prostředí původního resp. předchozího, a na šíři, variabilitě, nabízených možností začlenění do nového prostředí. 3. na otevřenosti nového soc. systému vůči danému jedinci, na jeho ochotě pomoci mu při r., na míře tolerance a prostředcích spol. regulace individ. procesu r.; důležitou roli hraje přístup k informacím a možnost navázání citových, přátelských kontaktů. Emocionální vazby na dřívější soc. prostředí r. brzdí. Jako důvody r. se nejčastěji uvádějí: a) výrazná osobnostní vývojová změna; b) zásadní změna duševních nebo tělesných vlastností; c) podstatná změna zaměstnání, místa bydliště.“³

¹ Překlad: anglicky: resocialization; francouzsky: résocialisation; německy: Resozialisierung; italsky: risocializzazione

² JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 204.

³ *Velký sociologický slovník: II. svazek P-Z*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, s. 924 - 925.

Další možné chápání resocializace je uvedeno v Andragogickém slovníku. „V širším smyslu představuje (resocializace) proces, v průběhu kterého dochází u člověka k sociálním změnám s cílem přizpůsobit se životu ve společnosti či komunitě. V užším smyslu jde o proces transformace identity, v němž se lidé učí nové role, zatímco se odučují některé stránky těch starých. Když se požadavky na roli v novém statusu střetávají s předchozí nebo primární socializací jedince, může být nezbytný proces resocializace. Tento proces často vyžaduje odučení přijatých norem, hodnot, názorů a zvyků, aby mohly být nahrazeny novým souborem, který je považován za příhodný pro novou roli. Resocializace se nejčastěji vyskytuje v situaci, kdy má jedinec přijmout nový specializovaný status, často v dospělosti (rekrut nastupující do armády, jedinec odsouzený k výkonu trestu). Proto je též nazývána socializací dospělých. Potřeba učit se nové role může vycházet z dobrovolných či nedobrovolných změn v sociálním statusu. Z hlediska pragmatismu je resocializace metodickým procesem převýchovy objektivní reality. Samotná resocializace tedy nemusí probíhat jen na půdě vězení či v nápravných centrech, ale také ve škole, v rodině, na pracovišti atd.“⁴

První dvě definice se shodují v důležitosti otevřenosti nového sociálního prostředí.⁵ Definice v Andragogickém slovníku zdůrazňuje souvislost procesu resocializace s procesem učení, kdy se daný jedinec učí novým normám, zvykům a hodnotám. Druhá definice navíc explicitně zmiňuje jako důležitý faktor ovlivňující resocializační proces schopnost adaptace konkrétního jedince. Všechny tři definice se shodují na tom, že příčiny resocializace mohou být dobrovolné i nedobrovolné. Právě díky těmto tvrzením usuzují, že v procesu resocializace není důležité pouze vnější prostředí, ale i vnitřní prostředí jedince a tedy i součinnost multikulturalismu, multikulturní výchovy a resocializace. Pomocí multikulturní výchovy se společnost snaží vychovávat tolerantní občany, schopné přijmout a pochopit odlišnosti ostatních. Naopak resocializace působí na jedince, který se potřebuje znovu začlenit do společnosti, učí ho normám a zvykům, které je nutné dodržovat. Tímto způsobem může být zajištěno působení jak na většinovou společnost, tak i na jednotlivé minority.

⁴ PRŮCHA, Jan a VETEŠKA, Jaroslav. *Andragogický slovník*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. s. 217.

⁵ Zde spatřuji nezastupitelnou úlohu multikulturní výchovy, o které bude pojednáno v následující kapitole diplomové práce.

1.1 Pojetí resocializační pedagogiky jako aplikované vědní disciplíny a studijního oboru v souvislosti se sociálními deviacemi

Resocializační pedagogiku můžeme chápat jako aplikovanou společensko-vědní disciplínu spolupracující s dalšími vědními obory. Polský resocializační pedagog Pytko podporuje tvrzení o aplikačním využití resocializační pedagogiky jejím definováním jako teoretické i praktické vědní disciplíny zabývající se výchovou osob s poruchami v procesu socializace. Interdisciplinaritu pak obhajuje názorem, že chování člověka, který je v centru pozornosti resocializační pedagogiky, lze nazírat z pohledu biologického, sociologického a psychologického. Tyto pohledy jsou všechny správné, odděleně ale neposkytují ucelený obraz o příčinách lidského chování.⁶ Mezi vědy, jejichž poznatků a odborných znalostí využívá, můžeme zařadit například sociologii, speciální pedagogiku, multikulturní pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální psychologii, pedagogickou psychologii, sociální práci nebo andragogiku. Resocializační pedagogika je v českém prostředí poměrně novým oborem. Opírá se o dvě možná pojetí a to o pojetí polské a světové. Polské chápání resocializační pedagogiky je zaměřeno na penologii a kriminologii⁷, světový přístup zahrnuje širší oblast jevů. Resocializační pedagogiku lze chápat také jako „*system praktických výchovných aktivit zaměřených k osobám se zhoršenou sociální přizpůsobivostí.*“⁸ Resocializace nemusí ale vždy být spojována pouze se sociálními deviacemi a nevhodnou formou socializace. Jak vyplývá z Jandourkovy definice (viz výše) týká se i jedinců v různých životních fázích, kvůli kterým mohou být od společnosti izolováni.

Jako předmět resocializační pedagogiky uvádí polský pedagog Czapów resocializační výchovu.⁹ Tento druh výchovy chápe jako záměrné odstraňování relativně trvalých výchovných potíží způsobených psychickým stavem daného jedince. Pytko dále rozšiřuje předmět resocializační pedagogiky na širší aktivity pokrývající tři základní funkce, kterými jsou resocializační péče uspokojující potřeby jednotlivce, terapie zahrnující léčbu poruch a

⁶ PYTKA, Lesław. *Pedagogika resocjalizacyjna: wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Wyd. 4, zm. i rozsz. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2000, p. 10, 14.

⁷ MORAVCOVÁ, Ilona. Problematika obsahového zaměření resocializační pedagogiky, její konstituce v České republice. s. 7. In: MORAVCOVÁ, Ilona a Miloslav PRŮKA. *Aktuální problémy resocializační pedagogiky*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2010/2011, 1 CD-ROM.

⁸ MORAVCOVÁ, Ilona. Pojetí resocializační pedagogiky, základy studia oboru v České republice. s. 257. In: *Socialia 2010: mezinárodní konference: sociální deviace v kontextu společenských věd: sborník příspěvků: Hradec Králové, 14. a 15. října 2010*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. 457 s.

⁹ CZAPÓW, Czesław a Stanisław JEDLEWSKI. *Resocializační pedagogika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. s. 36.

také resocializační výchova utvářející mechanismy vnitřní kontroly.¹⁰ Významný polský speciální pedagog Stankowski rozlišuje následující systémy resocializační výchovy: systém disciplinárně izolační, založený na autoritě vychovatele, vhodný především pro resocializaci silně narušených jedinců, systém progresivní postavený na možnosti postupu do vyšších úrovní, které přináší odstranění některých omezení, systém borstalský, který je propracovaným progresivním typem kladoucím důraz na individuální přístup a kvalifikované vychovatele, systém homogenní nebo heterogenní využívající stejnorodých nebo různorodých skupin podle vhodnosti resocializačních cílů, systém individuální vyznačující se vysokým stupněm individuální péče o klienta týmem odborníků různých vědeckých oborů.¹¹

Cíl resocializační výchovy spatřujeme v odstranění negativních způsobu chování, v internalizaci společensky uznávaných sociálních norem a přetváření trvalých motivací a jejich struktur. Za správně vychovaného a socializovaného jedince považuje Czapów takového jedince, který je schopen uvědomit si, v jaké sociální roli se nachází, jaká jsou společenská očekávání od jeho role, a dovede se konstruktivně prosadit proti příkazům autorit, které jsou v protikladu s jeho rolí.¹² Nesprávná socializace se naopak projevuje nespokojeností sama se sebou, uvědomováním si sebe sama jako nešťastné osoby a útlumem intelektuální a společenské aktivity.¹³ Takovéto pocity jsou pochopitelné. Nesprávně socializovaný jedinec se může fyzicky nacházet ve společnosti ostatních lidí. Normy a způsoby chování, které si v průběhu socializace osvojil, se liší od norem společnosti. Tato situace může vést k již výše zmiňovaným pocitům nespokojenosti a sociálního vyloučení, ze kterých mohou pramenit i deviantní způsoby chování manifestované nežádoucími formami obranných mechanismů. Z těchto tezí je patrné, že resocializační pedagogika se zaměřuje na jedince, kteří nejsou schopni přizpůsobit se společnosti, ve které žijí, ať už z důvodů společenských nebo biologicky determinovaných. V jejich chování dochází k sociálním deviacím. Důležité je nechávat samotné deviace jako negativní jev. Existují i deviace pozitivní. Jako příklad můžeme uvést nadprůměrnou inteligenci některých jedinců.

¹⁰ PYTKA, Lesław. *Pedagogika resocjalizacyjna: wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Wyd. 4, zm. i rozsz. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2000, p. 192.

¹¹ STANKOWSKI, Adam. *Etopedie: úvod do resocializační pedagogiky*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2003, s. 28.

¹² CZAPÓW, Czesław a Stanisław JEDLEWSKI. *Resocializační pedagogika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. s. 36 - 58.

¹³ STANKOWSKI, Adam. *Etopedie: úvod do resocializační pedagogiky*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2003, s. 12.

Nadprůměrná inteligence je odchylkou od normy, ale je vnímána pozitivně.¹⁴ Existují různé úrovně negativního společenského chování, které můžeme podle závažnosti rozdělit na chování asociální, disociální a antisociální. Asociální chování je chování, které porušuje mravní normy, jeho závažnost však neohrožuje společnost. Disociální chování se vyznačuje společenskou nepřiměřeností a nepřijatelností. Postrádá však znaky výrazné nenávisti. Antisociálním chováním rozumíme vědomé protisociální jednání kriminálního charakteru, které přímo napadá společnost, její hodnoty a normy.¹⁵

Příčiny vzniku sociálně deviantního chování je možné rozdělit na příčiny biologické, psychologické a sociální.¹⁶ Biologické teorie určovaly fyzické znaky jednotlivců, podle kterých bylo údajně možné poznat jedince s předpoklady k deviantnímu chování. Mezi takovéto znaky patřil například tvar lebky nebo celková tělesná konstituce. V současné době jsou tyto teorie překonány a jejich nepravdivost je všeobecně uznávána. Psychologické teorie vidí příčinu deviantního chování v konfliktu mezi lidskými potřebami a normami nebo v nekonformní formě obrany proti ohrožujícímu prostředí. Sociologické teorie označují za příčinu deviací společnost a jevy, které mohou ve společnosti nastat. Deviace mohou vznikat v obdobích, kdy dochází k zásadním společenským změnám, staré normy chování nemusí platit a nové normy ještě nejsou stanoveny. Další sociologickou příčinou může být mezigenerační nebo interpersonální přenos deviantního chování, kdy si děti osvojují deviantní chování rodičů, nebo v případě interpersonálního přenosu pojmu za své vzorce chování určité minoritní skupiny, které mohou být v rozporu s normami majoritní společnosti. V takových případech si jedinec nemusí být vědom nevhodnosti svého chování, protože zvolenou formu jednání sám považuje za konformní. Tento příklad dokazuje, že deviantní chování není nikdy deviantní samo o sobě, ale konkrétní společnost určuje, jaké jednání je, či není přípustné. Deviantní chování podle sociologických teorií musí vykazovat znaky opakovatelnosti, hromadnosti, sociální závažnosti a podobnosti nebo identity příčin.¹⁷ Deviantní chování je tedy chování, které závažným způsobem ohrožuje společnost, opakuje se v čase, dochází k němu u nezanedbatelné části obyvatel a je možné určit jeho příčiny a částečně i predikovat jeho výskyt v čase a místě. Za deviantní chování tedy nelze pokládat ojedinělé, nevhodné chování jednoho jedince, které není opakované a nemá zjevnou společenskou příčinu a následky.

¹⁴ Více o pojetí pojmu deviace in KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, 325 s.

¹⁵ SOCHŮREK, Jan. *Úvod do sociální patologie*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009, s. 45 – 46.

¹⁶ MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, c2001, s. 10.

¹⁷ SOCHŮREK, Jan. *Úvod do sociální patologie*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009, s. 31.

Důležitou roli v procesu resocializace nemají pouze cílové skupiny, ale také profesionalita resocializačního pedagoga zakládající se na jeho osobnosti, odborných znalostech a zvládnutí praxeologických dovedností.¹⁸ Této profesionality může být dosaženo zdokonalením metod týmové práce, chápající výměnou názorů, zvládnutí schopnosti přesvědčování, diskuse, mediace a vyjednávání, dalším rozšiřování kvalifikace na poli sociologie, terapie, asertivity a kreativního myšlení.¹⁹ V resocializační práci nelze zcela oddělit aspekt pedagoga a klienta. Nebylo by to ani vhodné. Jedná se tedy o interakci dvou aspektů. Resocializační pedagog musí respektovat možnost vzniku bariér bránící úspěšné resocializaci. Tyto bariéry mohou být jak na straně klienta, tak na straně resocializačního pedagoga nebo mohou být způsobeny sociálně kulturní etiketizací resocializovaných.²⁰ Ze strany klienta spatřujeme bariéry v odmítání přijmout zodpovědnost, bezradnosti při řešení situace, pasivitě, svalování viny na ostatní a nepřipouštění si chyb. Ze strany resocializačního pedagoga může docházet k rezervovanosti a předsudkům vůči klientovi.²¹ Tyto bariéry jsou přirozené. Důležité je pro profesionála si je uvědomovat, akceptovat jejich existenci a umět s nimi pracovat, pokud nastanou.

Resocializační pedagogika „jako společenská věda musí poukázat na svoje společenské funkce, mezi kterými funkce: diagnostická, prognostická, instrumentálně technická a humanistická vymezují oblast jejího působení.“²² Diagnostická funkce zkoumá aktuální stav jedince nesprávně socializovaného a odhaluje příčiny konkrétních problémů. Funkce prognostická poskytuje vhled na daný problém do budoucnosti, stanovuje jeho potenciální vývoj, metody a způsoby eventuálního zlepšení situace, popřípadě možnosti, jak předcházet zhoršení stavu. Instrumentálně technická funkce pojímá veškerou metodologii dané vědní disciplíny a funkce humanistická definuje postavení člověka v rámci resocializační pedagogiky.

Resocializační pedagogika jako věda k dosahování svých cílů využívá vědecké metody výzkumu. Může využívat metody jak kvantitativní, tak kvalitativní. Při užití kvantitativních

¹⁸ JEZIERSKA, Barbara. Humanistic Bases of Rehabilitation of Minors. *Pedagogy studies, Pedagogika*. 2008. 91 p. 102. Dostupné z: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/91/101-107jez.pdf>

¹⁹ JEZIERSKA, Barbara. Professional Competencies of Rehabilitation Pedagogues or Educators. *Pedagogy studies, Pedagogika*. 2007. 87 p. 30. Dostupné z: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/87/28-32.pdf>

²⁰ KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 316 - 317.

²¹ Více o vztahu mezi klientem a resocializačním pedagogem resp. sociálním pracovníkem nastuduj in: KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. 5. vyd. Praha: Portál, 2006, 147 s.; ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, 128 s.

²² STANKOWSKI, Adam. *Etopedie: úvod do resocializační pedagogiky*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2003, s. 4.

metod, jako je například pozorování, obsahová analýza textu, experiment, škálování, interview nebo dotazník se výzkumník zaměřuje na předem dané, kvantitativně zpracovatelné kategorie za účelem vyvození objektivních a zobecnitelných závěrů. V případě užití kvalitativních metod, mezi které řadíme pozorování, rozhovor²³ a případovou studii, se badatel zaměřuje na vybudování pozitivního vztahu se zkoumaným jedincem za účelem získání podrobných informací o dané problematice. Vědec užívající kvalitativní metody je schopen zkoumanou problematiku popsat do hloubky. Závěry vyvozené z kvalitativního výzkumu nelze považovat za obecně platné. Poskytují pouze hlubší porozumění danému případu, který může být verifikován například následným užitím kvantitativních metod.²⁴

Resocializační pedagogiku je možné chápat také jako studijní obor. V České republice se resocializaci věnují obory bakalářského i navazujícího magisterského studia. V rámci bakalářských studijních oborů se resocializaci věnují obory: Sociální pedagogika (specializace prevence a resocializace) na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity, Sociální pedagogika – prevence a resocializace na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity, Sociální patologie a prevence na Fakultě veřejných politik Slezské univerzity, Sociální patologie a prevence na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové, Sociální pedagogika se zaměřením na etopedie na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové. Navazující magisterské studium je zastoupeno následujícími obory: Sociální pedagogika (specializace prevence a resocializace) na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity, Sociální pedagogika – prevence a resocializace na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity, Sociální pedagogika na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové a Resocializační pedagogika na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice.²⁵ Jak je patrné, specificky resocializační pedagogika je v České republice vyučována pouze na Univerzitě Pardubice. Jedná se o dvouletý navazující magisterský program Specializace v pedagogice, obor Resocializační pedagogika. Cílem tohoto oboru je vybavit studenty vědomostmi a dovednostmi pro pedagogickou práci v resocializačních a reedukačních zařízeních.²⁶ To se shoduje s pojetím resocializační pedagogiky jako aplikované vědní disciplíny. Studenti tohoto oboru jsou vybaveni nejen odbornými znalostmi, ale také potřebnými praktickými kompetencemi, které

²³ Pozorování i rozhovor mohou být užity jako kvantitativní i kvalitativní metoda pedagogického výzkumu. Liší se ale způsobem provedení a zpracování získaných dat.

²⁴ Podrobněji o jednotlivých metodách pedagogického výzkumu in GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Překlad Vladimír Jůva. Brno: Paido, 2000, 207 s. Edice pedagogické literatury.

²⁵ ČERNOVSKÝ, Ivan. *Postavení resocializační pedagogiky v systému věd o výchově - tradice, současnost, perspektiva*. Pardubice, 2011. s. 57. Diplomová práce. Univerzita Pardubice.

²⁶ Základní informace. *Fakulta filozofická - Univerzita Pardubice* [online]. 2. listopad 2012 [cit. 2013-07-23]. Dostupné z: <http://www.upce.cz/ff/kvv/program-rs/informace.html>

získávají v rámci předmětů Praxe průběžná. Praxe souvislá a Výcvik. Tyto předměty jsou zařazeny do segmentu Teorie a praxe resocializačního procesu. Dalšími segmenty jsou Pedagogika a psychologie marginalizovaných skupin, Povinně volitelný segment, z jehož předmětů musí student získat minimálně 8 kreditů a Povinně volitelný cizí jazyk úrovně CEFR A2 v případě anglického jazyka a německého jazyka a úrovně CEFR A1+ v případě jazyka francouzského, ruského a španělského. Celé studium je zakončeno státní závěrečnou zkouškou z Pedagogiky a psychologie, Resocializační pedagogiky a Sociální ochrany. Kompletní studijní plán je k dispozici na webových stránkách Univerzity Pardubice.²⁷

Jak vyplývá z celé předešlé kapitoly, resocializační pedagogika je vědní disciplína s širokým polem působnosti kladoucí nároky na profesionalitu, odbornost a dovednosti resocializačních pedagogů, kteří se musí orientovat v různých oblastech vědění, musí mít dostatečně rozvinuté schopnosti praktického využití své odbornosti a zastávat jisté morální hodnoty. Samotný proces resocializace pak nelze chápat pouze jako fyzické znovuzачlenění do společnosti, ale také a to především, jako interiorizaci norem společnosti, přijetí sebe sama s chybami, na jejichž odstranění může jedinec pracovat, a se silnými pozitivními aspekty osobnosti, které mohou být posilovány.

1.2 Vybrané cílové skupiny resocializační pedagogiky

V následující kapitole budou představeny vybrané cílové skupiny, na které resocializační pedagogika soustředí svůj zájem. V rámci diplomové práce ani jiné vědecké práce není možné představit veškeré skupiny, na které se resocializační pedagogika zaměřuje. Tato diplomová práce se proto zaměřuje na vybrané skupiny uvedené níže. Jednotlivé skupiny vyžadují specifické druhy resocializačního působení a mohou se díky svým zvláštnostem stát cílem diskriminace. V rámci možností a rozsahu diplomové práce není možné podrobně popsat jednotlivé skupiny. Pro účely diplomové práce byly vybrány nejdůležitější relevantní informace vztahující se k tématu. Zájemci o hlubší proniknutí do problematiky specifických skupin mohou daná témata podrobněji nastudovat v citované literatuře.

²⁷ Resocializační pedagogika. *Fakulta filozofická - Univerzita Pardubice* [online]. 7. listopad 2012 [cit. 2013-07-23]. Dostupné z: <http://www.upce.cz/ff/studium/magisterske-studium/rp.html>

1.2.1 Odsouzení

Kriminalita je sociálně patologický jev, který má vliv na společnost i na jedince v rovině sociální, psychologické, pedagogické a právní. V minulosti se projevovaly snahy o určení fyzických znaků jedince, podle kterých bylo možné určit jedince se sklony ke kriminálnímu jednání. Tyto teorie byly v současné době překonány. Nicméně je možné definovat určité psychické charakteristiky typické pro pachatele trestných činů. Jsou jimi emoční labilita, výbušnost, neschopnost posoudit rizika, popřípadě lhostejnost k následkům kriminálního jednání, orientace na přítomnost. Pachatelé trestných činů inklinují k superoptimismu a přesvědčení o nemožnosti odhalení trestného jednání, mají pocity vlastní nadřazenosti a přesvědčení, že pravidla platí pouze pro slabé, přičemž oni sami sebe řadí mezi silné.²⁸ Tyto charakteristiky lze spatřovat i u populace, která se trestných činů nedopouští a tudíž nelze tvrdit, že každý emočně labilní jedinec je předurčen ke kriminálnímu jednání.

Základními dokumenty upravující právní normy týkající se kriminálního jednání jsou Trestní zákoník a Trestní řád. Trestní zákoník v § 52 stanovuje druhy trestů. Jsou jimi odnětí svobody, domácí vězení, obecně prospěšné práce, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, zákaz pobytu, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ztráta čestných titulů nebo vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti, vyhoštění. Část druhá pak vymezuje trestné činy a jejich skutkové podstaty. Zákon rozlišuje trestné činy proti životu a zdraví, trestné činy proti zdraví, trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství, trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, trestné činy proti rodině a dětem, trestné činy proti majetku, trestné činy hospodářské, trestné činy obecně nebezpečné, trestné činy proti životnímu prostředí, trestné činy proti České republice, cizímu státu a mezinárodní organizaci, trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných, trestné činy proti branné povinnosti, trestné činy vojenské, trestné činy proti lidskosti, proti míru a válečné trestné činy.²⁹ Takto oficiálně dělí trestné činy zákon. Obecně lze rozdělit kriminalitu na trestné činy násilné, nenásilné, trestné činy bez obětí, trestné činy páchané na ženách, trestné činy páchané na homosexuálech, zločiny bílých límečků (daňové úniky, zpronevěra), korporátní zločiny páchané korporacemi (zavinění znečištění, porušování zdravotních a bezpečnostních předpisů), organizovaný zločin (pašování, obchod s lidmi, prostituce, prodej drog a vydírání). Poměrně novým druhem kriminality je počítačová kriminalita zahrnující odposlechy,

²⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 810 - 813.

²⁹ Česká republika. Zákon trestní zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 2009, č. 40.

hackerství, šíření virů, porušování autorských práv, sdílení nelegální pornografie, stalking, praní peněz.³⁰

Dalším důležitým zákonem v oblasti trestního práva je Zákon o výkonu trestu odnětí svobody. Zde jsou například definovány zásady umíst'ování odsouzených do věznic, druhy věznic a práva a povinnosti odsouzených. Jedná se konkrétně o § 7, který stanovuje zásadu umíst'ování mužů odděleně od žen, mladistvých od dospělých, recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé, odsouzení za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti a zvlášt' trvale pracovně nezařaditelní, lidé s poruchami duševními a poruchami chování a lidé s uloženým ochranným léčením, § 8 rozlišující typy věznic na věznice s dohledem, s dozorem, s ostrahou, se zvýšenou ostrahou a věznice pro mladistvé, § 16, 17, 19, 27 definují práva vězňů na jídlo, lůžko a prostor na uložení osobních věcí, ochranu zdraví, přijímání a odesílání korespondence, přijímání návštěv na dobu 3 hodin během jednoho měsíce. U odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody je omezeno právo na svobodu a nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, svobodu pohybu a pobytu, zachování listovního tajemství a svobodné volby povolání. § 28 stanovuje povinnosti odsouzených dodržovat kázeň, pracovat, dodržovat vnitřní řád věznice, podrobit se osobní prohlídce, prohlídce osobních věcí a lékařské prohlídce, dodržovat zásady hygieny.³¹

Specifickou skupinou v rámci kriminality jsou mladiství. O procesu trestního stíhání a možných opatřeních ukládaných za provinění pojednává Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Ten definuje základní pojmy v této oblasti. Dítětem rozumí jedince do 15 let věku a mladistvým jedince staršího 15 let, ale mladšího 18 let. Trestné činy se v případě mladistvých nazývají provinění a jsou za ně ukládána opatření výchovná, ochranná a trestní (§2, 6, 10). Výchovnými opatřeními zákon rozumí probační program, výchovné povinnosti zahrnující bydlení s rodiči, zaplacení škody poškozenému, vykonání prospěšné činnosti, výchovná omezení spočívající v zákazu styku s určitými osobami, nezdržování se na určitém místě, neužívání návykových látek, napomenutí s výstrahou (§ 15, 18, 19). Ochranná opatření stanovuje zákon jako ochranné léčení, zabezpečovací detenci, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a ochrannou výchovu (§ 21). Do trestních opatření zákon zahrnuje peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, domácí vězení, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu,

³⁰ Srovnej in: GIDDENS, Anthony. *Sociology*. 6th ed. Editor Philip W Sutton. Cambridge: Polity, c2009, xxxiii, p. 963 - 974.

³¹ Česká republika. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody. In: *Sbírka zákonů*. 1999, č. 169.

odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem a odnětí svobody nepodmíněné (§ 24). Dětem do 15 let není možné ukládat trestní opatření (§ 93).³² U mladistvých je navíc zdůrazňován výchovný vliv trestu, který má být zaměřen na odstranění patologie způsobující kriminální jednání.

Účel trestání je v současné době spatřován v ochraně společnosti a cíleném výchovném působení na trestané, odstranění psychosociálních příčin jejich trestného jednání a jejich následná resocializace. To se děje prostřednictvím programů zacházení, které se zpracovávají pro každého odsouzeného na základě zprávy ze vstupního oddělení. Program zacházení definuje cíl působení, metody zacházení a četnost hodnocení.³³ Program zacházení se člení na pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity, oblast utváření vnějších vztahů.³⁴ Dochází k vytvoření pracovních návyků a dovedností, zvyšování dosaženého vzdělání, které umožňuje širší pole působnosti při uplatnění se na trhu práce, rozvoji komunikačních dovedností, respektu a interiorizaci norem, odstranění patologických návyků a dalších schopností nezbytných k opětovnému žádoucímu začlenění do společnosti. Zde spatřujeme posun od minulosti, kdy byl trest vnímán spíše jako msta nebo izolace trestaných od společnosti. Nebyl brán zřetel na osobnost pachatele a absence výchovného působení měla za následek recidivu. V současné době tedy nejde o pouhé potrestání kriminálního jednání, ale spíše o zabránění jeho dalšího páchání. Vzhledem k těmto zásadám jsou v současnosti upřednostňovány formy trestu nespojené s odnětím svobody. Jedná se o alternativní tresty v podobě obecně prospěšných prací, podmíněného odsouzení s dohledem a podobně. Při určování trestu je nutné přihlížet také k druhu pachatele. Ty rozdělujeme na pachatele, kteří spáchali trestný čin poprvé, jeho povaha je epizodická a pachatel činu lituje. Pachatele, kteří se trestného jednání dopustili vlivem psychické poruchy. Pachatele nedostatečně socializované, neschopné dodržovat společenské normy a odlišně socializované jedince respektující normy jiné společnosti, než ve které se právě nacházejí.³⁵ Každý druh pachatele vyžaduje rozdílné působení. U pachatelů trestných činů, kteří se dopustili trestného jednání z nedbalosti, popřípadě jsou trestáni poprvé, je vhodné snažit se o vyrovnání se s činem, kterého často litují a působit na ně tak, aby po ukončení výkonu trestu mohli být úspěšně reintegrovaní do společnosti. U pachatelů, jejichž kriminální jednání bylo způsobeno

³² Česká republika. Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů. In: *Sbírka zákonů*. 2003, č. 218.

³³ MOTEJL, Otakar. *Vězeňství*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2010, s. 15 – 16.

³⁴ Česká republika. Vyhláška ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. In: *Sbírka zákonů*. 1999, č. 345. § 36.

³⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 813 - 814.

psychickým onemocněním, je nutné působit především na odstranění daného onemocnění nebo na schopnost důsledného dodržování léčby.

Za dobu výkonu trestu odnětí svobody ale jedinec ztrácí zaměstnání, často dochází i k rozpadu rodiny a ztrátě vědomostí, dovedností a návyků.³⁶ Z těchto důvodů je nutné realizovat resocializační působení nejen v rámci věznice, ale před odchodem z výkonu trestu pracovat s odsouzenými tak, aby byli schopni řádného života na svobodě. Zpravidla tři měsíce před propuštěním odsouzený nastupuje do výstupního oddělení, kde jsou vytvářeny podmínky pro jeho samostatný způsob života. Programy zacházení jsou zde zaměřeny na přípravu na samostatný život spočívající v návštěvách úřadů, seznamování se s právní úpravou poskytování sociálních dávek a politikou zaměstnanosti.³⁷ Tyto aktivity umožní orientaci ve společnosti a schopnosti znovu se do společnosti začlenit.

V rámci úspěšné resocializace je nutné zdůraznit působení Probační a mediační služby, jejíž činnost definuje Zákon o probační a mediační službě.³⁸ Probační služba organizuje a vykonává dohled nad obviněným a kontrolu výkonu trestů nespojených s odnětím svobody. Mediační služba znamená mimosoudní alternativa řešení sporu mezi obviněným a poškozeným. Probační a mediační služba má tři základní cíle: integrace obviněného do společnosti a jeho uplatnění a seberealizace, participace poškozeného do procesu odškodnění a snaha obnovení pocitu bezpečí, ochrana společnosti spočívající v řešení konfliktů a zajištění plnění alternativních trestů.³⁹

Závěrem lze konstatovat, že pro pachatele trestných činů je samotný výkon trestu odnětí svobody náročnou životní situací. Propuštěním se ale situace nezjednodušuje kvůli rozpadu rodiny, ztrátě zaměstnání, nízké perspektivě na vlastní dlouhodobé bydlení. Lidé se záznamem v rejstříku trestů mají sníženou možnost získat zaměstnání, protože velké množství zaměstnavatelů vyžaduje trestní bezúhonnost. Důležité je tedy i po propuštění z výkonu trestu poskytovat jedincům po výkonu trestu odnětí svobody služby, které jim reintegraci umožní a pracovat na odstranění stigmatizace, které s sebou status trestaného člověka nese.

³⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 817.

³⁷ MOTEJL, Otakar. *Vězeňství*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2010, s. 59.

³⁸ Česká republika. Zákon o probační a mediační službě. In: *Sbírka zákonů*. 2000, č. 257.

³⁹ KROFTOVÁ, Andrea a Lenka OUŘEDNÍČKOVÁ. Sociální práce v rámci probační a mediační služby. s. 286. In: MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s.

1.2.2 Etnické minority

Další skupinou, na kterou je zaměřeno resocializační působení, jsou etnické minority. V současné době dochází k migraci do států západní civilizace. Migraci dělíme na kolektivní, individuální, dobrovolnou a násilnou.⁴⁰ K procesu migrace dochází v postupném vývoji a probíhá v několika fázích. Prvním podnětem pro uskutečnění migrace jsou traumatické zážitky předcházející migraci (ekonomické a sociální represe, ohrožení na životě), následuje první kontakt s novým prostředím (dochází k frustraci ze ztráty soběstačnosti, jedinec nebo skupina migrantů je odkázána na pomoc organizací řešících žádosti o azyl, jejich práva jsou omezena), pobyt v uprchlickém táboře (zde se musí migranti přizpůsobit pravidlům, opustit tábor mohou jen s propustkou, nemohou pracovat kvůli nedostatku příležitostí, čekají na vyřízení žádosti o azyl). Poslední fází je adaptace na nové prostředí (tato fáze je také náročná, dochází k diskriminaci cizinců, marginalizaci a k ideální adaptaci dochází až u druhé generace imigrantů).⁴¹ Práce s uprchlíky by měla směřovat k integraci závisléjící mimo jiné i na možnost vlastní bydlení, stálého zaměstnání, znalosti českého jazyka a společnosti.⁴² Zde spatřujeme znaky typické pro resocializaci, které jsou uváděny i pro ostatní cílové skupiny resocializační pedagogiky. Jedná se především o vlastní bydlení a stálé zaměstnání, jež jsou základními pilíři samostatného a soběstačného života. Cizinci mají jiné zvyklosti, které mohou vyvolávat problémy. Musí respektovat normy nové společnosti, naučit se jazyk, který jim umožní je poznat a následně se s nimi ztotožnit. Může docházet k rozporu mezi normami starými a novými. Vágnerová jako obranou reakci na tuto situaci uvádí snahu udržet staré normy v soukromí a nové normy dodržovat na veřejnosti. Tyto snahy jsou psychicky náročné a zatěžují proces adaptace.⁴³ Na tento jev společnost reaguje nejen resocializačním působením na migranty, ale také vytvářením tolerantního prostředí prostřednictvím multikulturalismu, o kterém bude podrobněji pojednáno v další kapitole.

Důležitou úlohu v procesu začlenění cizinců do společnosti hraje Správa uprchlických zařízení zřízená 1. ledna 1996 Ministerstvem vnitra. Hlavní priority jsou zde kladeny na znalost českého jazyka, ekonomickou soběstačnost, orientaci ve společnosti, vztahy mezi

⁴⁰ UHEREK, Zdeněk. Migrace a formy soužití v cílových prostorech. s. 259. In: HIRT, Tomáš, ed. a JAKOUBEK, Marek, ed. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identity: (antropologická perspektiva)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 279 s.

⁴¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 664 – 667.

⁴² GÜNTEROVÁ, Tereza. Sociální práce s uprchlíky. s. 334. In: MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s.

⁴³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 661.

majoritou a cizinci. Klienty jsou žadatelé o udělení mezinárodní ochrany, osoby s udělenou mezinárodní ochranou a zajištění cizinci z třetích zemí s trvalým nebo dlouhodobým pobytem. Organizačně se dělí Svaz uprchlických zařízení dělí na dvě přijímací střediska Praha – Ruzyně a Zastávka (zde dochází k ubytování žadatelů do doby ukončení nezbytných vstupních procedur), dvě pobytová střediska v Kostelci nad Orlicí a Havířově (zde je zajištěn pobyt žadatelů po dobu azylového řízení), čtyři integrační azylová střediska Předlice, Jaroměř, Brno-Židenice, Česká Lípa (tato střediska poskytují služby na rok a půl pro osoby s udělenou mezinárodní ochranou), dvě zařízení pro zajištění cizinců v Bělé pod Bezdězem a Poštorné (zde jsou umístěny osoby, které obdržely rozhodnutí o vyhoštění a byly zajištěny). SUZ zřizuje Centra na podporu integrace cizinců, jejichž pracovníci řeší problémy týkající se náležitostí pro pobyt, sociálních dávek, zdravotní péče a zdravotního pojištění, bydlení, pracovního trhu a vzdělávání. Poskytuje bezplatné kurzy českého jazyka, sociokulturní orientace zahrnující informace o struktuře české společnosti, funkci úřadů, péči o dítě v ČR a kurzy PC dovedností.⁴⁴

Na území České republiky se nachází množství cizinců a etnických minorit. Největší pozornost je zaměřena na Romy. Tato skupina je v médiích často zobrazována v souvislosti s vandalismem, kriminalitou a pobíráním sociálních dávek. Většinová společnost na tento jev reaguje negativně, vytváří si předsudky, na jejichž základě uskutečňuje diskriminační jednání. I přes velkou medializaci romské minority většinová společnost nezná základní charakteristické znaky této skupiny. Většinou převládají názory, že Romové jsou líní a využívají sociální systém. Mezi pozitivní znaky, které jsou přisuzovány této minoritě společností, patří muzikální nadání a pevné rodinné vztahy. Romská kultura se ale neomezuje pouze na tyto znaky. Rozeberme tedy danou problematiku podrobněji. V České republice se příslušníci romského etnika označují za Romy. Není to ale jediný výraz, který pro označení svého etnika užívají. V Německu, severní Itálii a na Balkáně používají označení Sinti, ve Francii Manuš, ve Španělsku a Finsku Kale a v Anglii a USA Romaničel. Slovo Cikán⁴⁵, které je v českém prostředí považováno za urážlivé, pochází z řeckého Athinganoi znamenající nedotknutelní, tedy lidé, kteří nechtějí, aby se jich ostatní dotýkali. Zřejmě se v 8. století v byzantské říši, ze které tento výraz pochází, Romové oddělovali od ostatních skupin, které považovali za nečisté. To mohlo být zapříčiněno mnoha faktory vycházejících

⁴⁴ Volně podle SUCHÁ, Klára. Činnost a role Centra na podporu integrace cizinců (s ohledem na Pardubický kraj). s. 29 - 36. In: MORAVCOVÁ, Ilona, ed. *Sociální vyloučení v resocializačním kontextu*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. 105 s.

⁴⁵ Překlad: německy Zigeuner; slovensky Cigán; francouzsky Tsigane; maďarsky Cigányok

z odlišností kultur. V angličtině pro označení Romů existuje výraz Gypsy⁴⁶. Toto označení pochází ze slova Aiguptos, čili Egypt’an. Slovo Aiguptos bylo užíváno ve 13. století. Možné důvody pro označování Romů jako Egypt’anů mohla být jejich fyzická podobnost s Egypt’any, příchod Romů do Byzance přes Egypt nebo jejich osídlení části Byzance nazývané Malý Egypt.⁴⁷

Romové pocházejí z indického subkontinentu, odkud začali v desátém století z neznámých důvodů migrovat směrem na západ a do Evropy přišli ve 14. století. V jejich slovníku je možné nalézt podobnosti s jazykem Indů. Mají také podobné zvyky jako je například kastovní systém, prohibice, styl tance a hudby.⁴⁸ Původ Romů je velice důležitý pro pochopení některých jejich zvyků, které mají spojitost s indickou kulturou, a které si Romové zachovali dodnes. O historii Romů víme pouze z pramenů ostatních kultur. V jejich dějinách nenalezneme slavné bitvy, panovníky, stavby, zákony. Indické prostředí, ze kterého pocházejí, bylo dynamické. Potraviny, oblečení i domy podléhaly zkáze a nikdo neměl ambice životnost těchto statků zvyšovat, protože všeho byl dostatek a oblečení mohlo být ušito prakticky stejně často jako postaven dům z palmového listí. Evropa, do které Romové přišli, byla uspořádána odlišně. Půda měla své vlastníky, kteří měli vlastnické právo i na vše co na těchto pozemcích žilo a rostlo. Kočovný způsob života jim neumožnil osvojení návyků nutných k bydlení na jednom místě. Někteří Romové si stále neosvojili dovednosti potřebné k uchovávání věcí. Indické tradice přetrvávají i nadále. Kvůli tamnímu podnebí byli nuceni denně prát oblečení, aby zabránili šíření nemocem. Špína byla vedlejší. Tyto tradice se dodržují nadále i v evropském prostředí, kde Romové denně perou, ráno mají čisté oblečení, ale o zachování této čistoty nijak zvlášť neusilují, protože oblečení bude večer znovu vypráno.⁴⁹ Dalším typickým znakem Romů je pověřčivost. Ta určuje například zvyky týkající se těhotenství. Těhotná žena se nesmí podívat na žádného odpudivého tvora, jako je žába, had nebo slimák, postiženého nebo zesnulého člověka, nesmí se ani dotknout zvířete porostlého srstí. Romové věří, že by se dítě mohlo narodit porostlé srstí daného zvířete popřípadě zemřít nebo mít stejné postižení jako člověk, na kterého se budoucí matka podívala. V době těhotenství nemůže žena nosit náhrdelníky ani pásek. To má zabránit omotání pupeční šňůry

⁴⁶ Překlad: španělsky Gitanos; francouzsky Gitanes.

⁴⁷ ALINČOVÁ, Milena et al. Romové. s. 191 – 195. In: BURYÁNEK, Jan et al. *Interkulturní vzdělávání: příručka nejen pro středoškolské pedagogy: projekt Varianty*. [Praha]: Člověk v tísní v Nakladatelství Lidové noviny, ©2004. 599 s. [cit. 2013-08-14]. ISBN 80-7106-715-6. Dostupné z: http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/IKV1_komplet.pdf

⁴⁸ BALVÍN, Jaroslav a Łukasz KWADRANS. *Situation of Roma minority in Czech, Poland and Slovakia*. Wrocław: Fundacja Integracji Społecznej Prom, 2009, p. 22.

⁴⁹ Volně podle SEKÝT, Viktor. Odlišnosti mentality Romů a původ těchto odlišností. s. 69 – 74. In: ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 203 s.

kolem krku dítěte. Podobné rituály se odehrávají i po narození dítěte. Je například dbáno na to, aby bylo dítě co nejdříve pokřtěno. Do té doby mu hrozí nebezpečí v podobě únosu vižbabou, která původní dítě nahradí dítětem, které neroste, protože je vycpané slámou. Důraz je kladen také na ochranu dítěte před uhranutím, a to pomocí uvázání červené nitky kolem ruky. Rituálům podléhají i další životní fáze jako jsou námluvy, svatba nebo úmrtí. Při námluvách dívky sypou nebo nalévají budoucímu ženichovi do pití nebo jídla špínu z nehtů nebo menstruační krev, čímž si zajistí jeho náklonost. Zesnulým dávají Romové do rakve osobní předměty, peníze, cigarety, alkohol.⁵⁰

Kulturní zvyklosti ale nejsou jediným faktorem, který odlišuje Romy od většinové české populace. Typické jsou i jejich psychické vlastnosti, jako je snadná vzrušivost, impulzivita, a výbušnost. Nemají tendenci k sebehodnocení, ve vzdělávání jsou pro ně důležité vědomosti a dovednosti, které mohou prakticky využít v životě. O ostatní informace se nezajímají, nejsou pro ně důležité. Neakceptují normy většinové společnosti, nedodržují je a necítí vinu při jejich porušování. Trest za porušení těchto norem chápou jako nespravedlnost a odmítají akceptovat i tento trest.⁵¹

Kvůli těmto odlišnostem často dochází ke konfliktům a diskriminaci Romů. Problémy, které se nejčastěji řeší v romských komunitách, jsou nezaměstnanost, kvalita života, vzdělání, zdraví a sociální integrace. Problémy ve vzdělávání se řeší zřizováním přípravných tříd, ve kterých romské děti mohou získat potřebné návyky k zahájení povinné školní docházky.⁵² I přes veškeré snahy o začlenění Romů do společnosti stále dochází k jejich diskriminaci na trhu práce, závislosti na sociálních dávkách a k vyčleňování romských dětí z hlavního vzdělávacího proudu. Je jisté, že Romové mají specifické zvyky. Je nutné si ale uvědomit, že jsou to lidé a mají stejné potřeby jako většinová společnost. Bez příslušného vzdělání a nediskriminace na trhu práce není možné pro nikoho získat stálé zaměstnání, které svými důsledky i samo o sobě uspokojuje potřeby a je důležitým prvkem integrace do společnosti.

⁵⁰ Volně podle HÁJKOVÁ, Markéta. Rodiny a zvyky slovenských Romů usazených v České republice s. 128 – 135. In: ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 200 s.

⁵¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 681 – 684.

⁵² BALVÍN, Jaroslav a Łukasz KWADRANS. *Situation of Roma minority in Czech, Poland and Slovakia*. Wrocław: Fundacja Integracji Społecznej Prom, 2009, p. 71, 121.

1.2.3 Ženy poskytující placené sexuální služby

Prostituce je jedním z nejstarších jevů, který porušuje normy sexuálního chování. Je často označováno za nejstarší řemeslo lidstva. Už ve starověku byly zřizovány veřejné domy, které musely být jasně označeny, stejně jako ženy, které v nich pracovaly. Změnu nepřineslo ani křesťanství, které sice vyzývalo k cudnosti, ale i přesto docházelo k výraznému rozvoji prostituce. Byly zřizovány tzv. zábavné domy. S příchodem renesance došlo k dalšímu uvolnění mravů, všechny prostitutky nepracovaly pod záštitou domů, neměly lékařskou péči a docházelo k šíření pohlavních nemocí. V roce 1922 jsou na našem území veřejné domy zakázány a vzniká ilegální prostituce. Po roce 1945 prostituce formálně neexistuje kvůli všeobecné pracovní povinnosti. Snahy o vymýcení tohoto jevu se nikdy v historii neseťkaly s úspěchem. Ani za socialismu, kdy byla prostituce zahrnuta pod trestný čin příživnictví, se její vymýcení nepodařilo. Prostituci lze chápat jako poskytování sexuálních služeb z ekonomických důvodů. Ženy vykonávající prostituci nazýváme prostitutky, muže označujeme jako prostitutky. Člověk, který zprostředkovává kontakt mezi prostitutky a prostitutkami / prostitutky se nazývá pasák. Klienta, který platí za sexuální služby, označujeme za prostituta.⁵³ Prostituenti jsou nejčastěji muži frustrovaní v manželství, mladí muži bez trvalého partnerského vztahu a muži, kteří mají ve vztahu a sexu se ženami problémy.⁵⁴ Poskytování placených sexuálních služeb může být i prostředkem k dosahování společensko-profesní kariéry a úspěchu. Mezi základní znaky prostituce patří promiskuita, pohlavní styk nebo jiné úkony sloužící k sexuálnímu uspokojení za úplatu či jinou protislužbu. Mezi úplatou nebo jinou protislužbou musí být bezprostřední vztah. Bez přímého vztahu mezi penězi a sexuální službou nelze hovořit o prostituci. Jako příklad můžeme uvést běžné partnerské soužití, kde dochází jak k sexuálnímu kontaktu, tak k výměně darů, či laskavostí a vzájemné pomoci. Činitelem takového jednání ve zdravém partnerském vztahu je vzájemná láska a náklonost, nikoliv sexuální služby. V takovém případě tedy nelze dané chování spojovat s prostitucí.

Samotná prostituce není v České republice trestná. Doprovází ji však mnoho trestných činů jako je například kuplířství, sexuální zneužívání, znásilňování, vydírání, omezování osobní svobody a ohrožování mravní výchovy mládeže.⁵⁵ Kvůli těmto negativním důsledkům dochází ke snaze státu prostituci kontrolovat. Český sociolog Urban uvádí tři způsoby reakce

⁵³ KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 228 – 230.

⁵⁴ VANÍČKOVÁ, Eva. *Dětská prostituce*. 2. dopl. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2007, s. 73.

⁵⁵ CHMELÍK, Jan. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, s. 65.

státu na prostituci. Jsou jimi reglementace, abolice a represe.⁵⁶ Reglementační přístup prostituci nekriminalizuje, ale snaží se o co nejvyšší možnou míru státní kontroly s cílem zamezit existenci negativních jevů doprovázející poskytování sexuálních služeb. Přístup abolice je v současné době užíván v České republice. Toto pojetí se zaměřuje na nelegální jevy spojené s prostitucí. Samotnou ji ale neřeší. Ani poslední z možných přístupů (represe) tento sociálně patologický jev neřeší. Prostituce je sice postavena mimo zákon, její praktikování ale není vymýceno, pouze přesunuto do ilegality.

V konotativním smyslu slova většinová společnost chápe prostitutky jako ženy poskytující sexuální služby za peníze. Realita ale zahrnuje mnohem širší pole působnosti. Rozlišujeme prostituci ženskou poskytovanou ženami, mužskou poskytovanou muži nebo dětskou prostituci poskytovanou dětmi.⁵⁷ Další formy prostituce je možné dělit podle sexuální orientace na prostituci heterosexuální a homosexuální, která je poskytována muži kolem 18 let z rozvrácených rodin. Poskytování sexuálních služeb lidem stejného pohlaví nemá nutně vztah s orientací daného jedince.⁵⁸ Prostituci je možné dělit i na základě místa poskytování sexuálních služeb na prostituci privátní (prostituuji mají relativně malou stabilní klientelu, jsou ochotni a schopni klienta reprezentovat na společenských a veřejných akcích), hotelovou (klientela není stabilní, prestiž prostituujících se odvíjí od hotelu, úrovně znalostí světového jazyka a s tím související klientely, na jejich činnosti profitují i recepční a taxikáři, klientelu tvoří především cizinci.), bytovou (vykonávanou ve vlastním bytě), barovou (vykonávanou v barech a erotických podnicích, kde pracují nejčastěji cizinky k prostituci nucené), pouliční (prostituuji osoby jsou často mentálně zaostalé, sociálně nevyspělé a často závislé, jedná se o nejlevnější formu prostituce poskytující sex jakéhokoliv druhu).⁵⁹

Příčiny prostituce mají buď osobní, nebo globální charakter. Do příčin osobního charakteru řadíme citové nedostatky, rodinné násilí, pocity odmítnutí, potřeba pomsty, sexuální zneužívání v dětství. Globální příčiny spočívají v mentalitě a kulturním prostředí.⁶⁰ Prostitutky se tedy uchylují k poskytování sexuálních služeb z důvodu snahy zajistit si prostředky k obživě, mnohdy také utíkají z domova, kde jsou oběťmi násilí a zneužívání. K přežití mimo domov ale volí prostituci jako nejjednodušší a relativně dostupný způsob obživy.

⁵⁶ URBAN, Lukáš, Josef DUBSKÝ a Jan BAJURA. *Sociální deviace*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 182.

⁵⁷ Dětská prostituce existuje v rámci pornografického průmyslu, sama o sobě dobrovolná pro vlastní obživu na ulici nebo pro obživu rodiny, jako součást obchodu s dětmi, přinucením osoby blízké, nebo cizí,

⁵⁸ VANÍČKOVÁ, Eva. *Dětská prostituce*. 2. dopl. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2007, s. 79.

⁵⁹ CHMELÍK, Jan. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, s. 63 - 64.

⁶⁰ VANÍČKOVÁ, Eva. *Dětská prostituce*. 2. dopl. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2007, s. 50 – 57.

Prevence prostituce spočívá ve vytváření příznivých společenských podmínek v oblasti ekonomické, sociální, kulturní, výchovně vzdělávací, pracovní a ve vytváření podmínek pro žádoucí využití volného času. Mezi další preventivní aktivity spojené s problematikou prostituce řadíme streetwork a sexuální výchovu.⁶¹ Tyto aktivity se snaží vzniku prostituce předcházet. Pokud už ale k poskytování sexuálních služeb dochází, je potřeba užít jiné přístupy, a to harm reduction a resocializaci. Do zmírňování škod (harm reduction) zahrnuje česká socioložka Malinová⁶² prevenci pohlavně přenosných chorob, prevenci sociálního propadu, kriminality, vzniku závislosti. Resocializace je u této skupiny komplikovaná z následujících důvodů. Ženy jsou zvyklé na určitý finanční standard, který jim prostituce zajišťovala. Často nemají dostatečnou kvalifikaci a praxi, která by jim umožnila dosahovat stejných výdělků ve společnosti uznávaném zaměstnání jako provozování placených sexuálních služeb. Jsou také cílem diskriminace a bezpráví v pracovním procesu. Zaměstnavatel nemá motivaci poskytovat práci ženám bez praxe a vzdělání. Byly zaznamenány i případy, kdy zaměstnavatel nechal ženu pracovat deset hodin jako uklízečku a poté jí oznámil, že nedostane zapláceno, protože práce byla pouze na zkoušku, kterou daná žena neprošla. Po zásahu sociálního pracovníka byl zaměstnavatel ochoten vyplatit ženě symbolickou částku 250 Kč. Dalším problémem bránícím resocializaci jsou závislosti a absence základních pracovních předpokladů jako je dochvilnost, disciplína, cílevědomost.⁶³ Resocializační pedagog by měl při své práci volit takové aktivity, při kterých si klientky dané návyky osvojí. Stálé zaměstnání je jedním z nejdůležitějších kroků k úspěšnému znovuzачlenění do společnosti a opuštění patologického prostředí.

Mezi následky prostituce patří traumatizace a stigmatizace v podobě psychického a fyzického násilí, znásilňování, vynucení sexu bez ochrany, nucení k sexu s více zákazníky najednou, vynucení odmítaného způsobu sexuálního styku. Prostituce působí jako dlouhodobý makrostresor, který může vyvolávat psychické poruchy vedoucí až k suicidálním tendencím. Prostituce je také velice často spojena s užíváním drog, což vede k zvýšené potřebě peněz a s tím spojené i větší promiskuitě. V současné době hrozí i zvýšené riziko nákazy

⁶¹ KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 231 – 235.

⁶² PhDr. Hana Malinová je zároveň zakladatelkou občanského sdružení Rozkoš bez rizika poskytující klientkám odborné sociální poradenství.

⁶³ Celé srovnej in: MALINOVÁ, Hana. Sociální práce s ženami, které poskytují placení sexuální služby, s. 259 – 262. In: MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s.

pohlavními chorobami a to především syfilidou, kterou je ročně nakaženo 5x více lidí než před 14 lety.⁶⁴

Z výše uvedených informací vyplývá, že prostituce je sociálně patologickým jevem, se kterým souvisí závislosti, násilí, zdravotní komplikace, obtíže se znovuzачleněním do společnosti a diskriminace. Jako účinnou formu resocializace sloužící i jako prostředek k zamezení diskriminace prostitutek snažících se o reintegraci autor spatřuje v efektivní léčbě závislostí, rekvalifikaci, získání stálého zaměstnání a izolaci prostitutky od patologického prostředí.

1.2.4 Členové sekt

V současné době po celém světě existuje velké množství náboženství, církví, náboženských společností a sekt. Mezi náboženství s nejvyšším počtem věřících patří křesťanství, islám, hinduismus, buddhismus a judaismus. Za sektu můžeme považovat náboženskou skupinu oddělenou od původního náboženství, společenství s charismatickým vůdcem nebo jakoukoliv uzavřenou skupinu. Za nebezpečnou sektu nebo náboženskou skupinu považujeme takovou, jejíž činnost narušuje fungování rodinných vztahů, omezuje osobní svobodu, probouzí v lidech nekomunikativní fanatismus, negativismus, učí nekritické podvolení se někomu nebo něčemu a vyvolává neopodstatněné pocity vlastní výjimečnosti.⁶⁵ Nebezpečí sekt tedy spočívá ve zbavení jedince svobodné vůle a tím i svobody. Lidé závislí na sektě se vzdávají majetku, negativně nahlíží na okolní svět a většinovou společnost, jsou naprosto podřízeni učení vůdce, nestýkají se s rodinou, která byla nahrazena sektou. Absence kritického myšlení je ohrožuje na životě. Vůdce je může zmanipulovat k náročné fyzické práci, poskytnout jim nedostatek spánku a jídla a v krajních případech dovést až k hromadné sebevraždě.

Typickými znaky pro sektu jsou organizační struktury, společný záměr, vlastní systém hodnot, norem chování a sankcí, výrazná odlišnost, patologie v životním stylu a myšlení, přesvědčení o absolutním poznání pravdy, charismatický autoritářský a despotický vůdce, potírání kritického myšlení, víra nadřazena rozumu, náboženská interpretace všech životních problémů na základě posvátné knihy nebo tvrzení zakladatele či vůdce.⁶⁶ Všechny tyto znaky jsou vzájemně propojeny a doplňují se. Organizační struktura sekty stanovuje pro každého jejího člana roli, kterou bude zastávat. K zajištění jeho poslušnosti slouží systém odměn a

⁶⁴ VANÍČKOVÁ, Eva. *Dětská prostituce*. 2. dopl. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2007, s. 84 – 92.

⁶⁵ URBAN, Lukáš, Josef DUBSKÝ a Jan BAJURA. *Sociální deviace*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 202 - 203.

⁶⁶ MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 104 - 105.

sankcí. Pokud člen není sektě prospěšný, je trestán, deptán a často i vyhnán. Sekty se zajímají pouze o jedince, kteří jim budou určitým způsobem prospěšní. Učení vůdce působí hlavně na emoční stránku člověka. Racionalita a logické uvažování jsou využívány pouze v případě demagogie a zdůraznění potřeby slepě věřit v postuláty víry, které sekta předkládá.

Vůdcem sekty bývá často charismatická osoba nebo amorální psychopat neschopný se poučit z vlastních chyb, který i přes svou psychickou nemoc získal stoupence, podvodník snažící se prostřednictvím sekty a následovníků profitovat. Jako příklad uvedeme zakladatele sekty Svatyně lidu Jima Jonese, který trpěl podezřením, že ho stíhají vládní agenti kvůli daňovým únikům. Kvůli této situaci a užívání psychoaktivních látek se u něj rozvinula paranoia a Jones i se svými následovníky utekl do amazonské džungle ve státě Guyana, kde donutil 913 jedinců (včetně sebe) vypít jed, který do 45 minut přivodí smrt. Téměř všichni jeho následovníci jed vypili. Ti, kteří váhali, byli zastřeleni.⁶⁷

Existují různé typy sekt a náboženských společností. Ne všechny jsou pro společnost a jedince nebezpečné. Sekty je možné členit podle základů své věrouky na sekty vycházející z okultismu a magie (New Age, satanismus), sekty vycházející z východních náboženství (Haré Kršna), sekty vycházející z psychotherapeutických koncepcí (scientologie), sekty vycházející z křesťanství s křesťanským pozadím (Mormoni a Moonova sekta), nekřesťanské, ale biblické (Svědkové Jehovovi) a zcela křesťanské (Voda života).⁶⁸

Příčiny vstupu do sekt spatřuje Vágnerová v potřebě transcendentálního zakotvení života, potřebě oddanosti, jistoty a řádu, autority, akceptace, seberealizace, intenzivního prožitku, úniku ze světa.⁶⁹ Z toho vyplývá, že do sekt vstupují lidé, u kterých tyto potřeby nejsou v majoritní společnosti uspokojovány, lidé, kteří procházejí morální krizí, potřebují získat odpovědi na otázky přesahující vědu a stereotypní zkušenost každodenního světa. Dnešní společnost je orientována na materiální stránku života, přenáší stále více odpovědnosti na jedince, zdůrazňuje někdy až nezdravý individualismus a nezájem o ostatní spoluobčany. Všechny tyto faktory mohou vést k neuspokojení výše zmíněných potřeb a vstupu jedinců do sekt.

Nábor do sekty zajišťují speciálně školení jedinci, kteří se zaměřují na vybudování důvěryhodnosti a schopnosti navázat kontakt. Rozhovor začínají obecnými tématy a postupně

⁶⁷ BLAŽEK, Roman, Vratislav POKORNÝ a Jana TELCOVÁ. *Nebezpečí sekt*. 1. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2002, s. 78 – 79, 130.

⁶⁸ MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 106.

⁶⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 703 – 706.

přecházejí na dotazy osobního charakteru. Poté dochází k pozvání daného člověka na společnou aktivitu, na které je zahrnován láskou a přijetím.⁷⁰

Jedinec po vstupu do sekty prochází šesti stádii závislosti na ideologii. První fáze zahrnuje úvodní kontakt a vzbuzení zájmu. Jedinec je chválen a pozitivně přijímán jako osobnost. Je mu slibováno uspokojení všech potřeb, tedy i těch, které není schopno uspokojit jeho bytí ve většinové společnosti. Ve druhé fázi dochází k lákání, zdůrazňování přijetí sektou a poukazování na problémy společnosti a zisk, který člověku vstup do sekty přinese. Třetí fáze pokračuje adaptací na život náboženské skupině obsahující vstupní rituál, změnu psychosociálních charakteristik jako například jména. V této fázi jsou pozitivní emoce projevovány pouze po splnění všech povinností, v opačném případě je nový člen kárán a deptán, kontakt s okolním světem je mu zakazován. Čtvrtá fáze způsobuje vznik závislosti na skupině, kdy se jedinec identifikuje s vůdcem a jeho učením. Pátá fáze přináší pochybnosti a rozhodování o odchodu. Jedinec si uvědomuje rozpor mezi vstupními sliby a následnou realitou, zjišťuje, že sekta nepomáhá jemu, ale on jí, neúspěšně se snaží o reformu skupiny a je trestán, vyloučen nebo odchází sám. V šesté fázi dochází k samotnému odchodu ze sekty. Jedinec opouští skupinu, ale přináší mu to problémy spočívající v pocitech viny a hanby ze selhání a manipulace vůdcem, poruchy kognice vedoucí k přílišné důvěřivosti nebo naopak všeobecné nedůvěře, neschopnost kritického myšlení, samostatného rozhodování.⁷¹ Každý jedinec těmito fázemi prochází individuálně. Doba od vstupu do sekty k prozření a následnému odchodu může trvat od několika měsíců až po desetiletí.

Prevence problémů spojených se sektami spočívá v zajištění vhodného využívání volného času, informovanosti o možných nebezpečích a praktikách daných náboženských společností, vzniku odborných pracovišť zaměřených na řešení problému sekt.⁷²

Resocializace jedinců, kteří opustili sektu, řeší psychosomatické potíže, vztah jedince k sobě samému, vztah k sektě, vztah ke světu a probíhá ve třech fázích. Fáze první pomoci zajišťuje léčbu akutních fyzických i psychických problémů. Druhá fáze spočívá v psychoterapeutické péči, která se soustředí na redukci deprese a úzkosti s následným posilováním sebedůvěry. Třetí fáze se zaměřuje na resocializaci spočívající v obnovení

⁷⁰ KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 183.

⁷¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 713 – 722.

⁷² KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 185.

citových vztahů v rodině, získání rekvalifikace či profesní role.⁷³ Lidé ze sekty odcházejí psychicky i fyzicky vyčerpaní vlivem usilovné práce, nedostatku uspokojených základních životních potřeb a je nutné léčit aktuální problémy, které daného jedince ohrožují. Následně se dostávají pocity deprese a snížená sebedůvěra způsobená manipulací a oslabením kognitivních funkcí vyvolaným podporou slepé víry a potlačováním kritického myšlení. Konečným cílem resocializace je reintegrace do společnosti zajištěná výše zmiňovaným znovushledáním s rodinou a získáním zaměstnání.

Důležitým faktem je vědět, co dělat a jak se chovat v případě, že někdo z našeho okolí do sekty vstoupí. Je potřeba udržovat kontakt s jedincem, který do sekty vstoupil, pochopit motivy takového jednání a snažit se o odstranění jejich příčin, mít k dispozici o dané sektě co nejvíce informací z odborné literatury nebo od bývalých členů dané sekty, ujistit člověka, který vstoupil do sekty, že se může kdykoliv vrátit do původního prostředí, kde bude vítán.⁷⁴

Na závěr části pojednávající o sektách bude představena satanská sekta z různých úhlů pohledu. Tato sekta je většinou společností vnímána jako jedna z nejnebezpečnějších. Média zobrazují satanisty jako psychicky narušené jedince, kteří pořádají černé mše spojené s obětováním, orgiemi a hanobením křesťanských symbolů. Existuje ale velké množství různých proudů, které spojuje velice málo společných znaků. Někdy se jedná pouze o marketingový tah, jak prodat symboly, trička, hudbu, atd. Nebezpečí spočívá podle Blažka a kol.⁷⁵ ve víře v nadpřirozené schopnosti získané z přinášení obětí. Za zakladatele institucionálního satanismu je považován Aleister Crowley, který chtěl zničit křesťanství a nahradit ho vlastním náboženstvím. O jeho psychické labilitě svědčí i to, že v roce 1916 pokřtil žábu na Ježíše Krista, následně ji ukřižoval a do konce svého života byl závislý na heroinu. Za jeho pokračovatele a nejznámějšího představitele současného satanismu je považován Anton Szandor LaVey, zakladatel Satanovy církve. LaVey zastává formu „softsatanismu“ a nevybízí k rituálním vraždám. Již v úvodu Satanské bible uvádí jeden z bodů satanského devatera, kterým se jasně vymezuje proti katolické církvi: „Satan je nejlepším přítelem, jakého kdy církev měla, jelikož ji po celá ta léta pomáhal udržovat v chodu!“ I v dalších částech zdůrazňuje nelogičnost některých křesťanských zásad, jako je například láska k bližnímu, kterou podle LaVeye není možné cítit k někomu, kdo danému

⁷³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 728.

⁷⁴ KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 186.

⁷⁵ BLAŽEK, Roman, Vratislav POKORNÝ a Jana TELCOVÁ. *Nebezpečí sekt*. 1. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2002, s. 68 – 71.

jedinci fyzicky ubližuje. Zlobu naopak vnímá jako prostředek pudu sebezáchovy. Nabádá své věřící k užívání si života a tvrdí, že neexistuje ani nebe, ani peklo. Věří v lidskou odpovědnost, neuznává modlení, ale činy, které vedou ke změně. Lidé by se podle něj neměli zpovídat nikomu jinému, než sobě. Ostatní formy zpovědi jsou zbytečné. Popírá existenci altruismu. Lidé přirozeně touží po uspokojení potřeb a za každým jednáním je skryta právě tato potřeba. Satanismus přijímá člověka se všemi jeho klady i zápory. Klade důraz na individualismus a právo konat cokoliv⁷⁶ a následně nést následky. Odsuzuje obětování zvířat nebo dětí jako vyvrcholení satanského magického rituálu. K těmto účelům mohou sloužit jiné metody, při kterých nedochází k usmrcení. Těmito metodami jsou navození slepé zuřivosti a orgasmu. Obětovat dospělého člověka považuje za správné pouze ve chvíli, kdy si oběť zaslouží zemřít, stejně jako si vzteklý pes zaslouží být utracen.⁷⁷

V laické společnosti satanismus spíše vyvolává hysterii. Existují důkazy o odebrání dětí rodinám, u nichž policie našla obrácený kříž a dlouhý černý plášť, které chápala jako potvrzení satanismu a zneužívání dětí. Nakonec se zjistilo, že obrácený kříž byla kostra připravovaného papírového draka a dlouhý plášť byl ve skutečnosti kněžský oděv. Dochází také k maskování trestných činů za satanské rituály kvůli narušené osobnosti a snaze omluvit své jednání.⁷⁸

Podle Vágnerové je v České republice satanismus málo zastoupen, zato v souvislosti s různými trestnými činy. Je lákavý pro nekonformní mládež a pro lidi se sadistickým zaměřením. K satanismu patří oběti, časté bývá spojení sexu a utrpení, sekta může být nebezpečná zneužíváním a týráním dětí.⁷⁹

Z výše uvedeného vyplývá, že informace některých autorů se neshodují s oficiálními postuláty LaVeyova satanismu. Důvod spatřujeme v maskování trestných činů satanismem a konání jedinců na základě smyšlených představ o satanismu. Jak již zmínil LaVey, satanista by nikdy neublížil dítěti, které spolu se zvířaty považuje za posvátné, ani neprovozoval sexuální praktiky, které by přinášeli někomu utrpení proti jeho vlastní vůli.

Se satanismem jsou často spojovány některé tajné společnosti, jako jsou svobodní zednáři a s nimi úzce spjatí ilumináti. Svobodní zednáři (freemasons) znovu založili první lóži v Londýně roku 1717. Jejich počet se odhaduje na více než 6 000 000 členů. Za původního

⁷⁶ Výraz cokoliv byl použit proto, že La Vey neuznává dobro a zlo, ani hranici mezi těmito kategoriemi.

⁷⁷ LAVEY, Anton Szandor. *Satanská bible*. Vyd. 2., V nakl. Baronet 1. Překlad Josef Rauwolf. Praha: Baronet, 2003, s. 32, 40, 41, 48, 58, 90, 94 - 96.

⁷⁸ BARRETT, David V. *Sekty, kulty, alternativní náboženství*. 1. vyd. Praha: Ivo Železný, 1998, s. 215 – 219.

⁷⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 700.

zednáře považují stavitele šalamounova chrámu moudrosti. Zednář má za povinnost kultivovat moudrost a být humánní s odpovědností sám k sobě, vlasti a lidstvu. Mezi nejvýraznější zednářské symboly patří vševědoucí oko, pyramida bez vrcholu symbolizující nedokončený chrám a nářadí k jeho dokončení. Takové symboly jsou vyobrazeny i na americké dolarové bankovce. Za nejslavnější a nejmocnější členy zednářů jsou považováni například Winston Churchill, Ronald Reagan, George Bush, Ocar Wilde, Mark Twain, Lev Nikolajevič Tolstoj nebo Sigmund Freud. Rostoucí vliv zednářských lóží je pod kritikou Vatikánu. Papež Lev XIII. dokonce označil zednáře za dílo ďáblovo, nečistý mor a říši Satanovu na Zemi.⁸⁰

Židovsko-kanadský autor Henry Makow⁸¹ spatřuje největší hrozbu v tajných společnostech, konkrétně ve společnosti Iluminátů, která prostřednictvím svobodných zednářů a židovských organizací ovládá svět. Podle Makowa je cílem iluminátů zotročit lidstvo všemi možnými prostředky fyzicky, psychicky i duševně. Psychické zničení má zajistit ovládnutí vzdělávacího systému a zabránění kritickému myšlení jedinců již v raném věku vývoje. Tato organizace má zničit západní civilizaci a nastolit Nový světový řád (New world order). Ilumináti jsou sektou kabalských bankéřů, založenou v Londýně a řízenou z domu Rothschildů. Ovládají svět prostřednictvím jiných skupin, které mají v područí nejen politiky a média, ale výnosné úseky průmyslu jako je průmysl farmaceutický, ropný nebo zbrojní. Samotné jádro této sekty tvoří třináct nejbohatších rodin světa s majetkem přesahujícím desítky trilionů dolarů. Vlastní Anglickou banku, Federální rezervní systém USA a ovládají Světovou banku a Mezinárodní měnový fond. Podle Makowa příslušníci této sekty nemají naprosto žádnou úctu k lidskému životu, provádějí nelidské rituály. Pokud se někdo rozhodne ze sekty vystoupit a mluví o jejích praktikách, je odstraněn, nebo odsouzen v zinscenovaném procesu. Oběti, které se pokusí soudně bránit, soudy prohrávají a následně jsou nacházeny mrtvé. Makow dále vyjadřuje snahu iluminátů vytvořit takový totalitní superstát, který by měl zahrnovat celý svět o počtu obyvatel nižším, než jedna miliarda, ve kterém by vládli sami ilumináti totalitním stylem, proti kterému by se obyvatelé nebouřili, protože by takový systém sami chtěli díky předchozímu působení médií, propagandy a systému vzdělávání. Historické kořeny iluminátů spatřuje Makow již v dobách před naším letopočtem, kdy se od židů považujících za základní posvátný text Starý zákon, odtrhli židé uctívající Talmud a Kbalu.

⁸⁰ BLAŽEK, Roman, Vratislav POKORNÝ a Jana TELCOVÁ. *Nebezpečí sekt.* 1. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2002, s. 45 – 49.

⁸¹ Henry Makow získal doktorát na Univerzitě v Torontu za Anglickou literaturu. Otevřeně vystupuje jako antifeminista, rasista a homofob. Ženy chápe jako kariéristické lesbické feministky, které svým životním stylem narušují tradiční společenské hodnoty. Staví se proti boji za práva žen, černochů a homosexuálů. Adopci dětí homosexuálním párem přirovnává ke zneužívání dětí.

Právě druhá frakce židů má mít na svědomí ukřižování Ježíše Krista a následný boj proti západní civilizaci postavené na křesťanských tradicích. Mezi další události zinscenované ilumináty považuje Makow velkou francouzskou revoluci, první světovou a druhou světovou válku, ve které zemřelo přes šedesát milionů obětí. Druhá světová válka byla podle něj pokusem o nastolení světovlády. Ilumináti ovládali zpočátku jak Stalina, tak Hitlera. Stalin se postupem času vymanil z jejich vlivu a Hitler údajně nebyl vůdcem nacistů, pouze nastrčenou loutkou. Makow tvrdí, že Hitlerova inteligence nepřevyšovala intelektové schopnosti osmiletého dítěte kvůli genetickým dispozicím (jeho rodiče byli příbuzní). Podle Makowových informací Hitler nikdy nenapsal *Mein Kampf*, byl Hessem několik dní před veřejnými vystoupeními manipulován, školen a dostáván do vášnivého rozpoložení typického pro jeho veřejné projevy. Na schůzkách s politickými představiteli ostatních zemí měl předem připravené odpovědi. Pokud otázku neočekával, neuměl na ni odpovědět a odcházel z místnosti. Za pravé vůdce nacistů považuje Goebbelse a především Göringa, který vymyslel požár říšského sněmu.⁸² V opozici k těmto názorům stojí americký autor Lindsay Porter, který uvádí jako zakladatele iluminátů Johanna Weishaupta, který tento spolek založil za účelem revolty proti jezuitům a shromažďování zakázaných knih, z nichž měli osvícení čerpat moudrost.⁸³ Zároveň ale některými pasážemi podporuje Makowovy výroky. Konkrétně označováním víry v tajné spiknutí iluminátů za antisemitismus a citováním úryvku dopisu Weishaupta, ve kterém se zmiňuje o záměru tajně řídit lidstvo.⁸⁴ Materiálů o tomto tématu je nepřehledné množství. Není ale možné přiklonit se ani na jednu stranu, protože autoři mají své myšlenky vždy podloženy množstvím pramenů a jejich názory jsou logicky vystavěny. Záměrem uvedení těchto informací není agitace za dané teorie, pouze snaha o sumarizaci vědomostí v této oblasti a snaha o jiný úhel pohledu na problematiku sektářství.

Z výše uvedeného vyplývá, že v oblasti sekt panuje v literatuře rozkol. Je možné čerpat z literatury popisující jednotlivé sekty a jejich učení, dále z oficiálních textů daných společnostmi a úvah autorů Makowova typu, kteří mají k dispozici jiné informace a jiné zdroje. Otázkou ale zůstává, zda resocializaci potřebují jemu podobní, nebo sekta iluminátů, jejichž činnost by v případě pravdivosti jeho informací měla za následek destrukci dnešní společnosti.

⁸² Celé srovnej in: MAKOW, Henry. *Ilumináti: sekta, jež se zmocnila světa*. 1. vyd. v českém jazyce. Žďár nad Sázavou: Bodyart Press, 2012, 288 s.

⁸³ PORTER, Lindsay. *Kdo jsou ilumináti?*. Vyd. 1. Frýdek-Místek: Alpress, 2007, s. 29 – 30.

⁸⁴ PORTER, Lindsay. *Kdo jsou ilumináti?*. Vyd. 1. Frýdek-Místek: Alpress, 2007, s. 33, 106.

1.2.5 Závislí

Část diplomové práce věnující se závislostem shrne různé druhy závislostí a návykových a impulzivních poruch jako například alkoholismus, tabakismus, toxikománii, patologické hráčství, závislost na internetu, práci, televizi, sexu nebo nakupování. Konečné důsledky všech závislostí jsou prakticky stejné. Rozdílná je pouze cesta a doba potřebná k destrukci daného jedince závislostí v oblasti pracovní, rodinné, společenské, fyzické i psychické.

Nejdůležitějším termínem v oblasti závislostí je syndrom závislosti, který česká psycholožka Vágnerová definuje jako „*soubor psychických (emočních, kognitivních i behaviorálních) a somatických změn, které se vytvoří jako důsledek opakovaného užívání psychoaktivní látky.*“⁸⁵ Z této definice vyplývá, že v případě opakovaného užívání látky, dochází ke změnám v emočním prožívání, jedinec je emočně zaměřen pouze na drogu, kognitivních funkcí, kdy může docházet k výpadkům paměti a snižování inteligence, behaviorálních projevů vyznačujících se jednáním směřujícím k získání drogy, která je pro závislého jediným podstatným. Závislý jedinec pak může vykonávat trestnou činnost v souvislosti se získáním drogy nebo v důsledku jejího užití.

Mezi znaky typické pro závislostní chování řadíme touhu látku užívat a pokračovat v užívání za každou cenu, zvyšování dávek vlivem vyšší tolerance, existenci závislosti fyzické nebo psychické včetně abstinčního syndromu. Příčiny závislostí spatřujeme v lehké dostupnosti návykových látek (popřípadě návykových aktivit), struktuře osobnosti (závislí jedinci jsou často úzkostní s dalšími psychickými problémy, psychoaktivní látky užívají pro únik z reality, kterou nejsou schopni zvládnout), patologickém vlivu společnosti a spouštěcím faktoru, kterým může být například traumatická zkušenost nebo tíživá životní situace.⁸⁶

Český psychoterapeut a odborník na závislosti Nešpor uvádí možnost vzájemného potencionání návykových problémů.⁸⁷ Závislost na alkoholu je často spojena se závislostí na tabáku nebo jiných psychoaktivních látkách, workoholismus může vyvolat závislost na alkoholu nebo způsobit rozvoj patologického hráčství, které může následně vést k alkoholismu nebo toxikománii. Alkohol a tabák mohou být vnímány jako lehké drogy vedoucí k užívání těžkých drog. Workoholismus způsobuje stres a lidé závislí na práci vyhledávají odreagování v hernách, popřípadě v alkoholu. Díky jejich psychickým dispozicím je ale možné, že odreagování od stresu nezvládnou a rozvine se u nich další závislost.

⁸⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 548.

⁸⁶ SOCHŮREK, Jan. *Úvod do sociální patologie*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009, s. 110.

⁸⁷ NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003, s. 48 - 49.

V České republice je nejrozšířenější formou závislosti na drogách alkoholismus, který má 4 stádia. První fáze je iniciální (počáteční), kdy jedinec začíná pít k potlačení stresu, zvyšuje frekvenci a dávku. Ve druhé prodromální (varovné) fázi jedinec vyloženě vyhledává příležitost k pití, je často opilý, pije tajně. Třetí fáze se nazývá kruciální (rozhodná). V tomto stádiu je jedinec zcela ovládnán alkoholem. Poslední terminální (konečná) fáze zahrnuje celodenní pití, rozvrat rodiny, ztrátu zaměstnání, celkový úpadek života. Obecně uznávanými druhy alkoholismu jsou následující typy. Typ alfa vyznačující se nedisciplinovaným pitím, které ale alkoholik dokáže kontrolovat, spojené s hrozbou přechodu na typ gama. Typem beta rozumíme alkoholismus bez návyku doprovázený chorobami vyvolanými chronickou otravou. Alkoholismus typu gama se vyznačuje návykem na alkohol, zvyšováním tolerance a výskytem abstinčních příznaků. Alkoholik typu delta si v krvi udržuje určitou hladinu alkoholu, nikdy není střízlivý, ale ani zcela opilý. Typ epsilon se vyznačuje konzumací nezdravého množství alkoholu v určitých intervalech, které jsou vyplněny abstinencí.⁸⁸

Alkoholici si často uvědomují problém, snaží se ho řešit vlastními silami, ale nejsou schopni pouhou svépomocí s konzumací alkoholu přestat. Pijí tajně, zápach alkoholu z dechu maskují žvýkáním, ústní vodou nebo parfémem. Mají uslzené oči, bílý povlak v koutcích rtů a neupravený zevnějšek.⁸⁹ Často si problém s alkoholem připouštějí, pijí kvůli problémům, které neumějí řešit jinak, než patologickým chováním, které způsobuje další problémy a vzniká tím pro ně neřešitelná situace. Tyto faktory ale nejsou určující pro definitivní diagnózu. Ta by se měla obvykle stanovit tehdy, jestliže během posledního roku došlo ke třem nebo více z následujících jevů: silná touha nebo potřeba přijímat alkohol, potíže v kontrole přijímání alkoholu, a to pokud jde o začátek a ukončení nebo množství pití alkoholu, tělesný odvykací stav, průkaz tolerance jako vyžadování vyšších dávek látek, postupné zanedbávání jiných zájmů ve prospěch konzumace alkoholu, pokračování v užívání i přes jasný důkaz zjevně škodlivých následků.⁹⁰ Na základě těchto poznatků můžeme tvrdit, že závislost je nemoc a jedinec závislý na určité látce není schopen ji přestat užívat i přesto, že si mnohdy uvědomuje negativní následky užívání drogy. Craving (bažení) je v těchto případech silnější než lidská vůle.

Při léčbě alkoholismu, která může probíhat buď ambulantně nebo v rámci pobytu v psychiatrické či proti alkoholní léčebně (nejčastěji po dobu 3 měsíců), je považována za

⁸⁸ URBAN, Lukáš, Josef DUBSKÝ a Jan BAJURA. *Sociální deviace*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 130 - 137.

⁸⁹ HELLER, Jiří. *Pavučina závislosti: Alkoholismus jako nemoc a možnosti efektivní léčby*. Vydání první. Praha: TOGGA, 2011, s. 104.

⁹⁰ NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003, s. 14.

nejúčinnější metodu skupinová psychoterapie. Cílem terapie je odstranění vzorců chování vedoucích k nevhodným způsobům řešení problémů pomocí alkoholu. Léčebny poskytují klientům chráněné prostředí, ve kterém si nemohou nacvičit řešení problémů v konkrétních situacích v reálném světě. Proto je velice důležitá následná péče o abstinující alkoholiky po absolvované ústavní léčbě. Nezastupitelnou úlohu v rámci následné péče dále hraje psychoterapie zaměřená na pokračující abstinenci klienta, pomoc s řešením situací, které v rámci ústavní léčby nevyšly na povrch. V následné péči je nutné pracovat i s možností relapsu, který nesmí být vnímán jako nezdar léčby, ale jako její součást, ze které se klient může poučit. Důležité je i po relapsu spolupracovat s odborníkem a neustále usilovat o abstinenci. Český pedagog a psycholog Marek uvádí Prochaskův a DiClementeho proces změny, se kterým by se při léčbě závislostí mělo pracovat. Tento model definuje 5 fází, které na sebe navzájem navazují. První fází je uvažování o změně, kdy jedinec zvažuje, zda má o změnu usilovat. V další rozhodovací fázi zjišťuje, co chce změnit a jakými způsoby takové změny dosáhne. Následuje fáze akce, která představuje aktivní vykonávání dané změny. Poté, co změna proběhla, dochází k udržování žádoucího stavu, v případě alkoholiků k udržování abstinence. Tato fáze nemá přesně stanovené trvání. U některých jedinců může udržování trvat do konce života, u jiných dochází k relapsu a následnému uvažování o změně.⁹¹ Tento proces změny jasně poukazuje na relaps jako součást neustálého cyklického procesu léčby závislostí a ne jako na její neúspěch a konec o jakékoliv další pokusy léčby. Sociální práce je dalším z prostředků následné péče. Často řeší klientovi dluhy u zdravotní pojišťovny, zajištění sociálních dávek, trestní stíhání a podobně. Při hledání zaměstnání a vytváření pracovních návyků mohou alkoholici i drogově závislí využívat chráněných dílen. Při resocializaci závislých jedinců je důležitá práce s rodinou, do které se závislí jedinci po absolvování léčby vrací. Léčba u nich způsobila jisté změny a je žádoucí, aby rodina a okolí věděli, co mohou očekávat a jakým způsobem se chovat. Nezbytným cílem následné péče a resocializace je také schopnost klienta umět trávit volný čas bez návykových látek.⁹²

Prevenici alkoholismu dělíme na primární, sekundární a terciární. Primární prevence má informováním o důsledcích závislosti bránit vzniku dané deviace. Sekundární prevence spočívá v intervenci u jedinců v počátečních stádiích závislosti a ve snaze zastavit a zvrátit

⁹¹ MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, s. 31.

⁹² Celé srovnej in KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, c2003, s. 208 – 213.

vývoj závislosti. Terciární prevence se zaměřuje na harm reduction a léčbu závislosti.⁹³ Všechny tři druhy prevence jsou stejně významné. V České republice je alkohol vnímán jako běžná složka života, je nedílnou součástí sociálních vztahů a rituálů (přípitky) a abstinující jedinci jsou vnímáni jako devianti - stejně jako lidé, kteří neznají míru alkoholu a propadají závislosti na něm. Tyto důvody vedou k přesvědčení, že závislost na alkoholu by neměla být podceňována a běžná společnost by si měla uvědomovat následky, které nadměrná konzumace alkoholu způsobuje. Jsou stejné jako u drog, které stát a společnost neakceptují v takové míře jako alkohol.

Alkohol je vnímán jako droga. Stejně principy platí i při užívání jiných drog. Závislí procházejí stejnými fázemi, léčba i prevence zneužívání drog podléhá stejným pravidlům. Z těchto důvodů se těmito tématy v případě ostatních drog nebudeme zabývat, pouze zmíníme druhy jednotlivých látek. Jsou to látky centrálně tlumivé (alkohol), opiáty (kodein, heroin), stimulanty (pervitin, kokain, nikotin, kofein), halucinogeny (LSD), konopí a inhalanty (rozpuštědla).⁹⁴

Gambling neboli patologické hráčství spočívající v častých epizodách hráčství, které převládají nad povinnostmi sociálními, rodinnými, pracovními a materiálními, patří podle mezinárodní klasifikace chorob do skupiny návykových a impulzivních poruch.⁹⁵ Pro potřeby této práce je tato porucha zařazena do rámce závislosti kvůli svým důsledkům, které se v mnohém shodují s důsledky závislosti. Dopady patologického hráčství vyvolávají v hráčích pocity strachu, obavy, úzkosti, dochází ke ztrátě práce, rodiny a finančních prostředků. Gambling nezahrnuje pouze závislost na hracích automatech, ale i neodolitelnou touhu hrát karetní hry, hru v kostky, skořápky, ruletu, nebo navštěvovat kasina. Gambler prochází následujícími stadii vývoje choroby: stadiem výher (výhra ho nabudí k dalšímu hraní), stadiem prohrávání (jedince propadl hře, nedokáže přestat, dostává se do kruhu půjček a dluhů), stadiem zoufalství (zažívá soustavné prohry, přichází o práci, rodinu, peníze, přátele, hrozí vznik jiných závislostí, jedinec je ohrožen kriminalitou jak na své osobě, tak páčáním kriminality na ostatních kvůli získání finančních prostředků), stadiem kritičnosti (dochází k návratu do reality a snahu o resocializaci získáním práce), stadiem znovuvytváření (jedinec

⁹³ URBAN, Lukáš, Josef DUBSKÝ a Jan BAJURA. *Sociální deviace*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 145.

⁹⁴ Chemické složení, slangový název, vzhled, způsoby užití, účinky, projevy předávkování a abstinenci příznaky jsou detailně popsány in: SOCHŮREK, Jan. *Úvod do sociální patologie*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009, s. 106 – 124.

⁹⁵ NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003, s. 30..

splácí dluhy, snaží se o obnovu rodinného života), stadiem růstu (hra gamblera neláká, stává se opět sebou samým).⁹⁶

Mezi další, neméně závažné závislosti patří tabakismus (závislost na nikotinu), netománie (závislost na internetu), závislost na televizi, sexuální závislost, workoholismus (závislost na práci), shopaholismus (patologické nakupování).⁹⁷ Všechny výše uvedené závislosti respektive návykové a impulzivní poruchy jsou stejně závažné jako alkoholismus, patologické hráčství nebo toxikománie. V jejich terminální fázi dochází k celkovému úpadku jedince, rozvratu rodiny, zadlužení, ztrátě zaměstnání⁹⁸, psychickým i fyzickým potížím. Dalším společným znakem je ztráta kontroly nad vlastním životem, který je ovládán návykovou látkou nebo aktivitou. Jedinci závislí podřizují svoji existenci látce nebo aktivitě, která je ovládá, nejsou schopni přestat i přes zjevné negativní následky. Z těchto důvodů vyplývá, že neexistuje „lepší“ nebo „horší“ závislost. Ve svých důsledcích jsou si všechny závislosti rovny. Abstinující závislí jsou také postiženi stigmatem a mohou být ze strany většinové společnosti uráženi a diskriminováni kvůli oficiální diagnóze závislého i přes absolvování léčby a snahu o abstinenci a reintegraci do společnosti.

1.2.6 Nezaměstnaní

Práce je nedílnou součástí lidského života, podílí se na tvorbě statusu prostřednictvím profesní role, přináší aktivitu, možnost seberealizace a ekonomickou nezávislost.⁹⁹ Společně s hrou a učením je důležitou aktivitou v životě jedince a přináší uspokojování nejen materiálních, ale také psychických a sociálních potřeb. Britský sociolog Giddens uvádí šest charakteristik práce, které mají klíčový význam pro život. Jsou jimi peníze umožňující ekonomickou nezávislost, možnost uspokojení potřeb a účast na společenském životě. Další charakteristikou je úroveň činností, kterými práce zajišťuje získávání a zdokonalování schopností a dovedností. Třetí charakteristiku definuje jako rozmanitost žití přinášející možnost života i mimo domácnost. Struktura času jako čtvrtá charakteristika podléhá rytmu práce, přináší pocit jistoty, zabraňuje apatii vnímání času a vzniku nudy. Trávení volného času vyžaduje peníze, které nezaměstnaný nemá a naopak je možné disponovat finančními

⁹⁶ Volně podle: SOCHŮREK, Jan. *Úvod do sociální patologie*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009, s. 124 – 129.

⁹⁷ Více o těchto druzích závislostí in MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 95 - 100.

⁹⁸ Ztrátou zaměstnání jsou paradoxně ohroženi i workoholici, kteří kvůli své závislosti nejsou schopni správného úsudku, dochází k jejich vyčerpání a nakonec i nemožnosti efektivně plnit pracovní povinnosti.

⁹⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 732.

prostředky na kvalitní trávení volného času, ale mít nedostatek času na jejich využití kvůli pracovní vytíženosti. Práce také zajišťuje existenci sociálních kontaktů a je důležitá pro tvorbu osobní identity.¹⁰⁰

Ztráta zaměstnání není tedy jen zásahem do materiálního života jedince, ale ovlivňuje všechny výše zmíněné aspekty. Za nezaměstnaného nemůžeme považovat člověka bez práce, ale bez placeného zaměstnání. Nezaměstnaná osoba musí být schopná pracovat, ochotná pracovat a snažit se placené zaměstnání získat.¹⁰¹ Tyto definice potvrzují, že práce je nedílnou součástí lidského života a i nezaměstnaní lidé vyhledávají určité formy práce, jako je například práce v domácnosti. Definujícím znakem nezaměstnanosti je tedy absence placeného zaměstnání. Nezaměstnaností jsou ohroženi nejvíce zdravotně znevýhodnění, mladí lidé po ukončení vzdělání, nevzdělání nebo nekvalifikovaní, lidé v předdůchodovém věku, ženy a Romové.¹⁰² Tyto skupiny jsou pro zaměstnavatele neperspektivní. Čerství absolventi sice mají vzdělání, nemají ale požadovaně dlouhou praxi. Nekvalifikovaní naopak mohou mít praxi, ale nemají potřebné vzdělání. U zdravotně znevýhodněných zaměstnavatelé předpokládají nižší aktivitu, u žen časté absence spojené s rodinou, u lidí předdůchodového věku brzký odchod do důchodu a Romové trpí stigmatem nedostatku pracovní kázně.

Nezaměstnanost můžeme dělit dle příčin jejího vzniku na dlouhodobou, sezónní, cyklickou, částečnou, strukturální, frikční a na tzv. neúplnou zaměstnanost. Dlouhodobá trvá minimálně šest měsíců kvůli zdravotnímu stavu nebo negativnímu postoji k práci. Sezónní postihuje sezónní práce jako je lesnictví, stavebnictví, cestovní ruch, zemědělství, kdy pracovní proces probíhá pouze v určitém ročním období. Cyklická je závislá na cyklických hospodářských procesech a v době krize roste. Částečná je způsobena krátkodobými ekonomickými faktory, jako je nedostatečný odbyt a s tím spojené zastavení výroby. Strukturální postihuje celá odvětví daného průmyslu, často je lokálního charakteru díky soustředění určitých průmyslových odvětví do daných regionů. O frikční nezaměstnanosti hovoříme v období, kdy jedinec hledá nové placené zaměstnání. Je obvykle krátkodobá, vyskytuje se u jedinců v období mezi zaměstnáními (in between the jobs). Neúplná zaměstnanost je specifickým jevem v pracovní oblasti, který nastává, když jedinec pracuje na

¹⁰⁰ GIDDENS, Anthony. *Sociology*. 6th ed. Editor Philip W Sutton. Cambridge: Polity, c2009, xxxiii, p. 923 – 924.

¹⁰¹ KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 262.

¹⁰² BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, s. 109.

zkrácený pracovní úvazek, dělí se s někým dalším o místo, nebo není v zaměstnání plně využit jeho potenciál, popřípadě pracuje mimo obor kvalifikace.¹⁰³

Ztráta zaměstnání je náročnou životní situací, se kterou se podle Vágnerové¹⁰⁴ lidé vyrovnávají v následujících fázích. Nejdříve nastává fáze šoku, kdy je jedinec touto událostí překvapen, ztrácí jistoty a reaguje na danou situaci. Následuje fáze optimismu a aktivního hledání nového místa, kterou jedinec chápe jako možnost nového začátku a rozšíření svých kompetencí v rámci jiného potenciálního zaměstnání. Pokud práci nenachází, dostává se jedinec do fáze přechodu do dlouhodobé nezaměstnanosti a vynakládá nižší aktivitu k sehnání práce. Tím se sníží i jeho šance na uplatnění se na trhu práce a nastává fáze adaptace na životní styl nezaměstnaného spojená s rezignací a prohlubující se pasivitou nejen v oblasti práce, ale i sociálních kontaktů, rodinného života a péče o sebe sama. V případě, že dlouhodobě nezaměstnaný získá práci, nastává u něj fáze přetrvávající nedůvěry a přetrvávajícího pocitu nejistoty.

Mezi důsledky nezaměstnanosti řadíme ztrátu sebedůvěry, deprese, úzkost, pocit neužitečnosti, poruchy spánku, bolesti hlavy, hypertenzi, závislosti, ztrátu vědomostí a dovedností, redukci sociálních kontaktů, ztrátu sociálního statusu, snížení životní úrovně, ztrátu příjmu, chudobu, diskriminaci, stigmatizaci, zvýšení kriminality, nárůst závislých a zvýšený počet pokusů o sebevraždu.¹⁰⁵ Z těchto důvodů chápeme nezaměstnanost nejen jako problém individuálního jedince, ale jako problém sociální, který má dopady na celou společnost ať už ve smyslu rozvoje sociálně patologických jevů, tak i v zátěži státního rozpočtu.

Cílem sociální práce a resocializace je snížení rizika sociálního vyloučení, zvládnání bezprostředních důsledků nezaměstnanosti materiálních i psychických, poskytování služeb v ohrožených lokalitách a s tím související zpřístupnění sociálního poradenství, příprava pro zaměstnání spočívající ve výcviku v sociálních dovednostech a komunikačních schopnostech.¹⁰⁶ Riziko sociálního vyloučení spočívá ve ztrátě kontaktů, které by mohly pomoci při zprostředkování práce, ale také při řešení situací s nezaměstnaností spojených. Mnoho nezaměstnaných nemá k hledání práce potřebné kompetence jako je například

¹⁰³ MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Vyd. 3., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 18 – 22.

¹⁰⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 734 - 735.

¹⁰⁵ BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, s. 82 - 87.

¹⁰⁶ KODYMOVÁ, Pavla a Jana KOLÁČKOVÁ. Sociální práce s nezaměstnanými. s. 309 – 310. In: MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s.

schopnost psát životopis nebo motivační dopis a potřebné komunikační dovednosti pro úspěšné zvládnání pracovních pohovorů. Proto je možnost poradenství, výcviků a sociální opory velice důležitým faktorem při řešení nezaměstnanosti.

Česká psycholožka věnující se nezaměstnanosti Buchtová definuje následující strategie zvládnání nezaměstnanosti. Za důležité považuje neztrácet naději, vážit si sám sebe, nebýt frustrován neúspěchem při pracovních pohovorech, plánovat denní aktivity, pečovat o zevnějšek, rozšiřovat svoji kvalifikaci, věnovat se v rámci finančních možností zájmovým činnostem, pečovat o rodinu a vztahy v ní, zhodnotit životní a profesní zkušenosti, připravit se na pohovory, psaní životopisů, motivačních dopisů, seznámit se s právy a povinnostmi nezaměstnaného jako je právo na posudek o pracovní činnosti obsahující veškeré písemnosti hodnotící dosavadní práci, právo dostat od zaměstnavatele kopie diplomu, životopis, výpis z rejstříku trestů a potvrzení o zaměstnání (zápočtový list), najít si přechodně místo neodpovídající kvalifikaci a pečovat o zdraví.¹⁰⁷ Všechny tyto aktivity zabraňují nudě a nevhodnému využívání volného času, rezignaci na shánění nové práce a zasazují se o vedení aktivního života i ve stavu nezaměstnanosti.

Na závěr části věnované tomuto tématu je nutné zmínit, že v demokratické společnosti je nezaměstnanost chápána jako přirozený jev zajišťující pohyb pracovní síly na trhu práce a preventivní aktivity usilující o její nulovou míru neexistují.

1.2.7 Lidé bez přístřeší

Bezdomovectví je jev, který se v České republice začal oficiálně vyskytovat až po roce 1989. Do té doby byla nařízena pracovní povinnost a lidé bez domova oficiálně neexistovali. Český psycholog Matoušek chápe bezdomovectví jako situaci bezprostřední nouze člověka bez trvalého domova. Touto situací jsou nejvíce ohroženi nezaměstnaní, handicapovaní, senioři, lidé zvyklí na život v institucích.¹⁰⁸ Tyto skupiny lidí jsou ohroženy nezaměstnaností a všemi jevy nezaměstnanost doprovázející. Nedostatek financí, sociálních kontaktů a pomoci od rodiny a známých může vést ke ztrátě domova. Novým termínem, nahrazujícím termín bezdomovec, který získal u společnosti pejorativní význam, je člověk bez přístřeší.¹⁰⁹ Toto

¹⁰⁷ BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, s. 120 - 121.

¹⁰⁸ SCHWARZOVÁ, Gabriela. Sociální práce s bezdomovci. s. 316. In: MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s.

¹⁰⁹ KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 267.

označení je specifické pro Českou republiku. V anglicky mluvících zemích se stále používá výraz homeless.

V praxi rozlišujeme tři typy bezdomovectví: zjevné, skryté a potenciální.¹¹⁰ Zjevné bezdomovectví tvoří menšinu, je zastoupeno bezdomovci, kteří nemají vlastní bydlení, ani možnost bydlet u známých. Skryté bezdomovectví se týká lidí v obtížných životních podmínkách, přebývajících u známých. Potenciální bezdomovectví je stav, kdy osobám hrozí ztráta domova, bydlení mají nejisté. Pomoc a služby pro tuto skupinu chybí. Jejich situaci je možno řešit až po ztrátě domova.

Bezdomovectví způsobují objektivní, subjektivní, vztahové, osobnostní a institucionální faktory.¹¹¹ Do objektivních faktorů zahrnujeme nezaměstnanost a sociální politiku státu. Kvůli úbytku finančních prostředků a nedostatečné podpoře dochází ke ztrátě bydlení. V současné době je podpora v nezaměstnanosti poskytována po dobu šesti měsíců. První dva měsíce je poskytována ve výši 65% předchozího průměrného výdělku, po další dva měsíce ve výši 50% a poslední dva měsíce ve výši 45%.¹¹² V případě, že uchazeč o zaměstnání do té doby není v pracovním poměru, je dále odkázán pouze na dávky státní sociální podpory, nebo na pomoc v hmotné nouzi. Pokud jedinec nesplňuje podmínky pro uznání těchto dávek, je odkázán na životní¹¹³ nebo existenční minimum¹¹⁴. Výše životního minima je pro jednotlivce stanovena na 3 410 Kč a existenčního minima na 2 200 Kč.¹¹⁵ Taková finanční částka neumožňuje jedinci pokrytí nákladů na samostatné bydlení. V současné době pokryje pouze náklady spojené se stravováním. Mezi subjektivní faktory způsobující bezdomovectví řadíme ztrátu zaměstnání a bydlení, zadlužení. V současné době je zadlužení aktuálním problémem. Občanské poradny poskytující občanům bezplatné právní poradenství řeší s klienty ve většině případů možnosti insolvence řízení a oddlužení. Do vztahových faktorů řadíme rozpad rodiny mající za následek odchod jedince z domova, který při nedostatku financí a podpory vede k bezdomovectví. Osobnostními faktory rozumíme duševní, fyzickou chorobu nebo alkoholismus. Tyto faktory se podílejí také na vzniku dlouhodobé nezaměstnanosti.

¹¹⁰ MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, s. 14 – 15.

¹¹¹ KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 269.

¹¹² Česká republika. Zákon o zaměstnanosti. In: *Sbírka zákonů*. 2004, č. 435, 143/2004.

¹¹³ Životní minimum je minimální společensky uznaná hranice peněžních příjmů k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb.

¹¹⁴ Existenční minimum je minimální hranicí peněžních příjmů, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití.

¹¹⁵ Životní a existenční minimum. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013 [cit. 2013-07-10]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11852>

Institucionální faktory zahrnují propuštění z vězení, odchod z dětského domova nebo ústavní léčby. Jedinci opouštějící tato zařízení často nemají zázemí, kam by se mohli vrátit a končí na ulici.

Důsledky bezdomovectví neznamenají pouze ztrátu domova, ale také ztrátu zázemí, životních jistot, útočiště, opory, způsobují společenské vyloučení, samotu, izolovanost, deprese, sebevraždy, psychické onemocnění a somatické problémy.¹¹⁶ Problém bezdomovectví se tedy netýká pouze hmotného majetku jedince, ale i jeho osobnosti a psychiky, pro kterou jsou pocity jistoty velice důležité. Absence životních jistot vyvolává již výše zmíněné psychické i somatické potíže, které je potřeba řešit nejlépe primární prevencí tak, aby k nim vůbec nedocházelo.

Strategie prevence vzniku bezdomovectví v České republice neexistuje. Existují ale snahy o prevenci nezaměstnanosti, rozpadu rodin, poskytování sociálních půjček bez úroku.¹¹⁷ Tyto snahy ale nejsou efektivní. Obecně je známo, že rozvodem končí téměř každé druhé manželství, nezaměstnanost se blíží kritické hranici 10%¹¹⁸ a na území České republiky vznikají podvodné úvěrové firmy, jejichž činnost stát neřeší a odpovědnost za uzavírání smluv s takovými firmami přenechává na občanech. Efektivním řešením by mohla být restrukturalizace společnosti, odklon od konzumního způsobu života, odklon od ostentativního konzumu a podpora lidské solidarity, zájmu o zbytek společnosti a redukce nezdravého individualismu.

Role bezdomovce s sebou nese i společenské stigma, které silně tuto skupinu marginalizuje. Komunita lidí bez přístřeší je ve své zjevné formě výrazná svými typickými znaky, jako je oblečení (někdy značkové, jindy otrhané a vrstvené), nedostatečná hygiena, bydlení v opuštěných budovách, stanech, obživa žebráním, sběrem surovin, nelegální práce, zneužívání zaměstnavatelem. Zaměstnavatelé často znají situaci svých zaměstnanců, nespisují s nimi potřebné smlouvy a za vykonanou práci platí formou nízkých záloh umožňujících zaměstnancům přežití a možnost další práce. Zaměstnanci v takové situaci v práci setrvávají a doufají v získání slíbeného finančního obnosu. Bezdomovci se také

¹¹⁶ SCHWARZOVÁ, Gabriela. Sociální práce s bezdomovci. s. 320. In: MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s.

¹¹⁷ PRŮDKOVÁ, Táňa a Přemysl NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008, s. 63 – 64.

¹¹⁸ Vývoj nezaměstnanosti od července 2004. *Integrovaný portál MPSV* [online]. [cit. 2013-07-10]. Dostupné z: http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/vyvoj_od_072004/?_piref37_240420_37_240419_240419.next_page=%2Findex.do&_piref37_240420_37_240419_240419.statse=200000000011&_piref37_240420_37_240419_240419.statsk=200000000017&_piref37_240420_37_240419_240419.send=send&_piref37_240420_37_240419_240419.stat=200000000018&_piref37_240420_37_240419_240419.obdobi=F&_piref37_240420_37_240419_240419.uzemi=1000&ok=Vybrat

setkávají se s projevy agrese a lítosti od většinové společnosti. Lékaři je odmítají přijmout do nemocnice z důvodů absence jejich pojištění a jiné spádové oblasti. Ve skutečnosti je každý občan České republiky pojištěn. Pokud není evidován na úřadu práce, nebo nemá stálé zaměstnání, je povinen hradit si pojištění sám. V případě, že pojištění nehradí, narůstá mu u zdravotní pojišťovny dluh. Pojištěn ve skutečnosti tedy je. Jiná spádovost nemocnice také není platným argumentem. Při neočekávané zdravotní události má záchranná služba povinnost pacienta převést do nejbližší nemocnice.¹¹⁹

Resocializace jedinců bez přístřeší spočívá v dovedení klientů k soběstačnosti, poučení o právech a povinnostech, pomoci při jednání s úřady (především při získávání rodného listu, občanského průkazu), zajištění základních potřeb jako je jídlo, teplo, lékařská péče, hygiena, ošacení, místo k odpočinku.¹²⁰

1.2.8 Lidé se zdravotním postižením

Skupina zdravotně postižených je specifickou skupinou na poli resocializační pedagogiky. Zaměřujeme se zde na ně, protože jejich postižení může způsobovat potíže v každodenním životě a následky daného postižení mohou po ukončení léčby nepříznivě ovlivňovat jejich reintegraci. Do skupiny zdravotního postižení lze zahrnout tři základní skupiny: tělesné postižení (zahrnující zrakové a sluchové znevýhodnění, poruchy řeči, slepohluchotu, vady pohybového ústrojí, diabetes, cévní mozkové příhody a epilepsii), mentální znevýhodnění a duševní nemoci.¹²¹ Z tohoto rozdělení je patrné, že do zdravotního postižení nepatří pouze vady viditelné, jako je například omezení pohybu, ale i další somatická chronická onemocnění a postižení týkající se centrálního nervového systému. Z důvodu obsáhlosti daného tématu budou níže popsány jevy nezbytné k pochopení stavu jedinců s postižením a další informace týkající se možností jejich resocializace. Cílem této části diplomové práce není popsat jednotlivá postižení z lékařského hlediska, ale obecně shrnout znaky typické pro život jedinců s postižením.¹²²

¹¹⁹ MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, s. 49, 61 - 80.

¹²⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 755.

¹²¹ KOLÁČKOVÁ, Jana a Pavla KODYMOVÁ. Sociální práce se zdravotně znevýhodněnými. s. 90. In: MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s.

¹²² V současnosti se v oblasti zdravotního postižení používá výraz jedinec s postižením, popřípadě člověk s postižením, který klade v první řadě důraz na lidskost a až v druhé řadě na negativní jev postižení, na rozdíl od výrazu postižený člověk, který v první řadě konotativně zdůrazňuje negativní jev a až následně lidskost.

Tělesné postižení ve většinové společnosti vyvolává představu invalidních jedinců s vadou pohybového aparátu. Problematika je ale mnohem komplexnější a zahrnuje řadu dalších onemocnění, která mají za následek podstatné kvalitativní změny v životě jedinců s postižením. Dochází především k omezení pohybu, který zajišťuje možnost sociální integrace a interakce, zábavy, existenčního zajištění, příležitost k sebe prezentaci a podporuje zdraví. Dalším specifickým jevem jedinců s tělesným postižením je úplná nebo částečná závislost na pomůckách nebo pomoci osobního asistenta, nutnost trvalé změny životního stylu, neadekvátnost sebehodnocení a nižší míra zkušeností v partnerských vztazích.¹²³ Rozdílně prožívají svá omezení jedinci, kteří se s určitým omezením již narodili a jedinci, u kterých postižení vzniklo v průběhu ontogeneze. Jedinci se získaným postižením se musí naučit s handicapem žít v reálném světě a psychicky se vyrovnat s některými omezeními.

Reakce na nemoc a omezení probíhá různými způsoby. Strach a úzkost souvisí s nejistotou vývoje choroby, možnými následky a smrtí. Smutek a truchlení jsou spojeny s chronickou nemocí a definitivní ztrátou zdraví. Pocit bezmoci a beznaděje pramení z přesvědčení o neřešitelnosti situace a následně graduje do apatie a rezignace, kdy jedinec s chorobou nebojuje, ztrácí zájem i sám o sebe. Přírozenou reakcí na nemoc je také hněv projevující se především vztekem na osud.¹²⁴

Mentální postižení je podle definice americké asociace pro intelektové a vývojové nezpůsobilosti (american association on intellectual and developmental disabilities) „*podstatné omezení stávajícího výkonu vyznačující se podprůměrnou úrovní intelektových schopností se současným omezením v nejméně dvou z následujících adaptačních dovedností – komunikace, sebeobsluha, sociální dovednosti, bydlení ve vlastním domě, využití služeb obce, seburčení, zdraví a bezpečnost, školní výkon, volný čas a práce.*“¹²⁵ Na základě úrovně intelektových schopností dělíme mentální retardaci na lehkou, středně těžkou, těžkou a hlubokou.¹²⁶ Lehká mentální retardace se projevuje opožděným osvojením řeči. Jedinec je nezávislý v péči o vlastní osobu, v zaměstnání musí ale vykonávat práci praktickou, ne teoretickou vyžadující vyšší úroveň intelektových schopností, IQ se pohybuje v rozmezí 50 - 69 bodů. Středně těžká mentální retardace vykazuje u jedinců pomalý rozvoj chápání, omezené užívání řeči,

¹²³ NOVOSAD, Libor. *Tělesné postižení jako fenomén i životní realita: diskurzivní pohledy na tělo, tělesnost, pohyb, člověka a tělesné postižení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, s. 39 – 40, 105 - 107.

¹²⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 79 – 80.

¹²⁵ HRUŠKOVÁ, Hedvika, et al. Sociální práce s lidmi s mentálním postižením. s. 111. In: MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s.

¹²⁶ MAHROVÁ, Gabriela a Martina VENGLÁŘOVÁ. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, s. 88 – 89.

omezenou schopnost sebeobsluhy, schopnost osvojit si základy čtení a psaní, IQ je v rozmezí 35 – 49 bodů. Těžká mentální retardace se projevuje vyšší úrovní poškození a vážnější poruchou než u středně těžké MR, navíc dochází k omezení motoriky, IQ v rozmezí 20 - 34. U jedinců s hlubokou mentální retardací se odhaduje IQ pod 20 bodů. Jedinci s tímto postižením nerozumí, mají výrazné omezení pohybu, jsou schopni pouze omezené neverbální komunikace.

Specifická je pro jedince s mentálním postižením zvýšená závislost na rodičích, infantilnost osobnosti, zvýšená potřeba uspokojení a bezpečí, porucha komunikace a interpersonálních vztahů, impulzivnost, zpomalená chápavost, snížená paměť, porucha celkové pohybové koordinace.¹²⁷

Psychická onemocnění se obecně projevují poruchami kognitivních funkcí v podobě halucinací a bludných interpretací, poruch myšlení bez možnosti logického uvažování, poruch emotivity způsobující deprese nebo manické stavy, úzkost, napětí, změny chování, které je nepřiměřené. Podrobně se jednotlivým druhům psychických onemocnění, jejich sociálními dopady a možnostmi léčby a resocializace zabývá česká psycholožka Vágnerová.¹²⁸

Klíčovým pojmem v oblasti tělesného postižení je rehabilitace, kterou lze definovat jako „soubor opatření, který vede k co nejoptimálnější a nejrychlejší resocializace člověka postiženého na zdraví.“¹²⁹ Z této definice vyplývá, že rehabilitace jedinců s postižením nezahrnuje pouze opatření týkající se lékařské péče související s operativním odstraněním daného onemocnění, popřípadě farmakologickou léčbou, ale také následnou péči zahrnující například psychoterapii zaměřující se na zvládnání (coping) krize spojené se změnou zdravotního stavu, pracovní rehabilitaci spočívající v osvojení pracovních dovedností pomocí pedagogického působení a resocializaci jako nástroj reintegrace daného jedince. V souvislosti s resocializací autoři nejčastěji zmiňují důležitou funkci samostatného bydlení, zaměstnání a žádoucího způsobu trávení volného času se zřetelem k prosociálním aktivitám.¹³⁰ Tento přístup podporuje i současný trend holistického pojetí léčby beroucí v potaz veškeré aspekty ovlivňující stav jedince a následky, které mohou být postižením způsobeny. I přes veškeré oficiální snahy o co možná nejvyšší míru reintegrace jedinců s postižením do společnosti přetrvává diskriminace těchto jedinců. Jejich odlišnost je často na první pohled zřejmá,

¹²⁷ MICHALÍK, Jan. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, s. 112.

¹²⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 333 – 543.

¹²⁹ JESENSKÝ, Ján. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1995, s. 24.

¹³⁰ Srovnej HRUŠKOVÁ, Hedvika, et al. Sociální práce s lidmi s mentálním postižením. s. 114. In: MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s.

evokuje ve společnosti pocity strachu a lítosti a potřebu tyto jedince sdružovat ve speciálních zařízeních, která mají ale pouze poskytovat nezbytnou péči směřující k co nejvyššímu stupni samostatnosti. Samozřejmě je nemožné u některých forem postižení předpokládat možnost samostatného života. V případě správné léčby a péče je však možné úspěšně začlenit do společnosti jedince s tělesným, mentálním i psychickým postižením.

1.2.9 Seniori, matky na mateřské dovolené, homosexuálové

Seniori, matky na mateřské dovolené a homosexuálové jsou skupinou, která nespadá do kategorie sociálně patologických jevů, ale za určitých okolností potřebuje resocializovat. Jsou to právě různé životní okolnosti, které mohou způsobit jejich odloučení od většinové společnosti a vyvolat tím problémy se znovuzачleněním. Resocializace zde není chápána pouze jako fyzické navrácení do společnosti, ale také jako obnovení myšlenkových a citových prožitků sounáležitosti ke společnosti. U seniorů se jedná především o věk a s ním spojené nedostatečné kompetence například při využívání nových technologií nezbytných k práci nebo kvalitnímu trávení volného času a udržování sociálních kontaktů. Matky vracějící se z mateřské dovolené mohou mít problém s navrácením se do pracovního procesu. Obzvláště, pokud čerpaly mateřskou dovolenou 8 a více let. Homosexuálně orientovaní jedinci mohou zažívat pocity izolace v průběhu dospívání, kdy se formuje jejich sexuální identita. Zde se resocializační snahy zaměřují spíše na vnitřní akceptaci sebe sama a možnost vést plnohodnotný život ve většinové společnosti i přes minoritní sexuální orientaci.

Starý člověk je spojován se statusem důchodce, neaktivního, nemocného člověka, který odčerpává finanční prostředky ze státního rozpočtu.¹³¹ Tyto postoje společnosti mohou vést k diskriminaci seniorů. S tímto problémem souvisí pojem ageismus, tedy směr, který vychází z předpokladu, že příslušníci určitých věkových skupin mají jinou společenskou hodnotu.¹³² V současné společnosti dochází k preferenci mládí, krásy a bohatství. Média společnosti neustále předkládají ideál krásy a úspěchu, který se neslučuje s rolí seniora. Tento postoj vede k neúctě k seniorům, která se projevuje nejen diskriminací na trhu práce, kde jsou seniori považováni za neperspektivní zaměstnance kvůli možnému odchodu do důchodu, ale i v oblasti zdravotnictví a sociálních vztahů projevující se neskrývanou antipatií ke stáří a seniorům. Negativní postoje zaměstnavatelů k seniorům jako potenciálním zaměstnancům

¹³¹ JANEČKOVÁ, Hana. Sociální práce se starými lidmi. s. 163. In: MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s.

¹³² MLÝNKOVÁ, Jana. *Péče o staré občany: učebnice pro obor sociální činnost*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2011, s. 36 – 37.

mohou být ale podpořeny projevy stáří vyznačující se zpomalením psychické činnosti v rozhodování, deficitem smyslového vnímání (zhoršení sluchu a zraku), oslabenou krátkodobou pamětí.¹³³ Tyto poznatky ale nemohou být paušalizovány na celou skupinu jedinců dosahující určitého věku. Stárnutí je proces, který se projevuje individuálně a výše zmíněné projevy stáří se mohou manifestovat v nižším i vyšším věku, než je oficiální důchodový věk.

Existují různé způsoby vyrovnání se se stářím. Konstruktivní způsob spočívá v zájmu o dění, vyhledávání aktivních způsobů trávení volného času. Obranný způsob se projevuje odmítáním pomoci, neschopností ni požádat, ani ji přijmout. Závislým způsobem rozumíme pasivitu jedinců a spoléhání se na pomoc ostatních. Nepřátelský postoj způsobuje neshody a konflikty, které existovaly i v předešlém životě, ve stáří se agrese stupňuje, senioři často zůstávají sami, bez přátel. Sebenenávistný způsob je způsoben hodnocením dosavadního života, který senior pokládá za promarněný.¹³⁴ Mimo konstruktivního způsobu lze všechny možnosti vyrovnání se se stářím považovat za negativní. Ke kvalitnímu způsobu trávení závěrečné fáze života přispívá kontakt s lidmi, fyzická aktivita v rámci možností, vnímání světa kolem sebe, pokračující učení a osvojování si nových poznatků a dovedností.¹³⁵ Důležitým faktorem je také výchova mladé generace směřující k úctě ke stáří, úctě k životním zkušenostem a moudrosti spojené se stářím. Tímto způsobem budou senioři ve společnosti respektováni a takto vychovaná generace si bude i ve stáří vážit sebe sama a nebude se považovat za přítěž pro společnost.

Resocializační působení spočívá v integraci seniorů, možnosti vyprávět příběhy a svědectví o historických událostech, předávání zapomenuté dovednosti, podpoře vzdělání v oblasti nové techniky (internet, počítač, mobilní telefon, finanční gramotnost).¹³⁶ Tyto tendence jsou již v dnešní době praktikovány. Senioři jsou zváni do škol, kde mohou žákům vyprávět o životě v dobách jejich mládí, seznámit je s autentickým pohledem na historické události, jako je například druhá světová válka, nebo důležité události z dob komunistického režimu. Dochází k rozvoji kurzů počítačové gramotnosti pro seniory a zároveň kurzů finanční gramotnosti. Konkrétně finanční gramotnost je pro seniory velice důležitá, protože se stávají

¹³³ HROZENSKÁ, Martina a Dagmar DVOŘÁČKOVÁ. *Sociální péče o seniory*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013, s. 36 – 37.

¹³⁴ MLÝNKOVÁ, Jana. *Péče o staré občany: učebnice pro obor sociální činnost*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2011, s. 16.

¹³⁵ ONDRUŠOVÁ, Jiřina. *Stáří a smysl života*. Vyd. 1. V Praze: Univerzita Karlova, 2011, s. 34.

¹³⁶ JANEČKOVÁ, Hana. Sociální práce se starými lidmi. s. 177. In: MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s.

obětmi podvodných předváděcích akcí, podomních prodejců nebo podvodných úvěrových společností. Ze strany veřejnosti dochází i k zájmu o předávání zapomenutých dovedností. Tento fenomén se projevuje především v médiích, kdy rozhlas i tisk zařazují do svého obsahu tzv. rady babiček a podobně.

Další skupinou potřebující resocializační působení jsou ženy na mateřské dovolené. Ty jsou s dítětem doma, postupně se proměňují, používají zdrobněliny, nepečují o svůj vzhled tak jako v době, kdy se věnovaly kariéře. Pohybují se v konstantním prostředí domova. Matky se v době mateřské dovolené stýkají především s ženami ve stejné životní fázi. Tvoří specifickou skupinu, v centru jejíhož zájmu je dítě a péče o něj. Za doby čerpání mateřské dovolené se může změnit společenská, politická, technická, ekonomická, pracovní situace. Pokud nemohou vyhledat jinou společnost, než společnost ostatních matek, popřípadě vlastních dětí, může docházet k sociální izolaci matek. Prevencí této izolace je zřizování mateřských center nabízejících laické poradenství, možnost řešení problémů a výměny zkušeností. Tímto způsobem nejsou matky zcela izolovány od okolního světa, není pro ně problém se po ukončení mateřské dovolené vracet do pracovního procesu a věnovat se různým volnočasovým aktivitám nespojeným výhradně s péčí o dítě. Podrobněji se tomuto tématu věnuje absolventka oboru Resocializační pedagogika Krausová.¹³⁷

Specifickou skupinou jsou homosexuálně orientovaní lidé. Jejich orientace byla původně chápána jako nemoc nebo sexuální deviace. Až v roce 1993 byla homosexualita vyňata ze seznamu nemocí Světové zdravotnické organizace.¹³⁸ Pojem jako takový byl zaveden v šedesátých letech devatenáctého století a zahrnuje homosexualitu nevázanou, situační a personalizovanou.¹³⁹ Nezávazná homosexualita se projevuje experimenty v sexuální oblasti s jedinci stejného pohlaví. K situační homosexualitě dochází v případě nemožnosti styku s jedincem opačného pohlaví. S personalizovanou homosexualitou se setkáváme u lidí izolovaných od skupin homosexuálů, kteří svou orientaci skrývají. Homosexualita jako způsob života znamená otevřené přijetí dané orientace. Homosexualita je chápána jako fyzická přitažlivost k osobám stejného pohlaví. Nejde tedy o udržování romantických vztahů s osobami stejného pohlaví, ale čistě o sexuální přitažlivost. Na základě rozlišení různých

¹³⁷ KRAUSOVÁ, Simona. *Mateřství v kontextu sociální determinace*. Pardubice, 2013. 68 s. Diplomová práce. Univerzita Pardubice.

¹³⁸ CLARKE, Victoria. *Lesbian, gay, bisexual, trans and queer psychology: an introduction*. New York: Cambridge University Press, c2010, p. 135.

¹³⁹ GIDDENS, Anthony. *Sociology*. 6th ed. Editor Philip W Sutton. Cambridge: Polity, c2009, xxxiii, p. 584.

druhů této sexuální orientace lze tvrdit, že ne všichni jedinci vykazující homosexuální jednání nutně mají homosexuální orientaci. Toto tvrzení se týká konkrétně typu nevázaného a situačního.

Vývoj homosexuální identity prochází 6 fázemi. Fáze první: zmatení identity (identity confusion) nastává ve chvíli, kdy si jedinec uvědomí, že homosexualita je relevantním prvkem jeho chování. Fáze druhá: srovnávání identit (identity comparison) se projevuje nesouladem mezi pohledem jedince na sebe jako homosexuála a pohledem ostatních na daného jedince. To vede k pocitům odloučení a jinakosti. Fáze třetí: tolerance identity (identity tolerance) znamená vyšší úroveň sebeuvědomění vedoucí k dalšímu odcizení od většinové společnosti a ústící ve snahy vyhledávat jedince se stejnou orientací. Fáze čtvrtá: akceptace identity (identity acceptance) se vyznačuje kontakty s ostatními homosexuály, které jsou častější a pravidelnější. V této fázi také dochází k vytváření přátelských vazeb. Fáze pátá: hrdost identity (identity pride) ústí v sounáležitost k homosexuální minoritě, jedinec sám sebe chápe jako homosexuála. Fáze šestá: sloučení identity (identity synthesis) je poslední fází utváření identity, ve které je homosexuální identita integrována do ostatních aspektů osobnosti a není chápána jako identita jedince, ale pouze jako jeden aspekt celé osobnosti.¹⁴⁰

Resocializace u této skupiny probíhá ve formě myšlenkové integrace do společnosti, sexuálního poradenství zaměřující se na vyrovnání se s vlastní odlišností a schopnost žít ve většinové společnosti. Nezbytnou součástí je také přijetí rodinou a přáteli.¹⁴¹

1.3 Metody resocializační práce

Mezi metody resocializační práce řadí Czapów odnaučování negativních reakcí a učení pozitivních vzorců chování společně se systémem odměn a trestů. Tyto metody mají mít praktické využití v životě jedinců vyžadujících resocializační péči. Je potřeba nejen vysvětlit klientům nutnost změny, ale také naučit je v praxi si osvojit nové, vhodné a žádoucí způsoby chování. V tomto směru oceňuji především následnou péči o klienty různých pobytových zařízení, kteří již takovéto služby nepotřebují. Klienti opouštějící pobytová zařízení mohou mít problémy s opětovným zařazením do společnosti. Obzvláště pokud služeb pobytového zařízení využívali delší dobu. Pobytová zařízení jsou typická svým chráněným prostředím a

¹⁴⁰ CLARKE, Victoria. *Lesbian, gay, bisexual, trans and queer psychology: an introduction*. New York: Cambridge University Press, c2010, p. 154.

¹⁴¹ KAŇKA, Petr. Abeceda homosexuality. In: 004 [online]. 2000. s. 14, 16. [cit. 2013-07-13]. Dostupné z: http://www.004.cz/storage/abeceda_homosexuality.pdf

lidé po odchodu z těchto organizací mohou mít problémy s každodenním fungováním ve vnějším světě. Z těchto důvodů usuzujeme, že následná péče by měla být nedílnou součástí nápravy deviací, ale také nedílnou součástí resocializační práce. Právě v zařízeních poskytujících tento druh služeb mohou klienti řešit své aktuální problémy, pracovat na svých reakcích a v praxi uplatnit znalosti a dovednosti získané například v institucích pobytového typu.¹⁴² Další metodou resocializační práce je izolace od destruktivních skupin a tlak konstruktivních skupin.¹⁴³ Toto tvrzení vychází z předpokladu, že ke změně sociálních návyků dojde po odstranění jedince z patologického prostředí. Vlivy, které podněcovaly deviantní chování, ustanou a zařazení do konstruktivní skupiny usnadní jedinci osvojení žádoucích forem chování. Stankowski uvádí, že přesvědčování jako metoda resocializační práce vzbuzuje mezi praktiky mnoho opodstatněných výhrad. Přesvědčování je metoda, která vyžaduje navázání pozitivního vztahu mezi vychovatelem a klientem resocializačního zařízení. Vytvoření takového vztahu je časově náročné, vyžaduje velkou míru empatie a vytvoření pozitivních interakcí není jisté. Vedení přesvědčovací argumentace podléhá určitým pravidlům, jako je například postup od jednoduchých argumentů ke složitějším, přímá úměra obtížnosti otázek s intelektovými schopnostmi vychovávaného, znalost zdrojů argumentů, podpora osoby, která je pro vychovávaného jedince autoritou. Další metodou resocializační práce je metoda situační, ve které dochází k ovlivňování vychovávaného jedince v rámci určité situace, která může být náhodná nebo uměle vyvolaná. Psychodrama jako metoda resocializační práce spočívá v improvizacím hraní rolí a zdramatizovaných dějů s cílem odhalit tužby, motivy a postoje vychovávaného jedince.¹⁴⁴

Český sociolog Kraus rozděluje metody resocializačního působení na metody usměrňující aktivitu, které zahrnují organizování chování, výchovné rady, přesvědčování, tělesná cvičení, pracovní činnosti a relaxační techniky, metody podmiňující aktivitu spočívající v osobním vlivu a příkladu, organizování a využívání zkušeností, posilování sebevědomí a specifických terapiích, metody využívající působení sociálních skupin založené na existenci norem, cílů a samosprávy.¹⁴⁵

¹⁴² Podobný názor na danou problematiku vyjádřil i český psychoterapeut Heller in HELLER, Jiří. *Pavučina závislosti: Alkoholismus jako nemoc a možnosti efektivní léčby*. Vydání první. Praha: TOGGA, 2011. s. 132.

¹⁴³ Celé srovnej in CZAPÓW, Czesław a Stanisław JEDLEWSKI. *Resocializační pedagogika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. s. 166 - 177. Obory speciální pedagogiky.

¹⁴⁴ STANKOWSKI, Adam. *Etopedie: úvod do resocializační pedagogiky*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2003, s. 40 - 45.

¹⁴⁵ KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 316 - 317.

2. MULTIKULTURALISMUS

Vzhledem ke stavu současné společnosti stále častěji dochází k migraci obyvatel. Evropské státy byly v minulosti vystavěny na národním principu a byly národnostně jednotné. V současné době je v evropských zemích velké množství skupin s odlišnými kulturami, které se zasazují o možnost své zvyky zachovat. Na tento stav reaguje multikulturalismus.

2.1 Multikulturalismus a multikulturní výchova

Multikulturalismus je ideologie vycházející z následujících axiomů. Každá kultura má své zvláštnosti, které by měly být uznávány a respektovány. Každá kultura je stejně hodnotná. Příslušníci každé kultury musí mít rovnoprávné postavení a stejnou příležitost ke vzdělání a uplatnění v životě.¹⁴⁶ Na základě těchto zásad by mělo v multikulturní společnosti docházet k respektování jednotlivých menšin. O interiorizaci a následnou exteriorizaci těchto myšlenek se stará multikulturní výchova, o níž bude pojednáno níže. Multikulturalismus lze považovat za stav společnosti, ve které žijí různé skupiny se specifickými zvyky, tradicemi, potřebami. Toto pojetí zahrnuje pouze koexistenci skupin, nezahrnuje automaticky i přítomnost respektu a tolerance. Multikulturalismus je zároveň procesem, při kterém dochází k ovlivňování jednotlivých kultur, vědeckou teorií zabývající se aspekty jinakosti a společenským cílem spočívajícím ve vědomém úsilí o vytvoření multikulturní společnosti založené na principech rovnosti, tolerance a respektu.¹⁴⁷ Tyto principy jsou vzájemně propojené a doplňují se. Na základě existence skupin ve společnosti dochází k jejich vzájemnému ovlivňování. Na to reaguje úsilí společnosti o vytvoření tolerantního prostředí na základě vědeckých poznatků.

Existují tři dimenze multikulturalismu: deskriptivní, normativní a praktická. Deskriptivní dimenze se soustředí na popis stavu společnosti vykazující pluralitní znaky. Normativní vychází z deskripce společnosti a definuje její ideální stav za daných podmínek. Praktická dimenze se snaží prakticky realizovat ideje vycházející z normativní dimenze.¹⁴⁸ I tyto

¹⁴⁶ PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2006, s. 239.

¹⁴⁷ BURYÁNEK, Jan et al. *Interkulturní vzdělávání*. s. 11 – 12. In: BURYÁNEK, Jan et al. *Interkulturní vzdělávání: příručka nejen pro středoškolské pedagogy: projekt Varianty*. [Praha]: Člověk v tísni v Nakladatelství Lidové noviny, ©2004. 599 s. [cit. 2013-08-14]. ISBN 80-7106-715-6. Dostupné z: http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/IKV1_komplet.pdf

¹⁴⁸ HIRT, Tomáš. *Svět podle multikulturalismu*. s. 11 – 14; 50 – 53. In: HIRT, Tomáš, ed. a JAKOUBEK, Marek, ed. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: (antropologická perspektiva)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 279 s.

dimenze jsou vzájemně propojeny, navazují na sebe a teoreticky i prakticky řeší dané situace v pluralitní společnosti.

Jak již bylo výše zmíněno, typickým znakem multikulturalismu je přítomnost rozmanitých skupin obyvatel, které přicházejí do nové společnosti. V rámci multikulturalismu rozlišujeme tři roviny integrace:

1. Kulturní integrace zahrnující asimilaci, která je z hlediska multikulturalismu nejhorší možnou variantou, protože při ní jedinec upustí od svých původních zvyků a plně přijme novou kulturu, tavící kotlík¹⁴⁹, jenž je založen na splynutí jedince s celkem, který však obohatí novou kulturu a prvky té původní, kulturní pluralismus, ve kterém si menšina zachová svoje specifické rysy, je ale navíc ekonomicky a politicky pevně vsazena do společnosti.
2. Sociálně-ekonomická integrace může být úplná nebo částečná. Úplná sociálně-ekonomická integrace nastává, pokud není možné zjistit závislost sociálně-ekonomického postavení minority na jejím původu. Částečná sociálně-ekonomická integrace spočívá ve snížených možnostech dosažení hospodářského úspěchu minority.
3. Občansko-politická integrace rozlišuje asimilaci, čili stav, kdy etnická příslušnost nemá vliv na šanci získat zaměstnání nebo úspěch ve volbách, a akomodaci spočívající ve snaze obsadit místa ve státní správě příslušníky menšin.¹⁵⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že multikulturalismus je bezprostředně spojen s multikulturální společností, ve které existují různé skupiny lidí s rozmanitými zvyky, duchovními, materiálními hodnotami, čili s různými kulturami. Pro multikulturální společnost je specifická existence dvou nebo více etnických nebo kulturních skupin nacházejících se v jednom společném prostoru, kulturně politická participace všech skupin na společenském životě, tolerance a respekt k odlišnostem související s odmítáním xenofobie a rasismu a s nekonfliktní komunikací mezi jednotlivými skupinami a existencí vzdělávacího systému podporujícího tyto hodnoty, dodržování zákonů dané země.¹⁵¹ Jiné zdroje chápou multikulturální společnost jako společnost, ve které jsou menšiny spíše pasivně tolerovány, než aktivně akceptovány a ceněny. Interkulturální společnost je pak dalším stupněm multikulturální

¹⁴⁹ V současné době se hovoří spíše o modelu salátové mísy, ve které se jednotlivé kultury mísí, ale zůstávají odlišné a vytváří harmonický celek.

¹⁵⁰ BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1999. s. 10 – 14.

¹⁵¹ HLADÍK, Jakub. *Multikulturální výchova: (socializace a integrace menšin)*. Vyd. 1. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2006. s. 6 – 7.

společnosti, ve které jsou již aktivně podporovány vztahy mezi jednotlivými skupinami, respektovány odlišnosti, podporována tolerance.¹⁵²

O distribuci ideálů multikulturalismu mezi populaci se stará multikulturní výchova. Stejně jako v případě pozitivní diskriminace panuje v této oblasti terminologická nejednotnost. Můžeme se setkat také s výrazy interkulturní vzdělávání, mezikulturní výchova a podobně. Ve skutečnosti tato činnost zahrnuje jak výchovu, tak vzdělávání. Tudíž by bylo nejvhodnější pracovat s pojmem edukace. V českém prostředí je ale nejpoužívanějším výrazem multikulturní výchova, který bude dále používán i v této diplomové práci. Multikulturní výchova je multidisciplinární obor využívající poznatků pedagogiky, sociologie, kulturní antropologie, etnologie, etnografie, etnolingvistiky a interkulturní psychologie. V odborné literatuře lze nalézt mnoho definic. Všechny se shodují na pojetí multikulturní výchovy jako intencionální edukační činnosti působící na jedince tak, aby byl schopen žít ve společnosti s různými skupinami lidí, spolupracovat s nimi a respektovat jejich odlišnost.¹⁵³ Cílem multikulturní výchovy je tedy „*podpora a upevňování vzájemných vztahů mezi sociokulturními skupinami, především mezi majoritou a minoritami*“ kladoucí na majoritu a minority následující požadavky. Požadavek uvědomění si, že různost a rozmanitost je založena na rovnosti. Požadavek snahy o poznání a respektování odlišných kultur a požadavek pokojného řešení interkulturních konfliktů. Dalším cílem multikulturní výchovy je podpora vytváření pozitivního sebepojetí, sebevědomí a skupinové identity, posílení vztahů mezi rodinou a komunitou a podpora sociální spravedlnosti.¹⁵⁴ Kritici multikulturní výchovy tvrdí, že právě tento způsob edukace vytváří a zdůrazňuje rozdíly. Na jedné straně se multikulturní výchova snaží poukazovat na společné a rozdílné znaky jednotlivých kultur a podporovat individualismus. Na druhé straně paušalizuje svoje poznatky o jednotlivých kulturách na všechny jejich členy, což je v přímém rozporu s podporou individuality.¹⁵⁵ Nezastupitelnou roli v procesu multikulturní výchovy má učitel, který se svým jednáním může vyvarovat nedostatků, které kritici multikulturní výchově vytýkají. Učitelé by měli znát

¹⁵² POTOČKOVÁ, Dana. Společnost a interkulturalita. s. 23. In: ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 203 s. [Sociální práce]; 5.

¹⁵³ Srovnej: PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2006, s. 15. a HLADÍK, Jakub. *Multikulturní výchova: (socializace a integrace menšin)*. Vyd. 1. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2006. s. 25.

¹⁵⁴ BURYÁNEK, Jan et al. Interkulturní vzdělávání. s. 14. In: BURYÁNEK, Jan et al. *Interkulturní vzdělávání: příručka nejen pro středoškolské pedagogy: projekt Varianty*. [Praha]: Člověk v tísni v Nakladatelství Lidové noviny, ©2004. 599 s. [cit. 2013-08-14]. ISBN 80-7106-715-6. Dostupné z: http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/IKV1_komplet.pdf

¹⁵⁵ Srovnej: HIRT, Tomáš. Svět podle multikulturalismu. s. 9 - 72. In: HIRT, Tomáš, ed. a JAKOUBEK, Marek, ed. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: (antropologická perspektiva)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 279 s.

kulturu jednotlivých minorit a znát i jejich jazyk. Při množství menšin, se kterými se mohou učitelé setkat, není možné, aby každý pedagog znal jazyky všech minorit. Pro efektivní komunikaci s rodinou a komunitou, která neovládá oficiální jazyk je ale nutné, aby alespoň jeden učitel znal jazyk minority, se kterou je třeba komunikovat. Není vhodné využívat dítě jako tlumočnicka mezi rodiči a učiteli. Důležité je pro učitele zvládnout konfrontovat svůj výklad multikulturních témat se zkušenostmi žáků. Může docházet k problémům, které učitelé neumějí řešit. To souvisí právě s dříve zmiňovanou zkušeností, na jejímž základě se postoje formují. Postoje vůči Romům jsou mezi žáky většinou negativní. Pro učitele je tedy velice náročné v takovém prostředí prosazovat respekt a toleranci k danému etniku. Navíc sami učitelé mohou podléhat stejným zkušenostem a k určitým skupinám zaujímat negativní postoje. Na otázku, zda je vhodné, aby učitel v multikulturní výchově prezentoval vlastní názory, zatím nebyl nikdo schopen odpovědět. Samozřejmostí pro kvalitní zvládnutí multikulturní výchovy je odbornost učitele zakládající se na multidisciplinárních znalostech, orientaci v termínech, která multikulturní výchova používá.¹⁵⁶ Multikulturní výchova probíhá ve čtyřech etapách:

1. Studenti si sebe sama představují zvnějšku, hodnotí klady a zápory světa, uvědomují si, že jejich způsob myšlení je jen jedním z mnoha a existují i jiné způsoby vnímání světa.
2. Studenti se učí rozumět světu a době, ve které žijeme. Je u nich rozvíjeno vědomí o zajištění vývoje prostřednictvím obohacování se od rozmanitých názorů, dovedností a způsobů smýšlení a povědomí o kontextu doby, ve které žijí.
3. Studenti se seznamují s odlišnou realitou, analyzují způsoby získávání informací o jiných kulturách, uvědomují si, že každá kultura vykazuje pozitivní i negativní znaky a kriticky hodnotí informace podávané médiu.
4. Studenti se učí chápat rozmanitost jako pozitivní jev.¹⁵⁷

Jednotlivé etapy na sebe navazují a rozvíjejí již získané vědomosti a dovednosti žáků. Respektují také vývoj žáků a přizpůsobují mu jednotlivé úkony tak, aby žáci byli schopni morálně, psychicky a intelektově danou látku zvládnout. Z toho vycházejí i formy multikulturní výchovy na jednotlivých stupních vzdělávacího systému. Multikulturní výchova

¹⁵⁶ Volně podle PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: teorie, praxe, výzkum*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2001, s. 89. a PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2006, s. 68 – 75; 100 – 101.

¹⁵⁷ BURYÁNEK, Jan et al. Interkulturní vzdělávání. s. 16 - 17. In: BURYÁNEK, Jan et al. *Interkulturní vzdělávání: příručka nejen pro středoškolské pedagogy: projekt Varianty*. [Praha]: Člověk v tísni v Nakladatelství Lidové noviny, ©2004. 599 s. [cit. 2013-08-14]. ISBN 80-7106-715-6. Dostupné z: http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/IKV1_komplet.pdf

by v předškolním vzdělávání měla probíhat formou hry s cílem představit dětem rozmanitý svět. Na základních školách by měla být do vzdělávání zapojena složka kognitivní, na jejímž základě se žáci seznámí s fakty týkajícími se daného tématu. Středoškolské vzdělávání má dále prohlubovat vědomosti a vytvářet multikulturní kompetence¹⁵⁸. Na vysokých školách by mělo docházet k sebevzdělávání studentů na základě jejich osobních zájmů a potřeb.¹⁵⁹

Multikulturní výchova naráží i na určitá rizika. Těmi nejzásadnějšími jsou nezájem a přítomnost příslušných minorit. Nezájem nemusí vycházet pouze od žáků a studentů, které multikulturní problematika nemusí zajímat. Vychází také od samotných pedagogů, kteří na tato témata nejsou dostatečně připraveni, popřípadě jsou ovlivněni vlastními radikálními postoji a ideály multikulturalismu nesdílejí. Přítomnost příslušníků minorit může působit rušivě především kvůli útokům na dané skupiny a přítomné jedince ve třídě.¹⁶⁰ Dalším problémem je nepřipravenost českých pedagogů tato témata vyučovat a následné vyhýbání se multikulturní problematice.

Jak je vidět, multikulturalismus a multikulturní výchova jsou fenomény zasahující do široké oblasti lidského života. Jsou založeny na ušlechtilých ideálech rovnosti, spravedlnosti, tolerance a respektu. I přes tyto zásady se setkává s kritikou odborníků. Český pedagog Průcha uvádí názory ostatních českých i zahraničních autorů, kteří chápou multikulturalismus jako prostředek indoktrinace dětí etnickými ideologiemi, zdůrazňují problémy spojené s imigrací muslimů do Evropy, kde většinou ani nechtějí být integrováni, přivlastňují si práva země, ale nerespektují vlastní povinnosti. Kritici multikulturalismu považují za úlohu státu chránit kulturu vlastní země a bránit se proti agresivním přistěhovalcům, kteří hlásají nenávist vůči zemi, do které se nezávaní přistěhovali.¹⁶¹ Steven C. Rockefeller kritizuje multikulturalismus za nebezpečí nedodržování lidských práv a postavení etnické identity nad univerzální lidskou identitu, která by měla být společná všem.¹⁶² Český filozof Hauser uvádí, že multikulturalismus nevnímá možnost vnitřního rozštěpení etnik. Členové minorit se se

¹⁵⁸ Multikulturní kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností a postojů získaných v edukačním procesu.

¹⁵⁹ HLADÍK, Jakub. *Multikulturní výchova: (socializace a integrace menšin)*. Vyd. 1. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2006. s. 30.

¹⁶⁰ KREJČÍ, Andrea Preissová. Prevence xenofobie a rasismu pomocí multikulturních workshopů s. 196 – 197. In: BARŠA, Pavel. *Krise v multikulturalismu: multikulturalismus v krizi: kolektivní monografie*. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Oftis ve spolupráci s katedrou kulturních a náboženských studií Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2012, 264 s.

¹⁶¹ PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2006, s. 245 – 250.

¹⁶² ROCKEFELLER, Steven C. Komentář s. 105. In: TAYLOR, Charles. *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. Vyd. 1. Editor Amy Gutmann. Praha: Filosofia, 2001, 183 s.

svou kulturou nemusí nutné ztotožňovat, mohou proti ní dokonce revoltovat.¹⁶³ Všechny tyto reakce jsou oprávněné. Multikulturalismus není dokonalý, stejně jako není dokonalá žádná věc vytvořená člověkem. Důležité je, aby byl schopen reagovat na vlastní nedostatky a umožnil jejich odstranění. Nejpodstatnější je snad užívání kritického myšlení, které může zabránit nejen vpádu přistěhovalcům, kteří chtějí islamizovat Evropu, ale také postavení etnické identity nad identitu lidskou. Právě lidská identita spojuje celé lidstvo. Na lidství tedy není možné zapomínat ve prospěch etnicity. Na kritiku multikulturalismu také reaguje britský sociolog Giddens. Tvrdí, že různé skupiny mají mít stejná práva a společnost by si měla vážit rozdílnosti a otevřeně respektovat ostatní kultury a komunikovat s nimi. To ale neznamená nekriticky akceptovat veškeré zvyky ostatních skupin.¹⁶⁴ K právům se váží povinnosti a veškeré skupiny v daném státě jsou povinny respektovat zákony. Pokud jsou zvyky některých skupin v rozporu s morálkou a právním systémem země, členové takových skupin nemají právo požadovat legalizaci takových zvyků. Tento argument se týká například ženské obřízky a polygamie.

Je patrné, že multikulturalismus je ideologií založenou na ušlechtilých ideálech. Ne všude je ale soubor těchto myšlenek úspěšný ve své realizaci. Naopak je podrobován kritice. Je nutné si uvědomit, že tento směr je sám o sobě pozitivním jevem. Problémy s ním spojené jsou zapříčiněny nepřipraveností daných zemí pojmout velké množství cizinců a rozporem mezi oficiální politikou státu a situací ve společnosti. Nesmyslné je prosazovat a snažit se realizovat multikulturalismus ve společnosti, která není tolerantní. Multikulturalismus by se neměl prosazovat za každou cenu, a pokud by obyvatelé daných států chtěli zachovat národní charakter obyvatelstva na svém území, mělo by jim to být umožněno a jejich volba by měla být respektována stejně jako volba vytvořit multikulturní společnost.

2.2 Interkulturní psychologie

Interkulturní psychologie je v českém prostředí poměrně novou disciplínou. Reaguje na výskyt menšin na našem území a z jejich poznatků vyházejí další vědní obory jako je například multikulturní výchova. „*Interkulturní psychologie*¹⁶⁵ je svou podstatou

¹⁶³ HAUSER, Michael. Revize multikulturalismu s. 51. In: BARŠA, Pavel. *Krise v multikulturalismu: multikulturalismus v krizi: kolektivní monografie*. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Oftis ve spolupráci s katedrou kulturních a náboženských studií Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2012, 264 s.

¹⁶⁴ GIDDENS, Anthony. *Sociology*. 6th ed. Editor Philip W Sutton. Cambridge: Polity, c2009, xxxiii, p. 646.

¹⁶⁵ Překlad: anglicky: cross-cultural psychology; německy: interkulturelle Psychologie; francouzsky: psychologie interculturel

*komparativní věda: popisuje a srovnává vlastnosti a procesy lidské psychiky v závislosti na kulturních faktorech založených v odlišnostech etnik, národů, rasových, náboženských či jazykových skupin. Psychologické zkoumání kulturních faktorů se zaměřuje na variabilitu vyskytující se mezi těmito společenstvími, jež se projevuje odlišnostmi v kognitivních procesech, interpersonálním chování a komunikaci lidí, v hodnotových orientacích, postojích a předsudcích, ve výchovných stylech rodin a škol aj.*¹⁶⁶ Jak je z definice patrné, klíčovým pojmem této vědní oblasti je kultura. Tento pojem není možné jednoznačně definovat tak, aby zahrnoval veškerou oblast, do které kultura zasahuje. Slovo samotné má etimologický původ ve slově colére, čili obdělávat.¹⁶⁷ Už původní význam byl spojen s obděláváním půdy, tedy s druhem lidské činnosti. V současnosti je kultura vymežována v širším a užším pojetí. Širší pojetí zahrnuje veškeré lidské výtvoř, materiální statky, duchovní výtvoř, náboženství, morálku, zvyky a právo. Užší pojetí zahrnuje projevy lidského chování, symboly, zvyklosti, způsoby komunikace.¹⁶⁸ Dalším možným způsobem vnímání kultury je vysoká kultura vyjadřující zvyky vyspělé moderní společnosti. V minulosti docházelo k posuzování a hodnocení kultur. Některé kultury byly uznány za hodnotnější než jiné. Tuto tendenci označujeme jako etnocentrismus. Ten může být dále členěn na evropocentrismus a amerocentrismus. Jeho důsledky jsou stejné. Liší se pouze tím, zda jsou ostatní kultury hodnoceny z perspektivy evropské nebo americké.¹⁶⁹ Tyto kultury jsou svými zastupiteli považovány za jediné správné a dochází k vnucování forem vlády, způsobů trávení volného času a vnímání rodinných hodnot kulturám, které jsou postaveny na jiných principech a tyto americko-evropské hodnoty nezastávají. Tyto snahy v současnosti ustupují a dochází k zastávání tezí kulturního relativismu, který tvrdí, že každá kultura je jedinečná a je možné ji poznat pouze skrz její vlastní hodnoty a normy, jejíž odlišnosti jsou plně respektovány.¹⁷⁰

V rámci kultury je nutné zmínit i problematický pojem etnikum. Nejen, že je tento pojem opět obtížně definovatelný, ale jeho používání se setkává s kritikou. Český antropolog

¹⁶⁶ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 19.

¹⁶⁷ SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 13.

¹⁶⁸ BALVÍN, Jaroslav. *Pedagogika, andragogika a multikulturalita*. Vyd. 1. Praha: Hnutí R v nakl. Radix, 2012. s. 21.

¹⁶⁹ Srovnej in: MORTON, Teru L. Prejudice in an Era of Economic Globalization and International Interdependence. In: CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 4, Disability, religion, physique, and other traits*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, p. 141.

¹⁷⁰ SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 9 - 10.

Hirt tvrdí, že etnikum je pouze novým politicky korektním výrazem pro rasu.¹⁷¹ Pojem rasa byl v minulosti sám o sobě problematickým a dnes se užívá prakticky formálně. Stejně formálně lze definovat etnikum jako společenství lidí s vlastní kulturou, jazykem a původem. Etnická příslušnost je pak pocit sounáležitosti s daným etnikem. Etnická menšina označuje malá etnika bez vlastního státu, jedince velkých národů sídlící na území nedomovského státu, specifické případy na pomezí etnografické nebo sociální skupiny bez společných znaků jako je historie, kodifikovaný jazyk nebo společné území.¹⁷²

Při kontaktu kultur dochází k mnoha procesům. Základními procesy probíhajícími v kultuře jsou enkulturace, akulturace a adaptace. Enkulturační znamená přenos kulturních norem a vzorců chování z generace na generaci. Někdy je také označována jako kulturní transmise. Akulturace je proces, při kterém vlivem dlouhodobého působení dvou kultur na sebe dochází k jejich změnám. Adaptace je přizpůsobování se jedné skupiny druhé nebo přizpůsobování se skupin navzájem. Průcha uvádí schéma čtyř strategií adaptace J. W. Berryho. Jsou jimi integrace (poznání a přijetí nové kultury, zachování původních zvyků), asimilace (splynutí skupiny s novou kulturou a zřeknutí se kultury původní), separace (udržení původní kultury v rámci kultury nové, od které se separují a neseznamují se s novými zvyky a normami), marginalizace (necítí potřebu kontaktu s majoritní společností, ale nedodržují tradice původní kultury).¹⁷³ Antropoložka Petruciová dále uvádí jako proces provázející kulturu segregaci, čili izolaci nebělošské většiny od privilegované bělošské minority, a ghettoizaci - vynucené prostorové oddělení skupiny od ostatního obyvatelstva a vytvoření ghetta.¹⁷⁴

Běžným jevem nastávajícím v každé společnosti je existence stereotypů a předsudků. Ty mohou být zaměřeny na občany cizích států nebo na etnické minority. Stereotypy a předsudky jsou názory a postoje určitých skupin vůči jiným skupinám nebo k sobě samým. Postoje jsou tendence ke konzistentnímu hodnocení, které se projevují v chování a jednání člověka. Jsou utvářeny při interakcích a sociálním učení. Postoje mají tři složky: kognitivní,

¹⁷¹ HIRT, Tomáš. Svět podle multikulturalismu. s. 22 – 23. In: HIRT, Tomáš, ed. a JAKOUBEK, Marek, ed. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: (antropologická perspektiva)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 279 s.

¹⁷² ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. Vyd. 1. Praha: Cargo Publishers, 2001, s. 31 – 33.

¹⁷³ Srovnej in: PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 47 – 50; 97 - 98. a PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: teorie, praxe, výzkum*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2001, s. 155.

¹⁷⁴ PETRUCIOVÁ, Jelena a Jaromír FEBER. *Multikulturalismus jako komunikační problém: (kulturně antropologický aspekt)*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005, s. 37.

emotivní a konativní.¹⁷⁵ Kognitivní složka zahrnuje veškeré poznáním získané informace a dané skupině. Na základě kognitivní složky dochází k emotivnímu hodnocení daných informací. Konativní složka se projevuje jednáním vycházejícím jak z kognice, tak emočního hodnocení, a představuje tu složku postojů, která má za následek diskriminační jednání. Rozdíl mezi stereotypem a předsudkem spočívá v negativním významu předsudku. Stereotypy mohou být pozitivní i negativní. Předsudky jsou ale vnímány pouze z hlediska negativního, jsou rigidní, konstantní, emotivně zabarvené a neodrážejí realitu.¹⁷⁶ Stereotypy lze dělit podle toho, zda je jejich subjektem vlastní skupina, nebo cizí skupina. Podle tohoto dělení rozlišujeme jednoduchý autostereotyp, který vyjadřuje, co si lidé myslí o vlastní skupině, projektovaný autostereotyp vyjadřující za co si lidé myslí, že je považují příslušníci jiné skupiny, projektovaný heterostereotyp vyjadřující za co si lidé myslí, že se považují příslušníci jiné skupiny, a jednoduchý heterostereotyp, který vyjadřuje, co si příslušníci jedné skupiny myslí o druhé skupině. Specifickým typem stereotypů jsou etnofaulismy, čili výrazy vyjadřující neoficiální označení příslušníků menšin s pejorativní konotací. Jako příklad uveďme označení Rákosníci pro Asiaty, černé huby pro Romy nebo jiná etnika s tmavou barvou kůže, Ivani pro Rusy, Skopčáci pro Němce, Íčka pro Italy a Frantíci pro Francouze.¹⁷⁷ Jak již bylo zmíněno, předsudky a stereotypy jsou běžným jevem, který nelze zcela eliminovat. Důležité je uvědomovat si jejich existenci a umět je korigovat. Český pedagog Buryánek uvádí následující strategie korigování předsudků:

1. Obecná tematizace předsudků, jejich vzniku a fungování = obecná diskuse o předsudcích, brainstorming předsudků.
2. „Vidět věci zvenčí“ = poznat pohled ostatních na vlastní skupinu
3. Racionalizace, statistiky = pomocí statisticky podložených údajů vyvracet prokazatelně milné stereotypy
4. Pozitivní příklady = uvádět případy jedinců v minoritách, kteří jsou pro společnost přínosem, a jejich integrace se zdařila. Uvědomovat si, že se hovoří o osudech jednotlivce a jeho zkušenost nelze paušalizovat, stejně jako nelze paušalizovat například kriminální chování jiného jednotlivce.

¹⁷⁵ ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 1998, s. 30 – 31.

¹⁷⁶ MORGENSTERNOVÁ, Monika a Lenka ŠULOVÁ. *Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, s. 71 – 72.

¹⁷⁷ Srovnej in: PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 67. a PRŮCHA, Jan. *Interkulturní komunikace*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, s. 65.

5. Sociální mechanismy společnosti, marginalizace = zdůraznit, že některé odlišnosti nejsou zapříčiněny etnicitou, ale kulturními podmínkami. Často se v této rovině hovoří o kultuře bídy nebo kultuře chudoby.¹⁷⁸

Předsudky nejsou jediným zdrojem konfliktů mezi skupinami. Konflikty jsou způsobovány i nedorozuměními v komunikaci verbální i neverbální. Ve verbální komunikaci jsou problémy způsobovány doslovným překladem frází, nedokonalou znalostí jazyka a snahou odvozovat význam daných slov od slov podobných v jiném jazyce, která mohou vyjadřovat odlišné věci. Jednotlivé jazyky se od sebe liší nejen slovní zásobou, ale také konotativním zabarvením přeložených ekvivalentů. Sapir-Whorfova teorie tvrdí, že pohled na svět jednotlivce je determinován jazykem, který užívá.¹⁷⁹ I v rámci neverbální komunikace se jednotlivé kultury liší a porušení daných zvyklostí může vyvolat negativní reakce. V oblasti neverbální komunikace rozlišujeme chronemiku, proxemiku, kineziku a haptiku.¹⁸⁰ Chronemika označuje vnímání času. Některé kultury dodržují denní časový harmonogram přesně a pracují na úkolech postupně. Jiné naopak pracují na jednotlivých úkolech současně, jsou schopni improvizovat a časová orientace je pro ně spíše přibližná než přesná. Proxemika vyjadřuje vzdálenost mluvčích při komunikaci. Tato vzdálenost je v různých kulturách rozdílná. Kinezika představuje výraz tváře, intenzitu očního kontaktu a gesta. Haptika označuje četnost dotyků mezi mluvčími v době komunikace. Veškeré neverbální zvyky jsou v kulturách neoficiálně určeny a jejich nedodržování může být zdrojem konfliktů. Na ně může být pohlíženo jako na pozitivní jev, který umožňuje pokrok, nebo jako na jev negativní, který pokroku brání. Existují různé možnosti řešení konfliktů. Konfrontace představuje prosazování vlastních zájmů a nerespektování ostatních. Kooperace spočívá v asertivní snaze o sebezprosažení s ohledem na zájmy ostatních. Vyhýbání se znamená absenci obhajoby vlastních zájmů. Ústup je takové řešení konfliktu, které nebere ohled na vlastní zájem, ale je kooperativní a vstřícné. Kompromis je mírně asertivní a kooperativní přístup, ve kterém dochází k vyřešení konfliktu tak, že každá strana něco získá, ale zároveň ztrácí.¹⁸¹

¹⁷⁸ BURYÁNEK, Jan. Práce s předsudky a stereotypy. s. 38 – 40. In: BURYÁNEK, Jan, ed. *Interkulturní vzdělávání II.: doplněk k publikaci Interkulturní vzdělávání nejen pro středoškolské pedagogy*. Praha: Člověk v tísni, 2005. 169 s. [cit. 2013-08-14]. ISBN 80-903510-5-0. Dostupné z: http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/IKV2_komplet.pdf

¹⁷⁹ Více o této teorii in: MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Překlad Hana Červinková. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 40.

¹⁸⁰ MORGENSTERNOVÁ, Monika a Lenka ŠULOVÁ. *Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, s. 116 – 123.

¹⁸¹ MORGENSTERNOVÁ, Monika a Lenka ŠULOVÁ. *Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, s. 133.

Je zřejmé, že interkulturní psychologie svou působností není pouze teoretickou vědní disciplínou, ale její poznatky je možné aplikovat i v praxi. Interkulturní psychologie reaguje na situaci ve společnosti, poukazuje na mezikulturní konflikty a nabízí možnosti jejich řešení. Svým komparativním přístupem určuje společné a rozdílné znaky jednotlivých kultur. Podporuje respekt a toleranci k univerzální lidské identitě, která je společná všem a zároveň uznává právo na zachování určitých etnických specifik.

3. PREVENCE DISKRIMINAČNÍCH TENDENCÍ V KONTEXTU RESOCIALIZACE A MULTIKULTURALISMU

S diskriminací se jistě setkal každý. Buď jako její iniciátor, oběť nebo o ní byl alespoň informován médii. Diskriminace není jevem typickým pro moderní společnost a docházelo k ní vždy. V současnosti je ale diskriminační jednání zakázáno a to nejen na úrovni mezilidských vztahů, ale také v oblasti práva. Následující kapitola vysvětlí, co je a co není diskriminace, shrne aktuální stav společnosti a představí multikulturalismus a resocializaci jako dva možné způsoby prevence diskriminace.

3.1 Pojmy prevence a diskriminace

Nejprve představíme pojem prevence. Obecně prevence znamená činnost zaměřenou na zamezení vzniku nežádoucího jevu. Toto tvrzení vystihuje pouze primární druh prevence. Dále rozlišujeme prevenci sekundární, která se snaží o zamezení dalšího rozvoje nežádoucího jevu, a prevenci terciární, která má za cíl zamezit opakování nežádoucího jevu. Prevenci lze dělit také na specifickou a nespécifickou. Nespécifická prevence se zabývá obecnou prevencí patologie a zajištěním zdravého životního stylu. Specifická prevence je pak zaměřena na specifický jev. Pro potřeby této práce se zaměříme na prevenci sociální patologie. Do této oblasti spadá terapie (léčba nemocí), psychoterapie, socioterapie (poskytnutí jedinci možnost vytvoření sociálních vazeb s cílem udržet jedince v reálném společenském životě), rehabilitace (soubor postupů upravujících narušené sociální vztahy a možnosti seberealizace, především u tělesně postižených) a resocializace, která byla popsána výše v první kapitole.¹⁸²

Diskriminace je pojem, který v současné době hojně používají média, většinová i menšinová společnost. Obecně lze diskriminaci považovat za sociálně patologický jev, který způsobuje negativní důsledky. Konotativně je diskriminace spojena s negativními zkušenostmi, nespravedlivým jednáním a upíráním lidských práv. Není ale možné označit za diskriminaci existenci předsudků. Diskriminace spočívá v aktivním jednání proti skupině nebo jednotlivci.¹⁸³ S diskriminací je jednoznačně spojena rovnost. Tu však není možné definovat. Pro každého jedince ve společnosti existuje mnoho významů, které může rovnosti

¹⁸² Více o prevenci nastuduj in: KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 301 – 303.

¹⁸³ GIDDENS, Anthony. *Sociology*. 6th ed. Editor Philip W Sutton. Cambridge: Polity, c2009, xxxiii, p. 636 – 637.

přisoudit. Pro potřeby této diplomové práce uvedeme rozdělení a charakteristiku rovnosti podle českého právníka Bobka.¹⁸⁴ Ten dělí rovnost na formální, materiální, rovnost příležitostí a rovnost výsledků. Rovnost formální je postavena na premise, že spravedlivé znamená všem stejně ve smyslu stejnému stejně, odlišnému odlišně. Formální rovnost je spíše než prakticky využitelný koncept absolutním teoretickým konstruktem. Rovnost materiální vychází z rovnosti formální, ale dále ji rozvíjí. Akceptuje totiž specifické situace jedinců a reaguje na ně. Pokud tedy norma postavená na formální rovnosti svou podstatou rovnost určitým skupinám v určitých situacích nezaručuje, na základě materiální rovnosti by mělo dojít ke změně normy. Rovnost příležitostí je společenskou hodnotou, která staví všechny jedince na stejnou „startovací čáru“. Je zaměřena na skupiny, které jsou určitým způsobem znevýhodněny a toto znevýhodnění jim brání v dosahování stejných výsledků, jako lidem bez znevýhodnění. Tento druh rovnosti by měl být zajištěn ze strany vlády a veřejné moci. Jeho realizace je finančně náročná a dosažení úplné rovnosti příležitostí je prakticky nemožné. Jedná se spíše o nedosažitelný ideál, který má ve společnosti vzbudit dojem odpovědnosti za vlastní neúspěch. Rovnost výsledků spočívá ve statistické argumentaci a má zaručit skupinám rovný přístup ke statkům. Realizuje se například prostřednictvím kvót upravujících počet žen v určitých zaměstnáních. Rovnost ale nemůže být absolutní. V demokratické společnosti je nutné respektovat aktuální situaci a potřeby jedinců i společnosti. Proto existují i výjimky, které ospravedlňují nerovné zacházení. Mezi tyto výjimky řadíme specifické požadavky na výkon zaměstnání, ochranu žen v době těhotenství a mateřství, vyplácení starobních důchodů jedincům na základě věku.¹⁸⁵

Základním právním pramenem, který definuje diskriminace je antidiskriminační zákon, který v § 2 a 3 rozlišuje přímou a nepřímou diskriminaci. „*Přímou diskriminací se rozumí takové jednání, včetně opomenutí, kdy se s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci, a to z důvodu rasy, etnického původu, národnosti, pohlaví, sexuální orientace, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání, víry či světového názoru. Nepřímou diskriminací se rozumí takové jednání nebo opomenutí, kdy na základě zdánlivého neutrálního ustanovení, kritéria nebo praxe je osoba znevýhodněna oproti ostatním. Za diskriminaci se považuje i obtěžování,*

¹⁸⁴ BOBEK, Michal, ed., BOUČKOVÁ, Pavla, ed. a KÜHN, Zdeněk, ed. *Rovnost a diskriminace*. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2007. xlviii, s. 11 – 22.

¹⁸⁵ BOBEK, Michal, ed., BOUČKOVÁ, Pavla, ed. a KÜHN, Zdeněk, ed. *Rovnost a diskriminace*. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2007. xlviii, s. 71 –82.

*sexuální obtěžování, pronásledování, pokyn k diskriminaci a navádění k diskriminaci.*¹⁸⁶ Tento zákon není jedinou právní normou, která se diskriminace dotýká. Díky širokému poli, do kterého diskriminace zasahuje, existuje velké množství zákonů, směrnic, úmluv a listin práv a svobod. Jejich kompletní seznam je možné dohledat v Komentáři Antidiskriminačního zákona.¹⁸⁷ Platné zákony diskriminaci zakazují, je ale obtížné diskriminaci dokazovat a bránit se. Jedinou možností zůstává i nadále podání žaloby v rámci soukromoprávního sporu.¹⁸⁸ Stát tedy formálně diskriminaci zakazuje, sám však více tuto problematiku neřeší, ani nestanovuje žádné státní orgány, které by vyšetřovaly a trestaly diskriminační jednání. Občanům pak nezbyvá, než se diskriminaci bránit sami, což je obtížné, protože objektem diskriminace často bývají lidé se znevýhodněním ať už sociálním, vzdělanostním nebo finančním. Soudní proces je po dobu řízení finančně náročný a žalobce musí hradit veškeré výdaje do rozhodnutí soudu sám. Mnoho lidí ale nemá finanční prostředky k právní obraně proti diskriminaci, a proto ji tímto způsobem neřeší. Důležité je při právním sporu znát právní normy a vědět, že diskriminační projevy mohou naplnit skutkovou podstatu trestného činu vydírání, omezování osobní svobody, znásilnění a pomluvy.¹⁸⁹ Toto tvrzení jasně poukazuje na fakt, že diskriminace sama o sobě není trestným činem a její důsledky musí odpovídat naplnění skutkové podstaty některých trestných činů uvedených v Trestním zákoně a občané jsou odkázáni na řešení pouze prostřednictvím občansko-právních sporů. Diskriminace je zároveň jevem, který se špatně prokazuje a nestačí pouze tvrzení, že k diskriminaci došlo. Ve sporu je potřeba prokázat diskriminaci na osobě komparátora, se kterým se ve stejné situaci zacházelo odlišně.¹⁹⁰ Některé situace, jako je například těhotenství, nemohou být s ničím srovnávány. Těhotná může být pouze žena a není možné ji přirovnávat ke zdravotně znevýhodněnému muži a podobně.

Diskriminace na základě pohlaví se v současnosti projevuje se především v nerovnosti mezd. V minulosti bylo ženám upíráno volební právo, byly formálně vyloučeny z oblastí práce a vědy jako je například právo a medicína. Ženy jsou také vystaveny sexuálnímu násilí a obtěžování, které je útokem na jejich důstojnost a schopnost pokračovat v zaměstnání,

¹⁸⁶ Česká republika. Zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů: antidiskriminační zákon. In: *Sbírka zákonů*. 2009, č. 198.

¹⁸⁷ BOUČKOVÁ, Pavla. *Antidiskriminační zákon: komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2010, xiv, 405 s.

¹⁸⁸ FRYŠTENSKÁ, Hana. Pojmy xenofobie, rasismus, rasové násilí a rasová diskriminace. s. 24. In: ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 203 s.

¹⁸⁹ SPOUSTOVÁ, Ivana, Ana KRÁLÍKOVÁ-LUŽAIČ a Eva FIALOVÁ. *Nenechte se diskriminovat a nedovoďte to jiným*. Praha: Gender Studies, 2008, s. 77.

¹⁹⁰ FREDMAN, Sandra. *Antidiskriminační právo*. Překlad Tereza Kodíčková. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2007, xxvi, s. 96.

pokud je iniciátorem těchto činů kolega nebo nadřízený.¹⁹¹ V literatuře se objevují názory vycházející z Eriksonovy vývojové fáze identita vs. konfuze, která vyjadřuje neschopnost ženy plně rozvinout svou identitu, dokud nepozná muže, za kterého se provdá. Ve společnosti také panuje přesvědčení, že naplněním života ženy je stát se matkou, zatímco pro muže je nejdůležitější životní zkušenost a profesní úspěch.¹⁹² Příkladů diskriminace na základě pohlaví je možné v literatuře najít nespočet. Uveďme si alespoň některé. Ženy jsou předmětem diskriminace ve spojení s těhotenstvím a mateřstvím. Zaměstnavatelé je nechtějí přijmout po rodičovské dovolené zpět a nutí je k podání výpovědi. Diskriminace na základě pohlaví se ale netýká pouze žen. Muži, kteří chtějí nastoupit na rodičovskou dovolenou, jsou vystaveni útokům ze strany zaměstnavatele, kteří vyhrožují ukončením pracovního poměru, popřípadě odmítají žádosti mužů, kteří nejsou manželi matky dítěte, i přesto, že jsou otcem dítěte.¹⁹³ Problematika pohlaví je komplikovaná stejně jako například problematika etnicity ve smyslu stereotypním. Pohlavím rozumíme biologické znaky mužů a žen. V současné době se již běžně používá pojem gender, který chápeme jako sociální konstrukt zahrnující společenské rozdíly mezi mužem a ženou. I přes snahy zamezit rozdílnému zacházení s lidmi na základě pohlaví, se tak z nepochopitelných důvodů stále děje.

Diskriminace na základě sexuální orientace je závažnou formou diskriminace, protože svou povahou útočí na sexuální intimitu, která je výraznou součástí lidské osobnosti. Diskriminace jedinců s menšinovou sexuální orientací dotýká i práva na soukromí, rodinný život a svobodný rozvoj vlastní osobnosti.¹⁹⁴ I přes veškeré snahy o přijetí této skupiny a o toleranci k odlišné sexuální orientaci je možné se setkat s diskriminačními výroky nejen v laické veřejnosti, ale i od vědců. Švýcarský filosof a historik Gut ve své stati vyjádřil následující názory. „Málokteré jiné emancipační hnutí toho dosáhlo tolik v tak krátké době. O ostrakizaci a diskriminaci nemůže být při střízlivém pohledu ani řeči. Kdysi vysmívání a pronásledování homosexuálové dnes samozřejmě disponují všemi myslitelnými občanskými právy. Homosexuální lobby povzbuzovaná a nabádaná médii a veřejností stavící se v jejich prospěch může prosadit téměř každou svoji žádost. Dokonce i konzervativněji orientované instituce jako policie či armáda stojí v pozoru, když zazní výzva k podpoře homosexuálů.

¹⁹¹ FREDMAN, Sandra. *Antidiskriminační právo*. Překlad Tereza Kodíčková. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2007, xxvi, s. 30, 35, 36.

¹⁹² NUTT, Roberta L. Prejudice and Discrimination against Women Based on Gender Bias. In: CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 3, Bias based on gender and sexual orientation*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, p. 6 – 7.

¹⁹³ SPOUSTOVÁ, Ivana, Ana KRÁLÍKOVÁ-LUŽAIČ a Eva FIALOVÁ. *Nenechte se diskriminovat a nedovoďte to jiným*. Praha: Gender Studies, 2008, s. 53 - 54.

¹⁹⁴ FREDMAN, Sandra. *Antidiskriminační právo*. Překlad Tereza Kodíčková. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2007, xxvi, s. 53.

*Lesby a gayové chtějí uzavírat manželství a dokonce adoptovat děti a přisvojit si tak poslední osobitosti heterosexuality. Možná by bylo užitečné, kdyby se přestaly stírat rozdíly.*¹⁹⁵ Tyto bigotní, agresivní výroky vzbudily zájem veřejnosti a opět probudily diskusi o daném tématu. V běžném životě stále dochází k diskriminačnímu jednání vůči této skupině. To dokazují i výzkumy, které ukazují, že 92% jedinců má zkušenosti s verbálními projevy homofobie, 41% bylo fyzicky šikanováno a 17% homosexuálů bylo vyhrožováno smrtí.¹⁹⁶ Proti morálnímu rozvratu společnosti způsobeným homosexuálním jednáním hovoří i fakt, že homosexuální jedinci většinou žijí v dlouhodobých partnerských vztazích. Stejně jako v heterosexuální populaci ale dochází i v homosexuální komunitě k promiskuitě. Tento jev není ale o nic více rozšířený, než ve většinové společnosti. Na druhou stranu je nutné uznat, že homosexuální hnutí poměrně úspěšně prosazuje svoje zájmy. Příkladem takových zájmů je prosazení možnosti registrovaného partnerství, které je alternativou k manželství. Registrované partnerství ale neumožňuje homosexuálním párům adopci dítěte. Nejrelevantnějším argumentem proti adopci homosexuálními páry je možnost jejich šikanování na školách z důvodů stejného pohlaví jejich rodičů. Zastánci adopce homosexuály poskytují protiargument, který říká, že podle stejné logiky by neměli mít ani černoši děti, protože ty by mohly být šikanovány kvůli barvě pleti.¹⁹⁷ Na stejnou úroveň, jako manželství jsou stavěna civilní manželství, které je možné uzavřít v Belgii, Nizozemí a Kanadě. Tento institut přiznává stejná práva a povinnosti manželům rozdílného i stejného pohlaví.¹⁹⁸ V souvislosti s diskriminací na základě sexuální orientace je nutné zmínit pojmy homofobie a heterosexismus. Heterosexismus (heterosexism) označuje přesvědčení o nadřazenosti heterosexuálů, zahrnuje předsudky vůči všem neheterosexuálům, neheterosexuálním formám chování, vztahů a komunit. Koncovka ismus naznačuje spojitost s pojmy jako je rasismus¹⁹⁹ nebo sexismus²⁰⁰. Homofobie pak označuje strach z homosexuálů a nenávisť vůči nim. Rozdíl mezi heterosexismem a homofobií spočívá v jejich povaze. Heterosexismus je upřednostňování heterosexuálního života na celospolečenské úrovni. Homofobie se týká

¹⁹⁵ GUT, Philipp. *Když se homosexualita stává druhem náboženství*. Praha: Občanský institut, 2010, s. 3, 5, 8. Bulletin (Občanský institut), č. 223.

¹⁹⁶ CLARKE, Victoria. *Lesbian, gay, bisexual, trans and queer psychology: an introduction*. New York: Cambridge University Press, c2010, xix, p. 165 – 166.

¹⁹⁷ CLARKE, Victoria. *Lesbian, gay, bisexual, trans and queer psychology: an introduction*. New York: Cambridge University Press, c2010, xix, p. 198.

¹⁹⁸ BOBEK, Michal, ed., BOUČKOVÁ, Pavla, ed. a KÜHN, Zdeněk, ed. *Rovnost a diskriminace*. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2007. xlviii, s. 268.

¹⁹⁹ Přesvědčení o nadřazenosti určité rasy.

²⁰⁰ Přesvědčení o nadřazenosti jednoho pohlaví.

jednotlivců a jejich pocitů strachu a nenávisti.²⁰¹ Příkladem stále přetrvávající netoleranci vůči homosexuálně orientovaným lidem je osud Gianni Versace a Antonia D'Amica. Gianni Versace, zakladatel společnosti Versace žil s přítelem Antoniem D'Amicem 15 let, do své smrti. 15. července 1997 v 8:40 byl Versace zastřelen zezadu do hlavy u svého domu. Vrahem byl sériový vrah gayů a gigolo Andrew Cunanan, který následně spáchal sebevraždu. I přes Versaceho homosexualitu se pohřeb konal v katedrále. Po otevření závěti se stala univerzálním dědicem firmy jeho neteř (dcera jeho sestry Donatelly) Allegra a Antonio D'Amico získal doživotní rentu ve výši padesáti milionů lir a právo žít v jakémkoliv Versaceho domě. Kvůli absenci příbuzenského vztahu mezi Versacem a D'Amicem podléhá doživotní renta 65% dani, D'Amico má zákaz přiblížit se k urně s Versaceho ostatky a kvůli sporům s tehdy na kokainu závislou Donatellou Versace se vzdal i práva využívat byty a vily, které mu podle poslední vůle náležely.²⁰² Specifickou skupinou ohroženou diskriminací na základě sexuální orientace jsou bisexuálně orientovaní jedinci. Tato problematika je v odborné literatuře zmiňována především v souvislosti s homosexualitou. Společnost i média se bisexualitou prakticky nezabývají. Bisexuálně orientovaní lidé jsou ale vystaveni dvojité diskriminaci (double discrimination), která označuje předsudky vůči bisexuálům jak ze strany většinové heterosexuální společnosti, tak ze strany homosexuálně orientovaných jedinců, protože nezapadají do klasických kategorií. Nejsou tedy pozitivně přijímáni ani heterosexuální populací, ani homosexuální.²⁰³ Podobně tomu je u mulatů – nejsou ani bílí, ani černí. Bisexualita zůstává v povědomí veřejnosti spojena s udržováním sexuálních kontaktů s oběma pohlavími současně. Z tohoto důvodu se bisexuálně orientovaní lidé hlásí buď k orientaci heterosexuální, či homosexuální a o své bisexualitě mlčí. Tyto postoje podporují i nepodložená tvrzení odborníků o bisexualitě jako přechodné fázi mezi hetero a homosexuální orientací.²⁰⁴

Diskriminací na základě zdravotního postižení je ohrožen potenciálně každý. Zdravotní postižení může vzniknout v průběhu života a postihnout tak každého. Přesto se

²⁰¹ SMITH, Shannon D. Sexually Underrepresented Youth: Understanding Gay, Lesbian, Bisexual, Transgendered, and Questioning (GLBT-Q) Youth. In: CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 3, Bias based on gender and sexual orientation*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, p. 152 – 154.

²⁰² LAURENZI, Laura. *Láska je láska: když slavní kluci chodí s klukama a holky s holkama*. Vyd. 1. Frýdek-Místek: Alpress, 2008, s. 165 – 188.

²⁰³ CLARKE, Victoria. *Lesbian, gay, bisexual, trans and queer psychology: an introduction*. New York: Cambridge University Press, c2010, xix, p. 105.

²⁰⁴ BEŇOVÁ, Kateřina. Jaký obraz o sobě vytvářejí lesby a gayové v České republice. s. 34. In: Mediální obraz leseb a gayů: středoevropská konference při festivalu Mezipatra 2006 = Media Image of Lesbians and Gays : Central Europe[n sic] conference at the Mezipatra 2006 festival. Editor Jan Kout, Aleš Rumpel, Martin Strachon. Brno: STUD, 2006, 71 s.

společnost tváří, jako kdyby zdravotní postižení bylo něco, co si postižený způsobil sám vlastní neopatrností, nedbalostí nebo dokonce úmyslně. Média neustále podporují normu zdravého, krásného člověka a vyvolávají dojem, že pouze takový člověk může být v životě úspěšný. Diskriminace se jedinců se zdravotním postižením se stejně jako u diskriminace na základě odehrává především v pracovně právních vztazích, kde nejsou lidé se zdravotním postižením přijímáni do zaměstnání i přes splnění kvalifikačních požadavků. Američtí autoři spojují se zdravotním postižením i nadváhu, kvůli níž jsou jedinci diskriminováni. Na rozdíl od projevů rasismu, ageismu a sexismu je diskriminace lidí s nadváhou svobodně projevována.²⁰⁵ Ve společnosti panuje přesvědčení, že lidská hmotnost je jednoduše ovlivnitelná a lidé mají nadváhu kvůli různým negativním vlastnostem, jako je například lenost, obžerství nebo neschopnost sebekontroly.

Diskriminace na základě rasy, etnicity a náboženství je v České republice i ve světě stále zájmem odborníků i médií. Rasa, etnicita i náboženství jsou tři spolu spjaté kategorie, které není možné vždy separovat. Rasa označuje skupinu lidí se společnými znaky jako je barva kůže, vlasů, očí, tvar lebky, rysy obličeje, výška a tělesné proporce. Tento pojem je v současnosti chápán především jako sociální konstrukt rozlišující tři základní typy: europoidní, negroidní, mongoloidní. V minulosti byly rozdílným fyzickým znakům připisovány i určité psychické a intelektové vlastnosti. Z těchto představ vycházel rasismus, čili myšlenkový směr zastávající názor, že příslušníci určitých ras mají jinou hodnotu. Tento postoj vede k diskriminaci a agresivnímu chování vůči příslušníkům jiných ras.²⁰⁶ Mohlo by se zdát, že diskriminace na základě rasy je neaktuální otázkou, která byla vyřešena zrušením otroctví. O opaku svědčí výpovědi příslušníků minorit uváděné v literatuře: „*Nikdy jsem si neuvědomoval, že rasismus je součástí společnosti, dokud jsem nenastoupil na univerzitu. Vždy jsem si myslel, že rasismus je něco, co v naší generaci neexistuje. Rasismus jsem si spojoval se starými lidmi. Stále mě překvapuje, že by dnešní mladí lidé mohli věřit v tak zastaralé názory, že jsou někomu nadřazeni jen na základě rasy.*“²⁰⁷ Ve výzkumu z roku 2003

²⁰⁵ MYERS, Anna M. a Esther D. ROTHBLUM. Coping with Prejudice and Discrimination Based on Weight. In: CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 4, Disability, religion, physique, and other traits*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, p. 112.

²⁰⁶ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 62 – 64.

²⁰⁷ CORCORAN, Carole Baroody a Aisha Renée THOMPSON. "What's Race Got to Do, Got to Do with It?" Denial of Racism on Predominantly White College Campuses. In: CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 1, Racism in america*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, p. 138 - 139.

uváděli studenti americké vysoké školy jako nejrozšířenější stereotyp o černoších²⁰⁸ jejich inklinaci ke zločinu a násilí, za největší výhodu, kterou mají černoši nad bělochy, považovali afirmativní akci a za největší výhodu bělochů nad černochoy uvedli všichni bílou barvu kůže.²⁰⁹ Problémem v této oblasti je potřeba jedinců přiřazovat ostatním „nálepky“. Tento jev označujeme jako etiketizaci. Ta je negativním jevem sama o sobě. U dětí způsobuje navíc etiketizace rasového původu konfuzi. Lidé v jejich okolí je vnímají například jako černochoy. V dětském věku ale dítě tyto kategorie nevnímá, nechápe a diví se, proč je označováno za černocho, když jeho matka je běloška.²¹⁰ Děti nepřemýšlejí v takových kategoriích a negativní hodnocení jejich samotných na základě barvy kůže je mate. Na zdravé pojetí vlastní identity reaguje americký psycholog Taylor výrokem: „*I am my own person; my self is constructed by me, for me, it is mine alone to share with whom I choose, and how I choose to do it. I am biracial, proud, and whole.*“²¹¹ Tento výrok je pro úplné pochopení uveden v originále. Lze ho přeložit pouze volně a to následovně: Jsem sám sebou, mé já je tvořeno mnou samým pro mě, záleží na mě, s kým a jak své já budu sdílet. Jsem míšenec, hrdý a celý.

Rasismus není pouze doménou dospělých. Týká se i dětí a dospívajících. Byly zaznamenány případy, kdy v New Yorku zapálila skupina čtyř dospívajících dům mexické rodiny, která uvnitř spala. Na předměstí Las Vegas byla vytvořena nenávistná skupina (hate group) čítající přibližně 30 mladých dospívajících bělochů, kteří se řídili principy Ku Klux Klanu, útočili na menšinovou populaci a svoje činy nahrávali.²¹² Další příklady diskriminace uvádí Bobek v prostředí německém a britském. V Německu nepřijali na pozici učitelky muslimskou ženu, která odmítla přestat nosit šátek. Soud tento čin shledal za diskriminační. V Británii nebyl přijat ke studiu sikhský chlapec, protože jeho otec vyžadoval, aby syn nosil

²⁰⁸ Pojem černocho je v českém prostředí neutrální označení jedince s africkým původem. V USA se používají výrazy, jako je například Američan Afrického původu, které není možné v jiném, než americkém prostředí použít.

²⁰⁹ CORCORAN, Carole Baroody a Aisha Renée THOMPSON. "What's Race Got to Do, Got to Do with It?" Denial of Racism on Predominantly White College Campuses. In: CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 1, Racism in america*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, p. 140 - 141.

²¹⁰ TAYLOR, Matthew J. Sociohistorical Construction of Race and Language: Impacting Biracial Identity. In: CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 2, Ethnicity and multiracial identity*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, p. 91.

²¹¹ TAYLOR, Matthew J. Sociohistorical Construction of Race and Language: Impacting Biracial Identity. In: CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 2, Ethnicity and multiracial identity*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, p. 106.

²¹² LEVY, Sheri R., Tara L. WEST, Luisa F. RAMIREZ a John E. PACHANKIS. Racial and Ethnic Prejudice among Children. In: CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 1, Racism in america*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, p. 37.

turban. To bylo v rozporu s politikou školních uniforem, která spočívala v jednotném oblečení všech žáků. Soud i tento čin shledal jako diskriminační.²¹³

Dalším druhem diskriminace je pozitivní diskriminace. Tento pojem vyvolává rozpory nejen mezi odborníky, ale také mezi většinovou společností. V českém prostředí stále není zavedena jednotná terminologie týkající se této problematiky. V literatuře se kromě pojmu pozitivní diskriminace objevuje například afirmativní akce, pozitivní opatření nebo obrácená diskriminace. Pozitivní diskriminace je snaha o zmírnění a odstranění diskriminace zárukou stejného přístupu ke vzdělání a zaměstnání menšinám. V praxi to například znamená, že struktura studentů na vysokých školách by měla odpovídat struktuře obyvatelstva celého státu.²¹⁴ V zásadě se jedná o zvýhodňování jedné skupiny, která byla nebo stále je znevýhodňována. Kritici pozitivní diskriminace tvrdí, že není slučitelná s demokratickými principy, protože se stále jedná o diskriminaci, která znevýhodňuje všechny skupiny vyjma těch, které zvýhodňuje. Bobek uvádí čtyři argumenty, které oficiálně ospravedlňují pozitivní diskriminaci: náprava předchozích křivd, redistribuce statků, větší reprezentace menšinových skupin, větší soudržnost a snižování společenského napětí.²¹⁵ I tyto argumenty ale narážejí na vlnu odporu. Předchozí křivdy se již staly a nelze je odčinit. Větší reprezentace skupin a redistribuce statků založená na pozitivní diskriminaci vede k většímu napětí ve společnosti a to nejen ze strany většinové společnosti. I zástupci menšin kritizují pozitivní opatření, které v konečném výsledku může diskriminovat i je samé. Takové znevýhodnění může spočívat ve vyvolání předsudků, že jedinec hlásící se k určité menšině dosáhl úspěchu pouze kvůli pozitivní diskriminaci a ne kvůli vlastním schopnostem. Z těchto důvodů je politika pozitivních opatření omezována a rušena. Barša chápe politiku afirmativní akce jako symbolickou omluvu historických křivd a zdůrazňuje, že výhod afirmativní akce může nejvíce čerpat střední třída, jejíž možnosti nejsou tak omezené, aby bez pomoci afirmativní akce nemohli jedinci střední třídy uspět v meritokratické soutěži.²¹⁶

Tímto byly představeny různé formy diskriminace, se kterými je možné se setkat nejčastěji. Specifikem diskriminace je fakt, že se zaměřuje na jedince určitým způsobem odlišné. Nejedná se pouze o ženy, tělesně postižené, etnické minority, homosexuály, ale o

²¹³ BOBEK, Michal, ed., BOUČKOVÁ, Pavla, ed. a KÜHN, Zdeněk, ed. *Rovnost a diskriminace*. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2007. xlviii, s. 292 – 299.

²¹⁴ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 65 – 66.

²¹⁵ BOBEK, Michal, ed., BOUČKOVÁ, Pavla, ed. a KÜHN, Zdeněk, ed. *Rovnost a diskriminace*. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2007. xlviii, s. 26.

²¹⁶ BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1999. s. 129.

kohokoliv, kdo se určitým způsobem odlišuje, nezapadá do tradičního stereotypního obrazu spořádaného občana naší společnosti. Zde spatřujeme spojitost s resocializační pedagogikou, jejíž cílové skupiny podléhají fenoménu jinakosti a jsou ohroženy diskriminací.

3.2 Součinnost resocializace a multikulturalismu v prevenci diskriminace

(pokus o syntézu formou kritické úvahy)

Z výše uvedeného vyplývá, že diskriminace je nežádoucí jev ve společnosti, čili je druhem sociální patologie. Kraus uvádí jako jednu ze složek prevence resocializaci.²¹⁷ Ta má zajistit působení na jedince ohrožené diskriminací tak, aby byli schopni žít ve společnosti řádně, bez konfliktů. Má také ale působit na společnost a to formou rozvoje pozitivního sebepojetí, empatie, tolerance a bezproblémové interakce s ostatními. Zde spatřujeme jasnou spojitost s multikulturalismem, který prostřednictvím multikulturní výchovy těmto ideálům učí společnost. Tímto byla představena teoretická východiska týkající se resocializace, multikulturalismu a diskriminace. V následujícím textu dojde ke kritickému zhodnocení efektivity daných snah o redukci diskriminace.

Pro mnoho lidí je těžké orientovat se ve světě a společnosti. Úroveň lidského vědění dosáhla takových rozměrů, že není možné, aby byla obsažena každým člověkem. Na druhou stranu i přes veškeré technické a vědecké pokroky se nepodařilo vyřešit problémy spojené s hladověním, nemocemi a dalšími jevy, které ohrožují společnost. Také stále není objasněn původ viru HIV. Existují dvě teorie o jeho původu. Jedna teorie tvrdí, že tento virus pochází z Afriky, kde jsou jeho nositelem opice vůči tomuto viru imunní a lidé, kteří opice jedí šíří tento virus. Vlivem globalizace se pak měl údajně HIV rozšířit do celého světa. Jiná teorie hovoří o viru HIV jako o biologické zbrani uměle vytvořené s cílem redukovat počet obyvatel na planetě.

V souvislosti s úrovní a množstvím informací, které jsou k dispozici, dochází ke specializaci jednotlivců v určitých oborech. Tato specializace umožňuje hlubší a podrobnější zkoumání daného jevu. Na druhou stranu ale dochází k nedostatku znalostí v jiných oblastech vědění. I přes pokrok stále ve společnosti přetrvávají protiklady, rozpory a nelogická nařízení. Podpora tolerance a respektu je v přímém rozporu s invazivní politikou Spojených států, které údajně osvobozují národy od extremismu a totality a proti jejich vůli přinášejí univerzálně platnou americkou demokracii. Je kladen důraz na podporu rodinného života a tyto hodnoty

²¹⁷ KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 316.

jsou zdůrazňovány i v oblasti sociálního zabezpečení. Na druhou stranu je naše společnost orientována na výkon, výkonová zaměstnání, kde je jedinec placen za výsledek, který ale není vždy ovlivnitelný jeho schopnostmi. Společnost se zajímá především o jedince, kteří jsou produktivní. I přes veškerou podporu ideálů humanity, lidství a solidarity mezi lidmi nepanuje soudržnost, která by zaručila důstojný život lidem, kteří se odlišují, kteří nemohou společnosti dát kvantitativně stejné množství hmotných statků jako „normální“ lidé. V současnosti je za ideálního zaměstnance považován muž v produktivním věku s požadovaným vzděláním, praxí a bez závazků k určitému místu či rodině, muž ochotný pracovat zdarma přesčas a o víkendech. Tyto požadavky nejenže jsou v přímém rozporu s rodinným životem, jsou ale také diskriminační vůči jakýmkoliv jiným životním stylům. Demokratický systém má také zastávat hodnoty svobody a odpovědnosti jedince sám za sebe. Obecně uznávaným tvrzením o hranicích svobody je tvrzení, že svoboda jednotlivce končí tam, kde začíná svoboda někoho jiného. Nyní je spíše výstižné tvrdit, že svoboda jednotlivce končí tam, kde končí jeho finanční zdroje a možnosti. Stále totiž dochází k zavádění dalších poplatků, zvyšování daní, netransparentnosti výdajů vlády a korupci. Lidé jsou již od mládí nuceni se prakticky doživotně finančně vázat, aby mohli žít v hlavním proudu společnosti. Dochází ke zpoplatňování zdravotnictví a školství, které by podle Ústavy České republiky měly být pro všechny dostupné zdarma. Dochází tedy k tomu, že lidé žijí na dluh. Na dluh ale žijí a fungují i celé státy. Tento jev poukazuje na fakt, že ve společnosti jsou největší silou peníze a jejich hromadění založené na výkonu a kvantitativním vyjádření kategorií, jejichž číselné vyjádření je nemožné. Příkladem mohou být výzkumy zaměřené na míru spokojenosti s vlastním životem, míru tolerance, pocitů svobody, štěstí a podobně. Tyto kategorie jsou každým člověkem vnímány individuálně a jejich kvantifikovaná paušalizace není možná ani na základě „objektivních“ měřítek. Za naprosto nepřijatelné lze také považovat snahy o vyčíslení hodnoty lidského života v penězích.

Peněz není nedostatek, protože nakonec nemají žádnou hodnotu. Jsou pouze hromaděny částí společnosti. Denně nás média informují o nesmyslně předraženém zboží. Můžeme se setkat s oblečením a doplňky, které jsou dražší než nemovitosti, se stavbou olympijských stadionů, jejichž realizace je finančně velice náročná. Vzápětí nás média informují o míře mortality způsobené válečnými konflikty, hladomorem a nemocemi. Lidé se často ptají, jak je možné, že někdo utratí za dané zboží takovou sumu, která by byla schopna určitou dobu uživit africký stát. Otázka, kterou se ale málokdo zabývá, spočívá v tom, jak si někdo může dovolit takovou sumu vůbec požadovat.

Ve školách je kladen důraz na kritické myšlení. V rozporu s tím jsou upozornění v obchodech odkazujících na fakt, že okrasné rostliny neslouží ke konzumaci, stejně tak ke konzumaci neslouží dětské plastové hračky, na balení nožů jsou nápisy varující před jejich ostrostí a možnostmi pořezání, podobné varovné nápisy na žehličkách varují před žehlením oblečení, které má daný jedinec v době žehlení oblečené. Krabice s mlékem obsahují varování týkající se obsahu mléka, naopak balení mletého masa obsahuje často pouze 50% masa. Podobných nesmyslných varování je možné vyjmenovat nespočet.

V dětech ve školách je podporován nezdravý individualismus. Ve Spojených státech jsou děti často chváleny, je v nich podporována představa neomezenosti jejich vlastních možností, nejsou zkoušeny ústně ze strachu o jejich psychické zdraví. Ve školách je často přítomna šikana, jejímž cílem jsou jedinci jakkoliv odlišní. Dochází stále také k demagogii. Požadavky rodičů amerických dětí na zákaz vyučování teorie Stvoření v rámci biologie jsou považovány za projev agresivního ateismu. Toto je v přímém rozporu s oficiální politikou tolerance odlišností. Na tento jev lze reagovat citátem Tomáše Garrigua Masaryka, který tvrdil, že demokracii netvoří systém, ale občané demokrati.

Současnou českou společnost tedy více charakterizuje označení společnosti nadnárodního korporativismu, než společnosti kapitalistické a demokratické. Česká politická scéna je konstantně v krizi, dochází k předčasným volbám, politici veškerou vinu za neúspěchy vlády, korupci a zadlužení svalují na předešlou vládu, na jejímž ustanovení se ale také podíleli. Občané České republiky následně volí stále stejně a dochází ke střídání pravice a levice u moci. Je zde budován systém, který odsuzuje jakékoliv opoziční projevy. Odpůrci Evropské unie a multikulturalismu jsou označováni za rasisty, antisemity a xenofoby. Zastánci těchto institucí jsou naopak označováni za extrémně levicově smýšlející s tendencí inklinování ke komunismu. Obhajoba státních zájmů je automaticky chápána jako útok proti multikulturalismu a označována za nacionalismus, který je chápán spíše negativně. Cenzura jako taková v souladu s demokratickými principy oficiálně neexistuje. Úspěšně ji nahradila politická korektnost, která je svou působností a svými důsledky synonymem cenzury. Obecně politickou a společenskou situaci shrnula ve svém předvolebním meetingu předsedkyně politické strany Suverenita Jana Bobošíková následovně: „*Vláda ožebračuje ty, kteří pracovat nemohou, žijí z našich daní ty, kteří programově pracovat nechtějí, a přitom dál zadlužuje Českou republiku. ... Celá politická reprezentace vyjma prezidenta republiky Václava Klause*

si nechá diktovat Bruselem, a to dnes již celá politická reprezentace ví, že Brusel je expres do dluhů, recese a do chudoby.“²¹⁸

Je zřejmé, že orientace ve světě není jednoduchá, ani jednoznačná. Důležité je pro resocializačního pedagoga ve světě se orientovat a relevantní informace a dovednosti zprostředkovat klientům. Podstatné je také uvědomit si, že status klienta resocializačního pedagoga může mít v průběhu života každý. Odsouzen může být každý i za činy z nedbalosti. Záznam v rejstříku trestů následně snižuje možnost uplatnění na trhu práce, protože mnoho zaměstnavatelů požaduje výpis z trestního rejstříku nebo i trestní bezúhonnost i v případech, ve kterých to není nutné a dokonce nezákonné. Požadovat trestní bezúhonnost a výpis z rejstříku trestů může zaměstnavatel požadovat pouze v případě, že je daná informace relevantní k výkonu dané profese. Menšiny ať už etnické, náboženské či jiné jsou terčem diskriminace. Současně ale dochází k islamizaci Evropy. Někteří muslimové otevřeně přiznávají, že Evropu kolonizují s cílem ji plně obydlet a využívat výhod sociálního systému západní civilizace. Diskriminace pak může být obranou proti těmto snahám, která ale zasahuje všechny příslušníky menšin a ne pouze jedince, kteří aktivně narušují společnost svým jednáním a úmysly. Dalším negativním jevem společnosti je prostituce, která se stává v době ekonomické krize, která byla podle některých teorií uměle vyvolána finančními světovými mocnostmi, jednoduchým způsobem obživy. Nese s sebou však určitá rizika, o nichž bylo pojednáno v první kapitole diplomové práce. I závislost na psychoaktivních látkách, ideologiích a dalších faktorech může potkat každého jedince společnosti. Dnešní společnost neustále vnímá závislosti jako osobní selhání daného jedince. Závislost jako nemoc reálně vnímá minimum jedinců. Potřebná pomoc takovým lidem často přichází pozdě ve chvílích, kdy jsou následky užívání těchto látek velice závažné. Negativním jevem provázejícím společnost je nezaměstnanost. Tou je opět ohrožen každý. Nezaměstnanost způsobuje závažné problémy a získání práce není snadné. Institucemi, které mají zajišťovat evidenci uchazečů o zaměstnání a zprostředkovávat zaměstnání jsou Úřady práce. Ty jsou ale redukovány na výdejny neefektivních dávek a podpor závislé na složitém byrokratickém aparátu. O zprostředkování zaměstnání nelze vůbec hovořit. Navíc je možné na webových stránkách úřadů práce nalézt lživé inzeráty, které neuvádějí pravou náplň práce, ani pravdivé finanční ohodnocení. Zaměstnavatelé se uchylují k neetickým praktikám, jako je například placené školení v rámci výběrového řízení, které musí uchazeči absolvovat před možným

²¹⁸ BOBOŠÍKOVÁ, Jana. Proč volit Suverenitu [online]. Kutná Hora, 2012 [cit. 2013-08-17]. Dostupné z: <http://www.suverenita.cz/bobotv/proc-volit-suverenitu>

uzavřením pracovní smlouvy. Existence a výše minimální mzdy je stejně efektivní jako výše podpory v nezaměstnanosti a ostatních dávek. Zajímavostí je, že nikdy nebyly zaznamenány snahy o stanovení výše maximální mzdy. Argumenty o možnosti každého vydělat stejné peníze jako nejbohatší lidé světa jsou zcela liché, protože rovnost příležitostí je spíše teoretický konstrukt, než prakticky uskutečnitelný cíl. Specifické skupiny jako jsou například senioři, matky na mateřské dovolené a homosexuálové jsou vnímáni jako přítěž pro společnost, popřípadě jako skupiny napadající svou podstatou tradiční společenské hodnoty.

Všechny výše zmíněné informace a názory vypovídají o stavu společnosti, ve které se pohybujeme. Je patrné, že dochází k rozporu mezi oficiální politikou států a stavem společnosti. Multikulturalismus i resocializace působí jak na menšiny, tak na většinovou společnost provázaně a snaží se redukovat konflikty plynoucí z nesnášenlivosti. Pokud ale nedojde k interiorizaci hodnot, o které resocializační působení a multikulturní snahy usilují, není možné dané problémy vyřešit. Lze tedy tvrdit, že společenské konflikty a sociální patologie nemůže být odstraněna oficiálními nařízeními, ale změnou společenského smýšlení. Tato změna může vycházet z idejí multikulturalismu a resocializačního působení způsobem vzájemného vyjítí si vstříc.

ZÁVĚR

Diplomová práce na téma resocializace jako možný způsob prevence diskriminačních tendencí v multikulturní společnosti si klade za cíl stanovit resocializaci jako jeden z možných prostředků prevence diskriminace na základě analýzy dokumentů. Tato práce definuje proces resocializace, metody resocializační práce a pojetí resocializační pedagogiky v České republice. Resocializační pedagogiku spojuje především s lidmi a cílovými skupinami, na které zaměřuje svoje působení. Cílové skupiny jsou specifické svojí jinakostí, která je dána projevy sociálně patologického chování, životní fází nebo vlastní podstatou. Problematikou jinakosti se zabývá další stěžejní téma práce a to multikulturalismus. Ten působí na většinovou společnost a podporuje ideály tolerance, respektu. Multikulturalismus je v současnosti kritizován za neefektivnost snah, přílišnou paušalizaci poznatků a nedostatek individualismu. Na tuto kritiku reaguje a snaží se vlastní nedostatky eliminovat. Práce dále definuje diskriminaci, rovnost a projevy diskriminace vůči skupinám, které jsou tímto jevem ohroženy. Obecně lze říci, že diskriminací jsou ohroženi všichni lidé, protože jsou „ohroženi“ jinakostí. Jinakost může spočívat v tělesném postižení, příslušnosti k minoritě, ocitnutí se v tíživé životní situaci nebo společností méně respektované životní fází. Diskriminace v současnosti podléhá právním normám, které vymezují nezákonné formy rozlišování. Jsou jimi rozlišování na základě věku, pohlaví, rasy (ethnicity), zdravotního postižení, sexuální orientace nebo náboženského vyznání. Diskriminace se ve skutečnosti neomezuje pouze na tyto zákonem vyjmenované kategorie. Postihuje totiž jakýkoliv projev odlišného chování, jednání nebo vzezření. Z těchto důvodů je nutné usilovat o co nejvyšší možnou míru resocializace jednotlivých cílových skupin a akceptování zásad multikulturalismu většinovou společností.

Práce přináší i kritické zhodnocení současné společnosti. Dnešní globalizovaná společnost je velice složitá a není snadné se v ní orientovat. Resocializační pedagog by měl mít schopnost orientace ve světě a schopnost tuto orientaci zprostředkovat klientům. Důležité je také uvědomit si, že žádné oficiální formální nařízení a represivní opatření nemohou vyřešit problémy, se kterými se společnost potýká. Tato opatření a nařízení mohou maximálně iniciovat změny ve smýšlení jedinců. Pouze změna postojů, jednání a smýšlení společnosti dané problémy může řešit. Pokud multikulturalismus a resocializace zůstanou v rovině teoretické, není možné očekávat změnu společnosti a eliminaci diskriminačních tendencí.

Naopak reálná tolerance k odlišnostem zajištěná multikulturní výchovou vycházející z ideálů multikulturalismu a eliminace negativních projevů odlišnosti na základě aplikovaného resocializačního působení by měla zajistit redukci diskriminačních tendencí prostřednictvím změny postojů společnosti.

SEZNAM LITERATURY

Primární literatura

BALVÍN, Jaroslav. *Pedagogika, andragogika a multikulturalita*. Vyd. 1. Praha: Hnutí R v nakl. Radix, 2012. 232 s., [xxiv] s. obr. příl. ISBN 978-80-86798-07-3.

BARRETT, David V. *Sekty, kulty, alternativní náboženství*. 1. vyd. Praha: Ivo Železný, 1998, 411 s. ISBN 80-240-0066-0.

BARŠA, Pavel. *Krize v multikulturalismu: multikulturalismus v krizi: kolektivní monografie*. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Oftis ve spolupráci s katedrou kulturních a náboženských studií Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2012, 264 s. ISBN 978-80-7405-188-3.

BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1999. 347 s. Politologická řada; sv. 4. ISBN 80-85959-47-X.

BLAŽEK, Roman, Vratislav POKORNÝ a Jana TELCOVÁ. *Nebezpečí sekt*. 1. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2002, 239 s. ISBN 80-865-6807-5.

BOBEK, Michal, ed., BOUČKOVÁ, Pavla, ed. a KÜHN, Zdeněk, ed. *Rovnost a diskriminace*. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2007. xlviii, 471 s. Beckova edice ABC. ISBN 978-80-7179-584-1.

BOUČKOVÁ, Pavla. *Antidiskriminační zákon: komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2010, xiv, 405 s. Beckovy texty zákonů s komentářem. ISBN 978-807-4003-158.

BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, 236 s. ISBN 80-247-9006-8.

CZAPÓW, Czesław a Stanisław JEDLEWSKI. *Resocializační pedagogika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 415 s. Obory speciální pedagogiky. ISBN není přiřazeno.

FREDMAN, Sandra. *Antidiskriminační právo*. Překlad Tereza Kodíčková. Praha: Multikulturální centrum Praha, 2007, xxvi, 209 s. ISBN 978-802-5410-547.

GUT, Philipp. *Když se homosexualita stává druhem náboženství*. Praha: Občanský institut, 2010, 11 s. Bulletin (Občanský institut), č. 223. ISBN 978-808-6972-572.

HELLER, Jiří. *Pavučina závislosti: Alkoholismus jako nemoc a možnosti efektivní léčby*. Vydání první. Praha: TOGGA, 2011, 215 s. ISBN 978-80-87258-62-0.

HIRT, Tomáš, ed. a JAKOUBEK, Marek, ed. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identity: (antropologická perspektiva)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 279 s. ISBN 80-86898-22-9.

HLADÍK, Jakub. *Multikulturální výchova: (socializace a integrace menšin)*. Vyd. 1. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2006. 73 s. ISBN 80-7318-424-9.

HROZENSKÁ, Martina a Dagmar DVOŘÁČKOVÁ. *Sociální péče o seniory*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013, 191 s. ISBN 978-80-247-4139-0.

CHMELÍK, Jan. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 201 s. ISBN 80-717-8739-6.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-717-8535-0.

JESENSKÝ, Ján. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1995, 159 s. ISBN 80-706-6941-1.

KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, c2003, 343 s. ISBN 80-86734-05-62.

KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, 325 s. ISBN 978-807-4350-801.

LA VEY, Anton Szandor. *Satanská bible*. Vyd. 2., V nakl. Baronet 1. Překlad Josef Rauwolf. Praha: Baronet, 2003, 280 s. ISBN 80-721-4538-X.

LAURENZI, Laura. *Láska je láska: když slavní kluci chodí s klukama a holky s holkama*. Vyd. 1. Frýdek-Místek: Alpress, 2008, 231 s. ISBN 978-80-7362-556-6.

MAHROVÁ, Gabriela a Martina VENGLÁŘOVÁ. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, 168 s. ISBN 978-802-4721-385.

MAKOW, Henry. *Illumináti: sekta, jež se zmocnila světa*. 1. vyd. v českém jazyce. Žďár nad Sázavou: Bodyart Press, 2012, 288 s. ISBN 978-80-87525-08-1.

MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, 175 s. ISBN 978-802-6200-901.

MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Vyd. 3., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, 172 s. Studijní texty, sv. 6. ISBN 80-864-2908-3.

MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-736-7002-X.

Mediální obraz leseb a gayů: středoevropská konference při festivalu Mezipatra 2006 = Media Image of Lesbians and Gays : Central Europe [sic] conference at the Mezipatra 2006 festival. Editor Jan Kout, Aleš Rumpel, Martin Strachoň. Brno: STUD, 2006, 71 s. ISBN 80-239-8120-X.

MICHALÍK, Jan. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, 511 s. ISBN 978-807-3678-593.

MLÝNKOVÁ, Jana. *Péče o staré občany: učebnice pro obor sociální činnost*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2011, 192 s. ISBN 978-802-4738-727.

MORAVCOVÁ, Ilona a Miloslav PRŮKA. *Aktuální problémy resocializační pedagogiky*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 20102011, 1 CD-ROM. ISBN 978-80-7395-342-3.

MORAVCOVÁ, Ilona, ed. *Sociální vyloučení v resocializačním kontextu*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. 105 s. ISBN 978-80-7395-432-1.

MORGENSTERNOVÁ, Monika a Lenka ŠULOVÁ. *Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, 218 s. ISBN 978-802-4613-611.

MOTEJL, Otakar. *Vězeňství*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2010, 336 s. Stanoviska: sborník stanovisek veřejného ochránce práv, 6. ISBN 978-807-3576-066.

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, c2001, 104 s. ISBN 80-210-2511-5.

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, 194 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, sv. č. 112. ISBN 978-802-1045-507.

MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Překlad Hana Červinková. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 268 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 15. ISBN 978-808-6429-250.

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003, 151 s. ISBN 80-717-8831-7.

NOVOSAD, Libor. *Tělesné postižení jako fenomén i životní realita: diskurzivní pohledy na tělo, tělesnost, pohyb, člověka a tělesné postižení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, 166 s. ISBN 978-807-3678-739.

ONDRUŠOVÁ, Jiřina. *Stáří a smysl života*. Vyd. 1. V Praze: Univerzita Karlova, 2011, 168 s. ISBN 978-802-4619-972.

PETRUCIJOVÁ, Jelena a Jaromír FEBER. *Multikulturalismus jako komunikační problém: (kulturně antropologický aspekt)*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005, 50 s. ISBN 80-736-8082-3.

PORTER, Lindsay. *Kdo jsou ilumináti?*. Vyd. 1. Frýdek-Místek: Alpress, 2007, 233 s. ISBN 978-80-7362-369-2.

PRŮDKOVÁ, Táňa a Přemysl NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008, 93 s. ISBN 978-807-3871-000.

PRŮCHA, Jan. *Interkulturní komunikace*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 199 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3069-1.

PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2007, 220 s. ISBN 978-80-7367-280-5.

PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2006, 263 s. První pomoc pro pedagogy, 4. ISBN 80-725-4866-2.

PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: teorie, praxe, výzkum*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2001, 211 s. Pedagogika (Prague, Czech Republic). ISBN 80-858-6672-2.

PRŮCHA, Jan a VETEŠKA, Jaroslav. *Andragogický slovník*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 294 s. ISBN 978-80-247-3960-1.

ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 1998, 268 s. ISBN 80-859-3148-6.

Socialia 2010: mezinárodní konference: sociální deviace v kontextu společenských věd: sborník příspěvků: Hradec Králové, 14. a 15. října 2010. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. 457 s. ISBN 978-80-7435-091-7

SOCHŮREK, Jan. *Úvod do sociální patologie*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009, 186 s. ISBN 978-807-3724-481.

SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, 229 s. ISBN 80-717-8328-5.

SPOUSTOVÁ, Ivana, Ana KRÁLÍKOVÁ-LUŽAIĆ a Eva FIALOVÁ. *Nenechte se diskriminovat a nedovolte to jiným*. Praha: Gender Studies, 2008, 98 s. ISBN 978-808-6520-094.

STANKOWSKI, Adam. *Etopedie: úvod do resocializační pedagogiky*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2003, 57 s. ISBN 80-704-2257-2.

ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. Vyd. 1. Praha: Cargo Publishers, 2001, 156 s. Mikros, sv. 1. ISBN 80-902-9521-5.

ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 200 s. ISBN 80-7178-648-9.

ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 203 s. [Sociální práce]; 5. ISBN 80-7178-285-8.

TAYLOR, Charles. *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. Vyd. 1. Editor Amy Gutmann. Praha: Filosofia, 2001, 183 s. Filosofie a sociální vědy, sv. 11. ISBN 80-700-7161-3.

URBAN, Lukáš, Josef DUBSKÝ a Jan BAJURA. *Sociální deviace*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, 231 s. ISBN 978-807-3803-971.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

VANÍČKOVÁ, Eva. *Dětská prostituce*. 2. dopl. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2007, 141 s. Psyché (Grada Publishing). ISBN 978-80-247-2218-4.

Velký sociologický slovník: II. svazek P-Z. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, s.749-1627. ISBN 80-718-4310-5.

Primární literatura cizojazyčná

BALVÍN, Jaroslav a Łukasz KWADRANS. *Situation of Roma minority in Czech, Poland and Slovakia*. Wrocław: Fundacja Integracji Społecznej Prom, 2009, 182 p. ISBN 978-839-2835-417.

CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 1, Racism in america*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, 257 p. ISBN 0-275-98235-1.

CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 2, Ethnicity and multiracial identity*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, 236 p. ISBN 0-275-98236-X.

CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 3, Bias based on gender and sexual orientation*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, 296 p. ISBN 0-275-98237-8.

CHIN, Jean Lau (ed.). *The psychology of prejudice and discrimination: Volume 4, Disability, religion, physique, and other traits*. 1. ed. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2004, 304 p. ISBN 0-275-98238-6.

CLARKE, Victoria. *Lesbian, gay, bisexual, trans and queer psychology: an introduction*. New York: Cambridge University Press, c2010, xix, 328 p. ISBN 05-217-0018-3.

GIDDENS, Anthony. *Sociology*. 6th ed. Editor Philip W Sutton. Cambridge: Polity, c2009, xxxiii, 1194 p. ISBN 978-0-7456-4358-8.

JEZIERSKA, Barbara. Humanistic Bases of Rehabilitation of Minors. *Pedagogy studies, Pedagogika*. 2008. 91 p. 101 – 107. ISSN 1392-0340. Dostupné z: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/91/101-107jez.pdf>

JEZIERSKA, Barbara. Professional Competencies of Rehabilitation Pedagogues or Educators. *Pedagogy studies, Pedagogika*. 2007. 87 p. 28 – 32. ISSN 1392-0340. Dostupné z: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/87/28-32.pdf>

PYTKA, Lesław. *Pedagogika resocjalizacyjna: wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Wyd. 4, zm. i rozsz. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2000, 448 p. ISBN 83-870-7944-8.

Sekundární literatura

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Překlad Vladimír Jůva. Brno: Paido, 2000, 207 s. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-859-3179-6.

KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. 5. vyd. Praha: Portál, 2006, 147 s. ISBN 80-736-7181-6.

ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, 128 s. ISBN 978-80-86429-36-6.

Akademické práce

ČERNOVSKÝ, Ivan. *Postavení resocializační pedagogiky v systému věd o výchově - tradice, současnost, perspektiva*. Pardubice, 2011. 123 s. Diplomová práce. Univerzita Pardubice.

KRAUSOVÁ, Simona. *Mateřství v kontextu sociální determinace*. Pardubice, 2013. 68 s. Diplomová práce. Univerzita Pardubice.

Legislativní dokumenty

Česká republika. Vyhláška ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. In: *Sbírka zákonů*. 1999, č. 345.

Česká republika. Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů. In: *Sbírka zákonů*. 2003, č. 218.

Česká republika. Zákon o probační a mediační službě. In: *Sbírka zákonů*. 2000, č. 257.

Česká republika. Zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů: antidiskriminační zákon. In: *Sbírka zákonů*. 2009, č. 198.

Česká republika. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody. In: *Sbírka zákonů*. 1999, č. 169.

Česká republika. Zákon o zaměstnanosti. In: *Sbírka zákonů*. 2004, č. 435, 143/2004.

Česká republika. Zákon trestní zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 2009, č. 40.

Internetové zdroje

BOBOŠÍKOVÁ, Jana. *Proč volit Suverenitu* [online]. Kutná Hora, 2012 [cit. 2013-08-17]. Dostupné z: <http://www.suverenita.cz/bobotv/proc-volit-suverenitu>

BURYÁNEK, Jan et al. *Interkulturní vzdělávání: příručka nejen pro středoškolské pedagogy: projekt Varianty*. [Praha]: Člověk v tísni v Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 599 s. [cit. 2013-08-14]. ISBN 80-7106-715-6. Dostupné z: http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/IKV1_komplet.pdf

BURYÁNEK, Jan, ed. *Interkulturní vzdělávání II.: doplněk k publikaci Interkulturní vzdělávání nejen pro středoškolské pedagogy*. Praha: Člověk v tísni, 2005. 169 s. [cit. 2013-08-14]. ISBN 80-903510-5-0. Dostupné z: http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/IKV2_komplet.pdf

KAŇKA, Petr. *Abeceda homosexuality*. In: *004* [online]. 2000 [cit. 2013-07-13]. Dostupné z: http://www.004.cz/storage/abeceda_homosexuality.pdf

Resocializační pedagogika. *Fakulta filozofická - Univerzita Pardubice* [online]. 7. listopad 2012 [cit. 2013-07-23]. Dostupné z: <http://www.upce.cz/ff/studium/magisterske-studium/rp.html>

Vývoj nezaměstnanosti od července 2004. *Integrovaný portál MPSV* [online]. [cit. 2013-07-10]. Dostupné z: http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/vyvoj_od_072004/?_piref37_240420_37_240419_240419.next_page=%2Findex.do&_piref37_240420_37_240419_240419.statse=2000000000011&_piref37_240420_37_240419_240419.statsk=2000000000017&_piref37_240420_37_240419_240419.send=send&_piref37_240420_37_240419_240419.stat=2000000000018&_piref37_240420_37_240419_240419.obdobi=F&_piref37_240420_37_240419_240419.uzemi=1000&ok=Vybrat

Základní informace. *Fakulta filozofická - Univerzita Pardubice* [online]. 2. listopad 2012 [cit. 2013-07-23]. Dostupné z: <http://www.upce.cz/ff/kvv/program-rs/informace.html>

Životní a existenční minimum. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013 [cit. 2013-07-10]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11852>